

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GELENEKSEL URFA EVLERİNİN YAPIM TEKNİKLERİ

Şeyda GAYBERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

DIYARBAKIR

Haziran- 2019

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Şeyda GAYBERİ tarafından yapılan “GELENEKSEL URFA EVLERİNİN YAPIM TEKNİKLERİ” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Restorasyon Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

<u>Ünvanı</u>	<u>Adı Soyadı</u>
Başkan: Doç. Dr.	Neslihan DALKILIÇ
Üye : Dr. Öğr. Üyesi	Derya ÇAKIR AYDIN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi	Murat ÇAĞLAYAN

W. Dalkılıç
Derya Çakır Aydın
Murat Çağlayan

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 25/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

/ / 2019

Prof. Dr. Sevtap SÜMER EKER
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ
(MÜHÜR)

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamı sabır ve titizlikle yönlendiren, yardımlarını esirgemeyen, danışman hocam Sayın Doç. Dr. Neslihan DALKILIÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım çok değerli taş ustası Mustafa Hakkı KÜÇÜKOĞLU'na ve tezime katkıda bulunan diğer tüm taş ustalarına, Mimar İbrahim TÜTÜNCÜ'ye, İnşaat mühendisi Osman YILDIRIM'a ve Restoratör Ahmet BAKİ'ye teşekkür ederim.

Katkılarından dolayı Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Koordinatörlüğü'ne (DÜBAP) ve personeline teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan aileme, hayatımın her alanında en büyük destekçim olan sevgili eşim M. Mustafa GAYBERİ'ye ve oğlum Mehmet Zeki'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	I
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Problemin tanımı.....	1
1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	2
1.2.1. Çalışmanın Amacı.....	2
1.2.2. Çalışmanın Önemi	2
1.3. Çalışma Yöntemi	2
1.3.1. Materyal	2
1.3.2. Metot.....	3
1.4. Kapsam ve Sınırlılıklar	5
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	7
3. URFA’NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU.....	17
3.1. Genel Özellikleri	17
3.1.1. Coğrafi Özellikleri	17
3.1.2. Tarihsel Gelişim.....	18
3.1.3. Sosyo-Kültürel Yapı	21
3.1.4. Demografik Yapı	22
3.2. Fiziksel Strüktür.....	24
3.2.1. Geleneksel Kent Dokusu.....	24
3.2.2. Sokaklar ve Mahalleler	24
3.2.3. Anıtsal Yapılar	27
3.2.4. Geleneksel Evler	29
4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI	33
4.1. Yapı Malzemeleri.....	33
4.1.1. Taş.....	33
4.1.1.1. Kireç Taşının Özellikleri.....	33
4.1.1.2. Kireç Taşının Elde Edilmesi	35
- Toplama Taşları	35

- Ocak Taşları.....	35
4.1.1.3. Taş Ocakları ve Taşın Ocaktan Çıkarılması.....	35
- Geleneksel Yöntemde Ocaktan Taş Çıkarma İşlemi	46
- Ocaktan Çıkarılan Taşların Kullanım Yerleri.....	49
4.1.1.4. Kireç Taşının Kullanım Şekilleri	49
- Taşıyıcı	49
- Süsleme Elemanı	49
- Agregası	49
4.1.1.5. Urfa’da Ocaktan Çıkarılan Taşın İşlenmesi	50
4.1.2. Ahşap	59
4.1.3. Metal	71
4.1.4. Toprak.....	79
4.2. Bağlayıcı Malzemeler ve Harçlar	79
4.2.1. Harç Çeşitleri	79
4.2.1.1. Kireç Harcı.....	79
4.2.1.2. Kül Kireç Harcı.....	79
4.2.1.3. Kireç Taşı Harcı.....	80
4.2.1.4. Horasan Harcı	80
4.2.1.5. Kendir Sıvası Harcı.....	80
4.2.1.6. Çamur (Moloz Dolgu) Harcı.....	81
4.2.1.7. Yapıştırıcı Harç	81
5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ	83
5.1. Temeller	84
5.1.1. Temel Uygulamaları	84
5.1.1.1. Blokaj Sistemi.....	85
5.1.1.2. Moloz Duvar Örgü Sistemi	86
- Temellerde Harç	88
5.2. Duvarlar	88
5.2.1. Örgü Sistemine Göre Duvarlar	89
5.2.1.1. Tek Sıra Duvarlar.....	89
5.2.1.2. Çift Sıra Duvarlar.....	90
5.2.2. Taşların İşlenmişlik Durumlarına Göre Duvarlar	95
5.2.2.1. Moloz Taş Duvarlar	95
5.2.2.2. Kaba Yonu Taş Duvarlar	96

5.2.2.3. İnce Yonu Taş Duvarlar	97
5.2.2.4. Kesme Taş Duvarlar.....	100
5.2.3. Bulundukları Yere Göre Duvarlar.....	100
5.2.3.1. Sokak Duvarları	100
5.2.3.2. Avlu Duvarları	102
5.2.3.3. İç Duvarlar-Ayırıcı Duvarlar	103
5.2.4. Duvar Elemanları	103
5.2.4.1. Camhane (Niş)	103
5.2.4.2. Dönme Dolap (Yemek Servis Dolabı)	106
5.2.4.3. Kuş Takaları.....	106
5.3. Ayaklar ve Sütunlar	106
5.3.1. Ayaklar.....	106
5.3.2. Sütunlar	107
5.4. Atkılar ve Kemerler	108
5.4.1. Atkılar	108
5.4.2. Kemerler	112
5.4.2.1. Biçimlerine Göre Kemerler.....	114
5.4.2.2. Bulundukları Yere Göre Kemerler.....	119
5.5. Döşemeler	127
5.5.1. Bodrum Döşemeleri	129
5.5.2. Avlu Döşemeleri	129
5.5.3. Eyvan-Oda-Mutfak Döşemesi.....	131
5.6. Tavanlar	134
5.6.1. Kâgir Tavanlar	134
5.6.1.1. Tonozlar	134
-Beşik Tonozlar.....	140
-Çapraz (Yıldız) Tonozlar.....	141
5.6.1.2. Kubbeler.....	143
5.6.2. Ahşap Tavanlar	143
5.6.2.1. Ahşap Kirişli Tavan (Düz Ahşap Kirişli Tavan).....	144
5.6.2.2. Ahşap Kaplama Tavan (Düz Ahşap Kaplama Tavan)	144
5.6.2.3. Tekne Tavanlar	151
5.7. Damlar.....	155

5.7.1. Düz Dam	156
5.7.1. 1. Altında TonoZ Bulunan Toprak Dam Örtüsü.....	157
5.7.1. 2. Altında Ahşap Kirişli (Direkli) Tavanlar Bulunan Toprak Dam Örtüsü	158
5.7.2. Çatı.....	160
5.8. Konsollar.....	161
5.8.1. Gezenekler	162
5.8.2. Çıkmlar.....	165
5.9. Merdivenler.....	168
5.10. Kapılar.....	172
5.10.1. Avlu Kapıları	172
5.10.2. Oda Kapıları.....	175
5.10.2.3. Avlu ve Oda Kapısı Detayları.....	176
5.11. PencereleR.....	179
5.11.1. Oda PencereleRi.....	179
5.11.2. Tepe pencereleRi (Havalandırma Takaları)	181
5.11.3. Bodrum PencereleRi	183
5.11.4. Kim O Takası (Gezenek Takası).....	183
5.12. Ocaklar ve Bacalar	184
5.13. Badgir (Rüzgâr Yakalayıcıları).....	184
5.14. Bezemeler	185
5.14.1. Taş BeZeme	185
5.14.2. Ahşap BeZeme	198
5.14.3. Metal BeZeme	199
5.14.4. Kalemîşî BeZeme	200
6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI.....	201
6.1. Yapı Malzemelerî.....	201
6.1.1. Taş.....	201
6.1.1.1. Taş Atölyesi	203
6.1.2. Ahşap	206
6.1.3. Metal	207
6.2. Bağlayıcı Malzemeler ve Yapı Harçları.....	207
6.3. Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Yapım TeknikleRî.....	209

6.3.1. Temel	209
6.3.2. Duvar.....	210
6.3.3. Döşeme	211
6.3.4. Üst Örtü.....	211
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	213
8. KAYNAKLAR	217
EKLER	223
ÖZGEÇMİŞ	



ÖZET

GELENEKSEL URFA EVLERİNİN YAPIM TEKNİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyda GAYBERİ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

2019

Bu çalışma, geleneksel Urfa evlerinde malzeme ve yapım tekniğini konu almaktadır. Çalışmanın ana amacı, geleneksel Urfa evlerinin yapımında kullanılan yapı malzemelerinin ve yapım tekniklerinin unutulmadan önce belgelenmesini sağlamaktır. Böylece, bu evlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacak restorasyon müdahalelerinde, özgüne uygun şekilde müdahale kararlarının alınması ve bu konuda çalışma yapacaklara veri sağlanması amaçlanmıştır. Çalışma; günümüzde yürütülmekte olan restorasyon uygulamalarının izlenmesi, yapı ustaları ile yapılan görüşmeler, taş atölyelerinde ve taş ocaklarında yapılan incelemeler ile konuyla ilgili literatürde yapılan araştırmalar sonucu gerçekleştirilmiştir.

Çalışma yedi bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, çalışmanın amacı, önemi, materyal ve metot, kapsam ve sınırlılıkları, ikinci bölümde önceki çalışmalar, üçüncü bölümde, Urfa tarihi, coğrafyası ve geleneksel kent dokusu incelenmiştir. Dördüncü bölümde, geleneksel Urfa evlerinde malzeme ve yapı harçları incelenmiş; taş, ahşap, metal, bağlayıcı malzemeler ve harçlar gibi geleneksel yapı malzemeleri açıklanmış, yapı harç bileşenlerinin üretim aşamalarına ve uygulama metotlarına yer verilmiştir. Beşinci bölümde, geleneksel Urfa evlerindeki yapım teknikleri detaylı olarak anlatılmıştır. Altıncı bölümde, günümüz restorasyon uygulamalarında geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin kullanımının sürdürülebilirliği incelenmiştir. Yedinci bölümde, geleneksel evlerin koruma ve restorasyon uygulamalarında geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin kullanımı ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Geleneksel Yapım Teknikleri, Malzeme, Urfa, Restorasyon

ABSTRACT

BUILDING TECHNIQUES USED IN TRADITIONAL URFA HOUSES

MSc. THESIS

Şeyda GAYBERİ

DEPARTMENT OF ARCHITECTURE
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
UNIVERSITY OF DICLE

2019

This study is about the material and building techniques of traditional Urfa houses. The main aim of the study is to document the materials and building techniques of traditional Urfa houses before they are forgotten. By this way, it is aimed to help taking decisions that are loyal to their origins in the restoration interventions that will transfer the historical artefacts to the next generations and to provide data to the ones who will study on this topic. The study is conducted via observations of the restorations that are carried out today, interviews with the master builders, examinations that are made in the ateliers and quarries and finally studies in the related archives.

The study consists of 7 parts. In the first part, the aim, importance, material and the method, extent and restrictions of the study; in the second part, the literature review; in the third part the history, geography and traditional urban fabric of Urfa are analysed. In the fourth part the materials and construction mortars of traditional Urfa houses are examined; the production phases and application methods of traditional construction materials such as stone, wood, iron, lime and construction mortar, construction mortar components are explained. In the fifth part building techniques of traditional Urfa houses are explained in a detailed way. In the sixth part, sustainability of the use of traditional materials and building techniques in today's restoration applications. In the seventh part suggestions on the use of traditional materials and construction techniques in conservation and restoration applications of traditional houses are presented.

Key words: *Traditional Construction Techniques, Material, Urfa, Restoration*

ŞEKİL LİSTESİ

<u>Şekil No</u>		<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1.	Urfa'daki taş ocakları	36
Şekil 4.2.	Bazda Mağaraları	38
Şekil 4.3.	Bazda Mağaralarında oluşan ayaklar ve galeriler	41
Şekil 4.4.	Bazda Mağaralarında taşın yüzeyden çıkarılma izleri	42
Şekil 4.5.	Bazda Mağaralarında duvara yazılan arapça yazılar	45
Şekil 4.6.	Blok taşın kama yardımı ile çatlatılması	47
Şekil 4.7.	Geleneksel yöntemlerle taşın ocaktan çıkarılması ve parçalara ayrılması	48
Şekil 4.8.	Geleneksel yöntemlerle taş ocağından sütun çıkarılması	48
Şekil 4.9.	Taşın ocaktan çıkarılıp kullanılacağı alana götürülmesi	48
Şekil 4.10.	Taşın taşıyıcı ve agrega olarak kullanımı	50
Şekil 4.11.	Taşın işlenmesinde kullanılan aletler	50
Şekil 4.12.	Taş ustası Mustafa Hakkı Küçükoglu'nun taşta şekil vermesi	51
Şekil 4.13.	Taş ustası Mustafa Hakkı Küçükoglu'nun taşta testere ve tarak ile şekil vermesi	54
Şekil 4.14.	Nakkaşın taş yüzeyine şablonla çizilmiş deseni çıkarması	55
Şekil 4.15.	Kireç taşına şekil verilmesi	57
Şekil 4.16.	Taşların işlenmişlik derecesine göre türleri	58
Şekil 4.17.	Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kireç taşı çeşitleri	58
Şekil 4.18.	Tavanlarda kullanılan ahşap malzeme ve ahşap kirişler	59
Şekil 4.19.	Ahşap kapı kanatları	60
Şekil 4.20.	Ahşap pencere kepenkleri	61
Şekil 4.21.	Pencere önlerinde kullanılan ahşap kafesler	64
Şekil 4.22.	Pencere doğramaları	65
Şekil 4.23.	Merdiven kenarlarında kullanılan ahşap korkuluklar	66
Şekil 4.24.	Başoda duvarında kullanılan ahşap duvar kaplaması	66
Şekil 4.25.	Gezenegın üzerini örten çatı uzantısı ve ahşap sütunlar	67
Şekil 4.26.	Ahşap malzemenin kapı üzerinde hatıl olarak kullanılması	68

Şekil 4.27.	Ahşap malzemenin pencere üzerinde hatıl olarak kullanılması	68
Şekil 4.28.	Ahşap malzemenin çıkmada hatıl olarak kullanılması	68
Şekil 4.29.	Ahşap malzemenin merdiven üzerinde hatıl olarak kullanılması	69
Şekil 4.30.	Ahşap malzemenin nişlerde hatıl olarak kullanılması	69
Şekil 4.31.	Ahşap malzemenin revakta hatıl olarak kullanılması	69
Şekil 4.32.	Dönme dolap (Yemek servis dolabı)	70
Şekil 4.33.	Ahşap gedemeç korkuluğu	70
Şekil 4.34.	Ahşap pencere korkuluğu	70
Şekil 4.35.	Kapı kilitleri ve sürgüleri	71
Şekil 4.36.	Anahtar ve anahtar yuvası	72
Şekil 4.37.	Metal kapı kulpları ve kapı halkaları	72
Şekil 4.38.	Metal kapı çengeli (kanca)	73
Şekil 4.39.	Metalin taşıyıcı olarak kullanılması	73
Şekil 4.40.	Metal kenet	73
Şekil 4.41.	Metal pencere şebekeleri	74
Şekil 4.42.	Metalin pencere kepenklerinde kullanılması	75
Şekil 4.43.	Merdiven ve Gezenekte kullanılan metal korkuluklar	76
Şekil 4.44.	Çinko levha/sac malzemesi “tutya”	77
Şekil 4.45.	Kapı tokmağı	77
Şekil 4.46.	Sac kaplanmış avlu kapıları	78
Şekil 4.47.	Metal kuşaklar, Kabaralar ve kabaralar ile yapılan ay-yıldız süsleme	78
Şekil 4.48.	Çamur harç için çamur ve saman karışımının ayak ile karıştırılıp hazırlanması	81
Şekil 5.1.	Toprak kazıldıktan sonra zeminde ortaya çıkan kaya yapısı	84
Şekil 5.2.	Temel yapım aşamaları (Blokaj sistemi)	85
Şekil 5.3.	Temelde kullanılan büyük boyutlu taşlar	86
Şekil 5.4.	Temel duvarı kalıntısı	87
Şekil 5.5.	Geleneksel yöntemde duvar örülmesi ve taşların levye ile hareket ettirilip kenetlerle birbirlerine bağlanması	89
Şekil 5.6.	Eski çift sıra bir duvarın üstten görünüşü	90

Şekil 5.7.	Çift sıra duvar yapım aşamaları	91
Şekil 5.8.	Geleneksel Urfa evinde yapılan çift sıra bir duvar örneği	93
Şekil 5.9.	Geleneksel yapım tekniklerinde duvarlar	94
Şekil 5.10.	Moloz taş duvar	95
Şekil 5.11.	Avluda kullanılan moloz taş duvarlar	96
Şekil 5.12.	Kaba yonu taş duvarlar	97
Şekil 5.13.	İnce yonu taş duvarlar	98
Şekil 5.14.	Avluda kullanılan ince yonu taş duvarlar	99
Şekil 5.15.	Geleneksel Urfa evinde sokak duvarları	101
Şekil 5.16.	Geleneksel Urfa evinde avlu duvarları	102
Şekil 5.17.	Duvarlarda eşya koymak için yapılan camhaneler	104
Şekil 5.18.	Tüfek koymak için yapılmış özel bölmeler	105
Şekil 5.19.	Duvarlardaki ahşap lentolarla geçilen kapı ve pencere açıklıkları	105
Şekil 5.20.	Ayak	107
Şekil 5.21.	Sütun	107
Şekil 5.22.	Tek taş lentolu kapılar	109
Şekil 5.23.	Tek taş lentolu pencereler	109
Şekil 5.24.	Düz kemerli kapılar	110
Şekil 5.25.	Düz kemerli pencereler	110
Şekil 5.26.	Geleneksel yapım tekniklerinde kemer örnekleri	112
Şekil 5.27.	Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kemer çeşitleri	112
Şekil 5.28.	Kemer kalıp çizimi (kemer şablonu)	113
Şekil 5.29.	Kemer kalıpları	113
Şekil 5.30.	Kavisli kesilen kemer taşları	113
Şekil 5.31.	Yuvarlak (beşik) Kemer	115
Şekil 5.32.	Dilimli yuvarlak (beşik) kemer	115
Şekil 5.33.	Basık kemer çeşitleri a. Basık kemer b. Dilimli basık kemer	116
Şekil 5.34.	Sivri kemer çeşitleri a. Merkezleri dışarda olan sivri kemer b. Merkezleri içerde olan sivri kemer	116
Şekil 5.35.	At nalı kemer çeşitleri a. At nalı kaş kemer b. At nalı kemer	117

Şekil 5.36.	Kaş kemer	117
Şekil 5.37.	Dekoratif kaş kemer	118
Şekil 5.38.	Dilimli kaş kemer	118
Şekil 5.39.	Yarım kemer	118
Şekil 5.40.	Eyvanlarda kullanılan kemerler	120
Şekil 5.41.	Pencerelerde kullanılan kemerler	121
Şekil 5.42.	Oda kapılarında kullanılan kemerler	123
Şekil 5.43.	Avlu kapılarında kullanılan kemerler	124
Şekil 5.44.	Avlu kapılarında kullanılan “Zengilli kemerler”	125
Şekil 5.45.	Ocaklarda kullanılan kemerler	125
Şekil 5.46.	Kapı arasında kullanılan sivri kemerler	125
Şekil 5.47.	Konsollarda kullanılan kemerler	126
Şekil 5.48.	Revaklarda kullanılan kemerler	126
Şekil 5.49.	Nişlerde kullanılan kemerler	127
Şekil 5.50.	Eski bir avlu döşemesi ve döşemeden sökülmüş taşlar	127
Şekil 5.51.	Avlu döşemesinde yapılan oluk detayı	128
Şekil 5.52.	Bodrum döşemesi	129
Şekil 5.53.	Avluda kullanılan döşeme ve toprak zemin	130
Şekil 5.54.	Eyvan döşemesi	131
Şekil 5.55.	Taş döşenmiş oda döşemesi	132
Şekil 5.56.	Şap malzemesi ile yapılan oda döşemesi	132
Şekil 5.57.	Bazı döşemelerde kullanılan “Benekli taş”	133
Şekil 5.58.	Gedemeç	133
Şekil 5.59.	Taş ustası Mustafa Hakkı Küçükoglu tonoz yapımı	134
Şekil 5.60.	Sokaklarda bulunan kabaltılarda kullanılan tonozlar	135
Şekil 5.61.	Kapı arasında kullanılan tonozlar	136
Şekil 5.62.	Tonoz yapım aşamaları	138
Şekil 5.63.	Beşik tonoz	140
Şekil 5.64.	Çapraz tonozlarda tonoz ayağının kullanım şekilleri	141

Şekil 5.65.	Çapraz tonoz	142
Şekil 5.66.	Kubbeler	143
Şekil 5.67.	Ahşap kirişli tavanlar	144
Şekil 5.68.	Ahşap kaplama tavanlar	144
Şekil 5.69.	Frezelenmiş ahşapların altlı üstlü çakılmasıyla yapılan düz ahşap kaplama tavan	145
Şekil 5.70.	Pasalarla yapılan düz ahşap kaplama tavan	146
Şekil 5.71.	Yalın çıtalarla süslenmiş düz ahşap kaplama tavan	146
Şekil 5.72.	Düz ahşap kaplama tavanların üzerinin kumaş gerilerek kaplandığı, üzerine çıtalarla çeşitli geometrik şekillerde süslemelerin yapıldığı tavanlar	147
Şekil 5.73.	Düz ahşap kaplama tavanların üzerinin kumaş gerilerek kaplandığı, üzerine çıtalarla ve ajur tekniği ile çeşitli süslemelerin yapıldığı tavanlar	149
Şekil 5.74.	Eyvan üst örtüleri	150
Şekil 5.75.	Bağdadi tekniğinde yapılan tekne tavan	152
Şekil 5.76.	Ahşap tekne tavanlar	153
Şekil 5.77.	Toprak dam	155
Şekil 5.78.	Taş dam döşemesi	156
Şekil 5.79.	Loğ aleti ve loğ taşları	157
Şekil 5.80.	Şap ile yapılmış dam döşemesi	158
Şekil 5.81.	Toprak damların altında kullanılan ahşap kirişli tavanlar	159
Şekil 5.82.	Çinko levha/sac kaplanmış kırma çatı	161
Şekil 5.83.	Gezenek taşları	163
Şekil 5.84.	Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği	163
Şekil 5.85.	Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği	163
Şekil 5.86.	Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği	164
Şekil 5.87.	Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği	164
Şekil 5.88.	Çıkma	165
Şekil 5.89.	Yarım kemer üzerine oturmuş merdiven	170
Şekil 5.90.	Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği	170
Şekil 5.91.	Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği	171

Şekil 5.92.	Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği	171
Şekil 5.93.	Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği	171
Şekil 5.94.	Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan avlu kapıları	173
Şekil 5.95.	Avlu kapıları (enikli kapı) a. Çift kanatlı avlu kapısının içinden açılan kanat b. Tek kanatlı avlu kapısının içinden açılan kanat	175
Şekil 5.96.	Oda kapıları	176
Şekil 5.97.	Geleneksel Urfa evindeki bir avlu kapısı detayı	177
Şekil 5.98.	Geleneksel Urfa evindeki bir oda kapısı detayı	178
Şekil 5.99.	Oda pencereleri ve Tepe pencereleri	180
Şekil 5.100.	Tepe pencereleri (Havalandırma takaları)	181
Şekil 5.101.	Tepe pencerelerinde kullanılan taş oymalı kafes süslemeleri ve kör taka süslemeler	182
Şekil 5.102.	Bodrum pencereleri	183
Şekil 5.103.	Kim o takası (Gezenek takası)	183
Şekil 5.104.	Ocak ve Baca	184
Şekil 5.105.	Rüzgâr yakalayıcı (Badgir)	185
Şekil 5.106.	Geleneksel Urfa evlerinde avlu cephesi süslemeleri	186
Şekil 5.107.	Geleneksel Urfa evlerinde cephede kullanılan bazı taş süslemeleri	187
Şekil 5.108.	Geleneksel Urfa evlerinde görülen bazı taş süsleme örnekleri	188
Şekil 5.109.	Kabara (kabara tarzı rozet ve rozaslar)	189
Şekil 5.110.	Avlu cephelerinde kullanılan “ <i>Matar</i> ” kuş takaları	190
Şekil 5.111.	Gezenekte kullanılan uçları palmetli, yarım madalyon şekillerin tekrarlarından oluşan korniş örnekleri	190
Şekil 5.112.	Korniş çeşitleri a. Tavan döşeme alınlığı hizasındaki yarım madalyon şeklindeki korniş b. Çift sıralı mukarnaslı korniş c. Çift sıralı mukarnaslı kornişin altında palmet motiflerinin dikey şekilde tekrarlanması ile oluşan korniş	191
Şekil 5.113.	Eyvanda üzengi hizasında duvarları çepeçevre dolaşan mukarnaslı korniş süslemesi	192
Şekil 5.114.	Eyvan kemerlerinde kullanılan “ <i>Palmet motifi</i> ” ve ortasından sarkan “ <i>Şebekeli oyma</i> ” süslemesi	193
Şekil 5.115.	Şebekeli oyma	193
Şekil 5.116.	Eyvan tonozlarının ortasında yer alan “ <i>Hayat ağacı</i> ” süslemeleri	194

Şekil 5.117.	Yarım madalyon çerçeve içerisine yazılmış kitabe ve bitki motifi örnekleri	194
Şekil 5.118.	Sakallı kemer motifli taş çıkmaların oluşturduğu gezenekler ve kuş takaları	195
Şekil 5.119.	Pencerelerde süslemeler	196
Şekil 5.120.	Avlu kapılarının üstlerinde kapı genişliğinde kullanılan taş süslemeler a. Düz profilli korniş, b. Çift sıralı mukarnaslı korniş c. Çift sıralı mukarnaslı kornişin altında palmet motiflerinin dikey şekilde tekrarlanması ile oluşan korniş	197
Şekil 5.121.	Geleneksel Urfa evlerinde avluda bulunan özenli taş süslemeler ile yapılan kuyular	198
Şekil 5.122.	Avluda kullanılan havuzlar	198
Şekil 5.123.	Taş süslemeler ile yapılan geleneksel havalandırma ve ışık sistemi	198
Şekil 6.1.	Zımpara makinaları ve kullanılan çeşitli uçları	202
Şekil 6.2.	Spiral makinaları ve kullanılan çeşitli uçları	202
Şekil 6.3.	Demir Doğaltaş Taş Atölyesi	203
Şekil 6.4.	Yarma makinesi ile çalışan işçiler	204
Şekil 6.5.	Este makinesi ile çalışan işçiler	205
Şekil 6.6.	Yan kesme makinesi ve Tepe kesme makinesi ile çalışan işçiler	205
Şekil 6.7.	Kullanıma hazır hale gelen kireç taşları	206
Şekil 6.8.	Sönmüş kireç/beyaz çimento, kum, kiremit tozu ve sudan oluşan harç	208
Şekil 6.9.	Tuğla tozu ve macun (kaymak/sönmüş) kireç	208
Şekil 6.10.	Derz yapımında kullanılan hidrolik kireç, kiremit tozu ve kum	208



1. GİRİŞ

Urfa’da geleneksel evlerin restorasyon uygulamaları sırasında geleneksel yapım tekniklerinin yavaş yavaş terk edildiği, bazı uygulamalarda yerini yeni malzemelere ve yapım tekniklerine bıraktığı görülmektedir. Geleneksel evlerin kendine özgün özelliklerinin ve bütünlüğünün bozulmasına neden olan bu duruma, geleneksel evlere yönelik kapsamlı bir koruma politikasının olmaması ve restorasyon uygulamalarının kontrol mekanizmalarının iyi çalışmaması sebep olmaktadır.

Restorasyonda kullanılacak malzemelerin doğru seçimi için, özgün malzemenin özelliklerinin iyi tanınması gerekmektedir. Anlaşmalar ve yönetmelikler incelendiğinde, restorasyon uygulamalarının geleneksel tekniklerin kullanılarak ve özgün malzemeye uygun olarak yapılması gerektiği konusu kabul görülmektedir.

Geleneksel Urfa evlerinde geleneksel malzeme ve yapım teknikleri ile günümüz restorasyonlarında bunların kullanımları hakkında şimdiye kadar yapılmış olan araştırmalar yetersizdir. Günümüzde modern yapım tekniklerine eğilim sonucunda geleneksel yapım teknikleri unutulmaya yüz tutmuştur. Geleneksel Urfa evlerinin restorasyon uygulamalarında geleneksel yapım tekniklerinin çoğu zaman kullanılmadığı bunun yerine, modern malzeme ve yapım tekniklerin kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin kısmen de olsa, uygulamacıların ve araştırmacıların yardımıyla restorasyon uygulamalarında yeniden kullanılmaya başlanması, bu özgün malzeme ve tekniklerin yaşatılmasına ve tekrar geri kazanılmasına imkân sağlayacaktır.

1.1. Problemin Tanımı

Urfa ve yakın çevresinde son yıllarda yapılan bazı restorasyon uygulamalarında, yapının özgün haline uygun olmayan restorasyon uygulamalarının yapıldığı görülmektedir. Geleneksel yapılara uygun olmayan mimari detaylar, malzeme özellikleri ve yapım teknikleri uygulanmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

1.2.1. Çalışmanın Amacı

Geleneksel Urfa evlerinde malzeme ve yapım tekniğinin incelendiği bu çalışmada, geleneksel evlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacak restorasyon uygulamalarında, özgün malzeme ve yapım tekniklerinin göz önünde bulundurularak müdahale kararlarının alınmasına yardımcı olmak ve bu konuda çalışacak kişilere veri sağlamak, çalışmanın genel amacı olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın; Geleneksel Urfa evlerinin varlığını ve önemini vurgulanması, geleneksel Urfa evlerinde kullanılan unutulmaya yüz tutan malzemelerin ve yapım tekniklerinin belgelenmesi, geleneksel yapım ile ilgili çalışan eski taş ustalarının belirlenmesi ve elde edilen tüm verilerin yapılacak restorasyon çalışmalarında, uygulamacı ve araştırmacılara bilgi vermesi, böylece doğru kararların alınmasına yardımcı bir kaynak olması hedeflenmiştir.

1.2.2. Çalışmanın Önemi

Literatürde, tezin konusu ve amacı ile doğrudan bağlantılı bir araştırmanın olmadığı ve bu tür bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan geleneksel yapım tekniklerinin unutulmaması ve geleneksel evlerde yapılan restorasyon uygulamalarının başarılı olabilmesi için detaylı araştırmaların yapılması gerektiği görülmüştür. Böyle bir çalışma, bu alandaki eksikliği gidermesi açısından önemlidir.

Bu tez, Urfa’da kaybolmaya yüz tutmuş mimari geleneğin bilimsel bir bakış açısı ile yeniden ele alınması ve günümüz restorasyon çalışmalarına sağlayacağı katkı ile önemli bir çalışma olacaktır. Çalışma kapsamı önemli ölçüde yapım teknikleri, malzemenin elde edilmesi ve ustaların tecrübelerine yönelik olarak belirlenmiştir.

1.3. Çalışma Yöntemi

1.3.1. Materyal

Çalışmanın yapıldığı, 1984 yılında “Şanlı” unvanı verilemeden önce “Urfa” olan kentin adı daha sonra “Şanlıurfa” olarak değiştirilmiştir. “Geleneksel Urfa evleri” olarak alışlagelen adlandırma, tez içerisinde bu şekilde devam ettirilerek “Şanlıurfa” yerine “Urfa” adı kullanılmıştır.

Urfa’da, yapı ustalarının kendilerine özgü yapım teknikleri ve yöreye özgü malzemeler ile inşa ettikleri yapılarıyla oluşan kent mimarisi, dünya mimarlık tarihinde önemli bir değere sahip olmuştur.

Bu kapsamda ilk olarak Urfa’daki geleneksel evlerin ana yapım malzemesi olan kireç taşının üretildiği ocaklar ve işlendiği atölyeler, malzemenin ocak ve atölyede geçirdiği aşamalar, geleneksel malzemenin ve harçların elde edilmesi, geleneksel Urfa evlerinin özgünlüğünü koruyarak geleceğe taşınması için onları inşa eden ve restorasyon uygulamalarında çalışmakta olan ustalar (taş ustaları, demir ustaları, ahşap ustaları), yapım aşamasında kullanılan geleneksel ve modern aletler, günümüzde yapılan restorasyon çalışmalarında kullanılan geleneksel yöntemler çalışmanın başlıca araştırma konularıdır.

Geleneksel yapım teknikleri ve malzeme konusunda en detaylı bilgiler Urfa’da hayatta olan en eski taş ustalarından Mustafa Hakkı Küçükoğlu ile yapılan sözlü görüşmeler sonucu elde edilmiştir.

1.3.2. Metot

Yapılan bu araştırma; literatür, saha çalışması ve Urfa’daki yaşayan en eski taş ustaları ile yapılan sözlü görüşmeler olmak üzere üç aşamada hazırlanmıştır.

Tez çalışmasının başlangıcında literatür taraması yapılarak kütüphane ve arşiv çalışması gerçekleştirilmiştir. Böylece Urfa’daki geleneksel yapılar ve geleneksel yapım tekniği ile malzeme konusunda daha önce yapılan araştırmalar ile ilgili olarak genel bilgiler elde edilmiştir. Bu aşamada ilgili makaleler ve kitaplar da tezin konusu kapsamında incelenmiştir.

Literatür çalışmalarını takip eden süreçte Urfa ve yakın çevresinde yer alan önemli mimari eserler yerinde incelenmiş ve gerektiğinde detay çizimleri, fotoğraf çekimleri ve sözlü görüşmeler ile belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışması 4 aşamada gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasının birinci aşamasında, taş ocaklarının tespiti yapılmış, bunların bir kısmı yerinde incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında taşın ocaktan çıkarılması sırasında yapılan işlemler ve kullanılan makinelerin nasıl çalıştığı yerinde yapılan inceleme ve gözlemler sonucu belirlenmiştir.

Saha çalışmasının ikinci aşamasında, ocaklardan çıkarılan taşın atölyelere getirilmesi ve buralarda yapılan işlemler incelenmiştir. Taşın işlenmesi ve bu aşamada kullanılan geleneksel/modern aletler hakkında bilgi edinilmiştir. Geçmişte ve günümüzde taşın nasıl işlendiği, yapının hangi bölümlerinde nasıl kullanıldığı araştırılmıştır.

Saha çalışmasının üçüncü aşamasında, Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan yapı harçları ve yapı malzemeleri incelenmiştir. Geçmişte ve günümüzde kullanılan yapı harçları ve yapı malzemeleri hakkında bilgi toplanmıştır.

Saha çalışmasının dördüncü aşamasında, geleneksel yapım tekniklerini devam ettiren ustaların çalışmaları gözlemlenmiş, bu gözlemler sonucunda ustaların deneyimleri ve inşa ettikleri yapılar hakkında bilgi edinilmiştir. Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel yapım teknikleri sözlü görüşmeler sonucu ve uygulama aşamaları gözlemlenerek belgelenmiştir.

Çalışmanın son aşamasında incelenen geleneksel evlerin inşa teknikleri, malzemeleri, mimari oranları, yapı ustaları, diğer özellikleri belirlenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu bilgilerin restorasyon uygulamalarında kullanımı için öneriler geliştirilmiştir. Böylece geleneksel Urfa evlerinin yapım teknikleri konusunda elde edilen bütün bilgiler, çizimler ve fotoğraflar ile bir bütün halinde değerlendirilerek sunulmuştur.

Çalışma yedi bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları, ikinci bölümde önceki çalışmalar, üçüncü bölümde Urfa tarihi, coğrafyası ve geleneksel kent dokusu incelenmiştir. Dördüncü bölümde geleneksel Urfa evlerinde malzeme ve yapı harçları incelenmiş; taş, ahşap, metal, kireç, sıva ve harç gibi geleneksel yapı malzemeleri anlatılmıştır. Bu yapı harç bileşenlerinin üretim aşamalarına yer verilmiştir. Beşinci bölümde geleneksel Urfa evlerindeki yapım teknikleri detaylı olarak anlatılmıştır. Altıncı bölümde günümüz restorasyon uygulamalarında geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin kullanımının sürdürülebilirliği incelenmiştir. Yedinci bölümde araştırmanın sonucu sunulmuş, yeni yapılacak restorasyon uygulamaları için öneriler getirilmiştir.

1.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Tezin kapsamı ve sınırlılıkları özelde ve genelde olmak üzere iki şekilde belirlenmiştir:

Özelde, tezin kapsamı Urfa kent merkezi olarak sınırlanmıştır. Özellikle kent merkezinde son yıllarda yapılan restorasyon uygulamaları incelenmiştir.

Genelde; ana yapım malzemesi olarak kullanılan taş malzeme, taşın mimaride kullanımı ile geleneksel Urfa evlerini oluşturan mimari gelenek, tezin ana çıkış noktasını oluşturmuştur. Tez kapsamında ağırlıklı olarak geleneksel Urfa evlerinde kullanılan yapı malzemelerinden kireç taşı, geleneksel yapı harçları ve geleneksel Urfa evlerinin yapım teknikleri üzerinde durulmuştur. Sınırlı olarak taşın dışında kullanılan diğer yapı malzemeleri üzerinde incelemeler yapılmıştır.



2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Urfa geleneksel mimarisi ve yapım tekniği üzerine bugüne kadar sınırlı çalışmalar yapılmıştır. Tüm geleneksel yapım teknikleri ve malzeme konusunda kapsamlı ve detaylı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın geleneksel Urfa mimarisindeki yapım tekniği alanındaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bugüne kadar yapılan diğer çalışmalar; Urfa tarihi ve kültürü, geleneksel Urfa evlerinin mimari ve kültürel özellikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Adam'ın (1980), “Roman Building. Materials and Techniques” adlı kitabında eski çağlarda anıtsal yapılarda kullanılan taş yapı malzemesi hakkında bilgi verilmiştir. Taş malzemesinin geçmişte ocaktan çıkarılması ve alana taşınmasında kullanılan metotlar çeşitli çizimlerle ve fotoğraflarla detaylı olarak anlatılmıştır. Eski çağlarda taşın çıkarılmasında, taşınmasında ve yapılarda kullanılmasında karşılaşılan problemler ve bulunan çözümlere yer verilmiştir. Büyük taş kütlelerinin yukarıya taşınabilmesi için bulunan çeşitli yöntemler anlatılmıştır. Taşın yapıda çeşitli şekillerde kullanılması ve taşa verilen işlevler anlatılmıştır. Ayrıca eski çağlarda taşın çıkarılmasında ve işlenmesinde kullanılan aletler açıklanmıştır. Antik taş ocakları ve buralardan çıkarılan taşların yüzeyde bıraktığı izler gösterilmiştir. Bu kitaptan elde edilen bilgilerle eski çağlarda ocaktan taş çıkarılması hakkında bilgi sağlanmıştır.

Akkoyunlu'nun (1989), “Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri” adlı yüksek lisans tezinde eski kent dokusu içerisinde yer alan 14 geleneksel Urfa evi mimari özellikleri açısından incelenmiş; Urfa'nın tarihi sosyal yapısı ve eski kent dokusu hakkında bilgi verilmiştir. Bugüne kadar geleneksel Urfa evleri üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Geleneksel Urfa evlerinin mimari özellikleri ve eski kent dokusu hakkında bilgi elde edilip bu çalışma kapsamında kullanılmıştır.

Ören'in (1996), “Traditional Urfa Dwellings: An Investigation of Part of the Old Town Center” isimli yüksek lisans tezinde, geleneksel Urfa evleri incelenmiştir. Urfa kenti ve tarihi kentsel özelliklerine yer verilmiştir. Geleneksel Urfa evlerinin mimari özellikleri, kullanıcı nitelikleri ve sosyal bir birim olan aile ile mimari bir birim olan yapı arasındaki karşılıklı ilişki anlatılmıştır. Evleri ve fiziksel çevreyi daha iyi anlayabilmek için Urfa'daki aile yapısı ve sosyal hayat hakkında bilgiye yer verilmiştir. Tarihi kent dokusunda bulunan bir mahalleden seçilen 10 evi kapsayan bir inceleme yapılarak bu

evlerin mimari özellikleri anlatılmıştır. Yapılan bu araştırmaya, geleneksel Urfa evlerinin özellikleri hakkında bilgi sağlamıştır.

Dalkılıç'ın (1999), “Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Plan, Cephe ve Yapı Öğeleri Tipolojisi” adlı yüksek lisans tezinde Diyarbakır geleneksel evlerinin sokak-avlu ilişkileri, plan tipolojileri ve yapı kanatları plan tipolojileri, yapı kanatları cephe tipolojileri ve önemli görülen mimari öğelerin (eyvan kemeri, kapı, pencere, cumba, havuz gibi) tipolojileri çıkarılarak, yapısal durumları incelenmiştir. Geleneksel Diyarbakır evleriyle, geleneksel Urfa evlerinin benzerlikleri açısından bu tez incelenmiştir.

Dalkılıç ve Aksulu'nun (2001), “Diyarbakır Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi” adlı makalesinde aile yapısı, ekonomik yapı, kültürel etkileşim, iklim, jeolojik yapı ve malzemenin etkisiyle biçimlenen geleneksel Diyarbakır evlerinin kendine özgü mimarisi hakkında bilgi verilmiştir. Bu çalışmada Suriçi'nde yer alan yaklaşık 170 tane geleneksel Diyarbakır evi incelenmiştir. Evlerin genel mimari özellikleri, plan düzenleri, plan tipleri, cephe düzeni, cephe elemanları ve yapısal sistem incelenmiştir.

Kürkçüoğlu ve Sarıfakıoğulları'nın (2002), “Adım Adım Şanlıurfa” adlı kitabında Urfa'nın tarihine ve turizm potansiyeline değinilmiştir. Urfa'nın arkeoloji, tarih ve inanç turizmi anlatılmıştır. Urfa'daki mimari eserler, camiler, manastır ve kiliseler, medreseler, çeşme ve köprülere, hanlara, hamamlara, kervansaraylara, tarihi sokak ve meydanlara, geleneksel Urfa evlerinin özelliklerine yer verilmiştir. Şanlıurfa'nın ilçesi olan Harran'ın özellikleri anlatılmıştır. İlçede bulunan tarihi yerlere, cami ve türbelere, geleneksel Harran evlerine yer verilmiştir. Yapılan araştırmaya Urfa'nın genel özellikleri ve mimarisi hakkında bilgi sağlamıştır.

Dalkılıç'ın (2004), “Midyat İlçesindeki Kültürel Zenginliğin Oluşturduğu Geleneksel Mekânsal Dizgenin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması” adlı doktora tezinde Mardin'in Midyat ilçesinde bulunan geleneksel konutlar sosyal ve mimari açıdan incelenmiştir. Evlerin mimari özellikleri hazırlanacak bir koruma projesine veri oluşturabilmek için detaylı bir şekilde incelenmiştir. Geleneksel Midyat evlerinin genel özelliklerine, kullanılan yapıım tekniğine ve malzemeye değinilmiştir. Yapılan bu araştırmaya geleneksel yapıım teknikleri ve malzemeler hakkında bilgi sağlamıştır.

Dalkılıç ve Aksulu'nun (2004), “Midyat Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve özgün niteliklerini büyük ölçüde koruyan Midyat'ın geleneksel evleri ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında, Midyat kentsel sit alanındaki 119 geleneksel evde incelemeler yapılmıştır. Evlerin genel yerleşim özellikleri, plan düzeni, cephe düzeni ve yapısal sistemi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Geleneksel Urfa evleri ile olan benzerlikleri açısından incelenmiştir.

Dalkılıç ve Halifeoğlu'nun (2006), “Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri” adlı makalelerinde özgün mimari dokusunu günümüze kadar koruyabilmiş Savur ilçesi hakkında bilgi verilmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi geleneksel mimarisinin genel özelliklerini gösteren Savur evleri; aile yapısı, ekonomik yapı, kültürel etkileşim, iklim, topografya, jeolojik yapı ve malzemenin etkisiyle biçimlenmiştir. Bu çalışmada Savur'daki tüm geleneksel evler tespit edilip detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Savur'un geleneksel kent dokusu, genel yerleşim özellikleri ile geleneksel evlerin mimari özellikleri; plan düzeni, plan tipleri, cephe düzeni, cephe elemanları ve yapısal sistem incelenmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Özbudak'ın (2006), “Geleneksel Yığma Taş Yapıların Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin İncelenmesi: Beş Konak Örneği” adlı yüksek lisans tezinde Geleneksel Beş Konak Yığma Taş Evleri fiziksel özellikleri ve deprem yönetmeliğine uygunluğu açısından incelenmiştir. Geleneksel yığma yapıların oluşumunun hangi etkenlere dayandığı, yığma yapıların özellikleri, yapım teknikleri ve yönetmelikler ışığında yapılacak yapıların kuralları anlatılmıştır. Yığma yapıların yapım aşamasında tasarımı yönlendiren ve yapının karakterini belirleyen fiziksel özellikleri, yatay ve düşey kuvvetlere karşı dayanımını gösteren mekanik özellikleri ve mukavemetini arttıran tasarım kriterleri anlatılmıştır. Yığma yapı çeşitleri incelenerek, malzeme çeşitlerine göre duvar örme yöntemleri anlatılmıştır. Yığma taş yapı malzemeleri anlatılarak bunlardan doğal taşların çeşitleri, fiziksel ve mekanik özellikleri ve taş duvar örme yöntemleri anlatılmıştır. Yığma taş yapıların yapım kuralları deprem yönetmeliği kuralları kapsamında anlatılmıştır. Yapılan bu araştırmaya yığma yapıların yapım teknikleri ve taş malzeme hakkında bilgi sağlamıştır.

Yeşildal'ın (2008), “Antalya Ürünlü Köyü Sivil Mimari Örneği Yapıların Yapım Sistemlerinin İncelenmesi” adlı yüksek lisans çalışmasında Ürünlü Köyü’nün günümüze kadar bozulmadan gelmiş özgün sivil mimari özellikleri incelenmiştir. Ürünlü Köyü’nde birçok yapı incelenerek, seçilen 10 tane yapının kısmi rölövesi hazırlanmıştır. Yapılar yapım tekniği ve malzeme açısından incelenmiştir. Moloz taşların, bağlayıcı harç olmaksızın kullanıldığı yığma sistemde inşa edilen ahşap hatıllı “düğmeli ev” yöreye özgüdür. Yapılarda nitelikli ahşap işçiliği bulunmaktadır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Başlılar Altun’un (2008), “Geleneksel Türk Evleri, Kullanılan Yapı Malzemeleri, Yapı Elemanları ve Yapım Sistemleri” adlı yüksek lisans tezinde Türk dilini konuşan halkların değişik barınaklarını, Hun ve Saka Türklerinden Osmanlıların son dönemine kadar (MÖ. 6- MS. 19. yy), yapı malzemesi, yapı elemanları ve taşıyıcı şemaları esas alınarak incelenmiştir. Türk evinin özellikleri tarihsel süreç içinde ele alınmaktadır. İlk önce bu insanların yaşamlarında önemli bir yere sahip olan takılıp sökülen ve taşınabilen evlerin tipolojileri, malzemeleri ve elemanları incelenmiştir. Daha sonra yerleşik konutların yapımında kullanılan malzemeler, temelden başlayarak süslemeye kadar kullanılan tüm elemanlar ve yapım teknikleri incelenmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Özyer’in (2008), “Construction Process and Techniques of Traditional Houses in Taraklı/Sakarya: An Introductory Model for Web-Based GIS Applications” adlı yüksek lisans tezinde tarihi dokusu ve yapılarının günümüze kadar özgün haliyle korunduğu Sakarya’nın Taraklı ilçesinin ahşap evleri örnekleme çalışması için seçilmiştir. Geleneksel Taraklı Evlerinin yapım aşamaları, malzeme ve yapım teknikleri incelenmiştir. Yapılan bu çalışmaya mimarlıkta geleneksel yapım teknikleri ve malzemeler hakkında bilgi sağlamıştır.

Irgat Ergin’in (2008), “The Examination of Construction Techniques of Muğla Historic Houses” adlı yüksek lisans tezinde Muğla kentsel sit alanında yer alan tarihi konut yapılarında uygulanan yapım teknikleri ve malzeme kullanımı araştırılarak bu yapıların onarımlarında kullanılmak üzere bilgi üretilmiştir. Çalışma yapılırken yapım tekniklerinin incelenmesine imkân veren terkedilmiş ve hasarlı yapılar seçilmiştir. İnceleme, bu yapıları oluşturan temel, duvar, döşeme, çıkma ve çatı gibi bileşenler

altında yapılmıştır. Bu yapılarda yığma taş, hımış ve bileşik yapım teknikleri yanında bağdadi yapım tekniğinin de uygulandığı saptanmıştır.

Turan'ın (2009), “Yeni İşlev Verilen Geleneksel Urfa Evlerinde Koruma Sorunları” adlı yüksek lisans tezinde geleneksel Urfa evlerinde yeniden işlev verilmeye bağlı olarak ortaya çıkan özgünlüğünü kaybetme ve zararlı etkiler karşısında Urfa evlerinin karşı kaldığı koruma sorunları anlatılmıştır. Restorasyon tekniklerine uyulmadan verilen yeni fonksiyonların yapılara verdiği zararlar araştırılarak yeni uygulamalara çözüm önerileri getirmek için araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Çavdar'ın (2009), “Geleneksel Dursunbey Evlerinin Malzeme ve Taşıyıcı Sistemlerinin İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde Balıkesir'in ilçesi olan Dursunbey evlerinin plan ve yapım sistemi üzerine bir inceleme yapılmıştır. Bölge insanının yaşam tarzı ve kültürü Dursunbey evlerinin plan ve yapım sistemlerini etkilemiştir. Çalışmada, evlerin plan tiplerinin, dış sofalı ve orta sofalı, yapısal sistemlerinin ahşap iskelet arası kerpiç dolgulu, çıkmaların çoğunluğunun konsol çıkma olduğu görülmüştür. Ahşap çatkı sistemi, dikme, taban kirişi, başlık, payanda ve ara bölme elemanlarından oluşmuştur. İskelet sistem küçük bölümlere ayrılmış, birleşimler bindirme ve çivilerle sağlanmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Çelik'in (2009), “Construction Techniques of Four Traditional Ormana Houses” adlı yüksek lisans tezinde Ormana Beldesi geleneksel yapı mimarisi bağlamında dört Ormana evinin yapım tekniği incelenmiştir. Yapıların sahip olduğu mimari ve tarihsel değer göz önünde tutularak yapım teknikleri detaylarının belgelenmesi ve tanımlanması için uygun yaklaşım ve yöntem araştırılmıştır. Ormana Beldesi'nin tarihi araştırması, yapıların hâlihazırdaki durumlarının yapım teknikleri açısından çizim, fotoğraf ve görsel analizlerle desteklenerek ayrıntılı belgelenmesi ve detayların Ormana Beldesi'nin yapıları ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi yapılmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Dalkılıç ve Halifeoğlu'nun (2010), “Tarihi Yapıların Restorasyon Uygulamalarında Geleneksel Yapım Tekniklerinin Kullanımı: Mardin Tekke Cami- Şah Sultan Hatun Medresesi Restorasyonu” adlı makalede yapının mimari özellikleri hakkında bilgi verilerek geleneksel yapım tekniği ve sağlamlaştırma yöntemlerinin uygulandığı

restorasyon uygulamasının aşamaları anlatılmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Kılıç'ın (2010), “Geleneksel Mardin Evlerine Ait Ahşap Kapıların Malzeme ve Yapım Tekniği Bakımından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde Mardin tarihi, geleneksel Mardin evlerinin özellikleri, Mardin evlerinde kullanılan yapım tekniği ve malzemelere yer verilmiştir. Ayrıca geleneksel Mardin evlerinde kullanılan kapıların malzemeleri, boyutları, yapım teknikleri, metal tamamlayıcı elemanları ve süsleme özellikleri incelenmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmış ve geleneksel Mardin evleri ile geleneksel Urfa evleri benzerlikleri açısından değerlendirilmiştir.

Diri'nin (2010), “Construction Techniques of Traditional Birgi Houses” adlı yüksek lisans tezinde Birgi Beldesi'nde bulunan geleneksel konutların yapım teknikleriyle ilgili, muhtemel koruma çalışmalarında kullanılmak üzere, güvenilir ve bütüncül veri oluşturulmuştur. Geleneksel Birgi konutunun karakteristik özellikleri saptanmıştır. Kullanılan sistemlerin tekniklerini ve zenginliğini okunabilir şekilde taşıyan yapılar belirlenmiş, bu yapıların bütünü ya da bir bölümü, değişen detaylarda belgelenmiştir. Evleri oluşturan sistemler ve sistemlerin değişiklik gösterdiği noktalar gruplanmış ve bütün yapılarda aynı noktalar incelenmiştir. Ana yapılarda kullanılan bu sistem ve sistemler arası geçişler, farklılıkları ve benzerlikleri doğrultusunda gruplanarak, detaylı çizim ve tanımları yapılmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Kürkçüoğlu'nun (2011), “Urfa ‘Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde...’ ” adlı kitabı eski Urfa fotoğraflarından oluşan oldukça geniş kapsamlı bir albüm kitaptır. Urfa'nın genel görünümünü, sokaklarını, mimari eserlerini, çarşılarını, el sanatlarını içeren 1572 fotoğraf yer almaktadır. Ayrıca 2 harita, 8 şehir planı, 18 gravür, 16 desen ve 6 sikke fotoğrafı da bulunmaktadır.

Karaçizmeli'nin (2011), “Urfa İli Geleneksel Konut Yapılarının Malzeme ve Plan Tipi Farklılıklarının İklimsel Performans Açısından Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinde geleneksel Urfa evlerinin malzeme ve plan tipi farklılıklarının iklimsel açıdan durumu incelenmiştir. Geleneksel evlerin iklime göre yönelişi planlanması ve malzeme seçimi incelenmiştir. Geleneksel Urfa evlerinde mimari öğeler ve mekânlar iklime ve

forma göre ele alınmıştır. Ayrıca geleneksel Urfa evlerinin temel yapı malzemesi olan kalker taşının yapısı ve yapım teknikleri araştırılmıştır.

Parvaresh’ın (2013), “Mekânsal Kurgu Özellikleri Açısından İran, Yazd- Türkiye, Şanlıurfa Geleneksel Konutları Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinde İran ve Anadolu’nun birbirine yakın sosyo-kültürel yapıları ve iklimsel özelliklerinden dolayı, Yazd ve Urfa kentlerinin birbirine yakın özellikler barındıran Geleneksel ev dokularının olduğuna dikkat çekilmektedir. Yazd ve Urfa kentlerinin geleneksel ev dokularının karşılaştırılmasına bu çalışmada yer verilmiştir. Geleneksel Anadolu ve İran kent dokularının sahip olduğu mahalle, meydan, cadde ve sokaklar ile ilgili tanımlamalar yapılarak, örneklerle birlikte farklı ev tipleri anlatılmıştır. Urfa ve Yazd’in coğrafyası, iklim özellikleri, tarihi ve sosyo-kültürel yapısı, kent dokusu ve evlerin strüktürü ve malzemeleri üzerinde açıklamalar yapılarak geleneksel evlerde mekânsal kurguyu oluşturan elemanlar açık, yarı açık ve kapalı alanlar olarak anlatılmıştır.

Solmaz’ın (2013), “Construction Techniques of Traditional Houses in Nevşehir; Case Study on Ürgüp, Mustafapaşa and İbrahimpasha” adlı yüksek lisans tezinde Nevşehir geleneksel yapılarının yapım tekniğini ve mimari özellikleri araştırılmıştır. Yapılan çalışmanın amacı buradaki geleneksel yapıların değişime uğramadan yapım sistemlerinin özelliklerini anlamak ve tanımlamaktır. Bölgede yapılan arazi çalışmalarıyla incelenecek 20 yapı seçilmiş ve bu yapıların mimari özellikleri detaylı çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Yapı öğeleri, yapım tekniği, malzeme ve kullanım alanlarına göre incelenmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden ve yapım tekniği bulgularından faydalanılmıştır.

Akbaş’ın (2015), “Geleneksel Yapım Teknikleri ve Mekân İlişkisi: Uzungöl ve Taşkiran Örnekleri” adlı yüksek lisans tezinde Trabzon iline bağlı Taşkiran ve Uzungöl Beldelerindeki yapılarda kullanılan buraya özgü yapım teknikleri anlatılmaktadır. Birbirine yakın mesafede bulunan Uzungöl ve Taşkiran’da aynı geleneksel malzemelerin kullanılmasına karşın mekân kurgularında farklılıklar bulunduğu anlatılmaktadır. Bu beldelerde bulunan geleneksel yapıların yapım teknikleri detaylı olarak incelenmiştir. Aynı yapı malzemelerinin farklı yapım teknikleri uygulanarak kullanıldığı belirlenmiştir. Böylece aynı malzeme kullanılarak farklı mekân

oluşumlarının nasıl sağlandığı belirlenmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Kürküoğlu'nun (2017), “Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları” adlı kitabında, Urfa'nın coğrafi, ekonomik ve idari yapısı anlatılmıştır. Urfa tarihine yer verilmiştir. Arkeolojik kazıların yapıldığı alanlara yer verilmiştir. Şanlıurfa'daki müzeler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Şanlıurfa'daki mağaralar ve kaya mezarları, kiliseler, tarihi camiler, medreseler, türbeler, hanlar ve hamamlar, tarihi çarşılar, tarihi sokaklar ve meydanlar, konaklar ve geleneksel Urfa evleri, çeşmeler ve köprüler, kale ve surlar, anıtlar hakkında bilgiler verilmiştir. Urfa gelenek ve adetleri anlatılmıştır. Şanlıurfa'nın ilçelerinde bulunan kültür varlıklarına da yer verilmiştir. İnanç turizmi ayrı bir başlık altında anlatılmıştır.

Karakul'un (2015), “Geleneksel Yapı Ustalarından Öğrenmek” adlı makalesi “Geleneksel Mimarinin Yaşayan İnsan Hazinesi: Yapı Ustaları (GMYİH) Çalıştayı” kapsamında yapılan bir çalışmadır. Usta-çırak ilişkisine dayalı uygulamaları değerlendirerek, sistematik bir eğitim modeli oluşturulması ve yaygınlaştırılmasına yönelik yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Dinç'in (2015), “Geleneksel Mardin Mimarisinde Kullanılan Malzeme ve Uygulanan Yapım Tekniklerinin, Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Sürdürülebilirliğinin İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde geleneksel Mardin mimarisinin malzeme ve yapım teknikleri incelenmiştir. Çalışmanın ana hedefi, bu yapı malzeme ve tekniklerinin unutulmadan önce belgelenmesini sağlamaktır. Böylece, tarihi eserlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlayacak restorasyon müdahalelerinde, özgüne uygun şekilde müdahale kararlarının alınmasına yardımcı olmak ve bu konuda çalışacaklara veri sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden, geleneksel yapım teknikleri ve malzemeler hakkındaki bulgularından faydalanılmıştır.

Şenocak'ın (2016), “Akseki İlçesi Bucakalan Köyü'ndeki Mehmet Duruk Konutu Restorasyon ve Yeniden İşlevlendirme Önerisi” adlı yüksek lisans tezinde Antalya İli Akseki ilçesi Bucakalan Köyünde yer alan kırsal mimari eserlerden günümüze bozulmadan gelebilmiş Mehmet Duruk konutu konu edilmektedir. Yapının özgün durumu ve mevcut durumu incelenerek, yapının korunması için uygun restorasyon

müdahaleleri ve işlevleri araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar değerlendirilip, kriterler belirlenerek bu kriterlerin uygulamaya geçiş aşamasında, yeni işlev ile değerlendirildiği bir restorasyon projesi önerilmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Karakul'un (2017), “Botsa Köyü Geleneksel Konutlarının Yapım Teknikleri” adlı makalesinde Botsa Köyü geleneksel konutlarının yapım tekniklerinin incelenmesini amaçlanmıştır. Botsa Köyü geleneksel konut mimarisi hakkında bilgi verilmiştir. Bu evlerin yapım sistemleri, malzeme ve yapım teknikleri incelenmiştir. Buradaki geleneksel evlerin inşa süreci anlatılarak temellerin, duvarların, döşemelerin ve çatıların yapım sistemleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu inceleme için kullanılan veriler, alan araştırmaları sırasında yapılan mimari tespitler, gözlem, fotoğraflı belgeleme, mimari eskiz ve rölöveler, köylülerle ve yapı ustası Mustafa Dinç ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir.

Sağiroğlu'nun (2017), “Characteristics and Construction Techniques of Akseki Bucakalan Village Rural Dwelling” adlı makalesinde Akseki ilçesi Bucakalan köyünde bulunan günümüze kadar bozulmadan gelmiş özgün konut mimarisi hakkında bilgi verilmiştir. Buraya özgü kırsal bir yerleşmenin içerisinde yer alan konutların ahşap kirişlerle güçlendirilmiş moloz taş yığma duvarlarının yapım tekniği çizimlerle anlatılmaktadır. Ayrıca bu geleneksel evlerin merdiven, döşeme, üst örtü sistemleri hakkında bilgiler verilmiş ve detaylı çizimler kullanılarak anlatılmıştır. Kapı ve pencerelerin yapım tekniği hakkında bilgi verilmiş çizimlerle ve fotoğraflarla anlatılmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden, geleneksel yapım teknikleri ve malzemeler hakkındaki bulgularından faydalanılmıştır.

Dalkılıç ve Nabikoğlu'nun (2017), “Traditional Manufacturing of Clay Brick Used in The Historical Buildings of Diyarbakır” adlı makalesinde Geleneksel Diyarbakır evlerinin yapımında yaygın olarak kullanılan “*harman tuğlası*” hakkında geniş bilgi verilmiştir. Harman tuğlasının geleneksel yöntemler ile üretim aşaması gözlemlenerek, araştırılarak ve sözlü görüşmeler yapılarak araştırılmıştır. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Melikoğlu'nun (2018), “Geleneksel Yaşam Alanlarından Öğrenilen Sürdürülebilir Dersler: Şanlıurfa'nın Geleneksel Rüzgâr Yakalayıcıları”, adlı yüksek lisans tezinde

Urfa’da uygulanan rüzgâr yakalayıcıları (badgel) hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Bu çalışmada günümüzde kalan rüzgâr yakalayıcılarını tanıtmak ve belgelemek için konu detaylı bir şekilde incelemiştir. Rüzgâr yakalayıcılarının tarihi, önemi ve kullanılma amaçları hakkında bilgiler verilmiştir. Geleneksel Urfa evlerinde bulunan rüzgâr yakalayıcılarının tipolojileri, çalışma prensipleri ve çeşitleri hakkında incelenen örnekler çizimler ve fotoğraflarla detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Çalışmada ayrıca modern rüzgâr yakalayıcıları araştırılmıştır. Rüzgâr yakalayıcıların hem geleneksel hem de modern örneklerinin incelenmesinden elde edilen bilgiler ışığında gelecek tasarımlarda kullanılmak üzere bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Urfa’daki geleneksel rüzgâr yakalayıcılarının dünya örnekleri ile benzerlik ve farklılıklarına yer verilmiştir. Yapılan araştırmada bu tezin çalışma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Dalkılıç, Dinç ve Nabikoğlu’nun (2018), “Geleneksel Mardin Mimarisinde Kullanılan Taş Malzeme ve Yapım Teknolojisinin Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Sürdürülebilirliğinin İncelenmesi” adlı makalelerinde geleneksel Mardin mimarisindeki taş malzeme ve kullanılan yapım teknikleri ele almaktadır. Bu araştırmada atölyelerde ve taş ocaklarında yapılan incelemelere, yaşlı taş ustaları ile yapılan görüşmelere ve günümüzde yürütülmekte olan restorasyon uygulamalarındaki gözlemlere yer verilmiştir. Geleneksel Mardin mimarisinde kullanılan malzemelerin geleneksel yöntemlerle üretimi ve taşın yapıda kullanımındaki geleneksel yapım tekniğinin belgelenmesi amaçlanmıştır. Böylece gün geçtikçe unutulmuş geleneksel mimarinin yeniden canlandırılması ve günümüz restorasyon çalışmalarında uygulanabilmesi istenmektedir. Bu tez kapsamında da burada kullanılan yöntemle benzer bir yöntem kullanılmıştır.

3. URFA'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

3.1. Genel Özellikleri

3.1.1. Coğrafi Özellikleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Urfa, doğusunda Mardin, batısında Gaziantep, kuzeyinde Adıyaman, kuzeybatısında Diyarbakır illeri ile çevrilmiştir. Urfa 36° 40' ve 38° 02' kuzey enlemleriyle, 37° 50' ve 40° 12' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Güneydoğu Torosların orta kısmının güney etekleri üzerindedir. Genelde dağlık ve platolardan oluşan bir arazi yapısına sahiptir. Geniş ova ve düzlüklere sahip olan arazisinin; %60.4'ü plato, %22'si dağlık, %16.3'ü ova ve %1.3'ü yayla özelliği göstermektedir. İlin kuzeyinde yer alan dağlar ve yüksek tepeler genellikle güneye doğru gittikçe alçalır. Büyük ovalar Urfa'nın güneyinde yer almaktadır. Sıra tepeler oldukça yaygın olup bunların arasında batıdan doğuya doğru sıralanan Suruç, Harran ve Viranşehir ovaları bulunmaktadır. Batıya doğru kenarları fazla uzanmış bir altıgene benzeyen Urfa'nın yüz ölçümü 19.451 km² olup genelde ova görünümündedir (TÜİK 2013 Yıllığı). Bu, Türkiye yüz ölçümünün %3'üne eş değerdir. Türkiye yüzölçümü büyüklük sıralamasında 7. sırada yer almaktadır (http/1).

Urfa'nın denizden yüksekliği ortalama 518 metredir. Karacadağ 1.938 metre rakımı ile ilin en yüksek noktasıdır. Diğer önemli dağlar Tek Tek Dağları, Susuz Dağlar, Germüş Dağları, Nemrut Dağları ve Arat Dağıdır. Önemli akarsuyu, Adıyaman ve Gaziantep illeri ile sınırı oluşturan Fırat Nehri'dir. İlin batı ve kuzeybatısında Karkamış, Birecik ve Atatürk Baraj gölleri bulunmaktadır. Atatürk Barajı ile oluşturulan göl ülkemizin 3. büyük gölüdür (Yıldız ve Rızvanoğlu 2011).

Urfa'da kuzeyden güneye doğru eğimli bazalt ve kalker platolar geniş yer kaplamaktadır. Arap Blokunun Anadolu Yarımadasını kuzeye doğru sıkıştırması sonucu Suriye sınırı boyunca çökmelerle oluşan, daha sonra alüviyal materyallerle dolan Harran, Suruç ve az bir bölümü ülkemiz sınırları içinde kalan Ceylanpınar Ovalarında tarımsal faaliyetlerde bulunmaktadır (Güzel 2012).

Urfa'nın Jeolojik yapısı; doğal bir yapı malzemesi olan kireçtaşı bakımından zengin doğal kaynaklara sahiptir. Çevrede ağaç malzemenin bulunmaması, Urfa taşının kolay işlenebilmesi ve yüzyıllardan beri yerleşip süregelen taşçılık geleneği, taşın Urfa mimarisinde hâkim malzeme olarak kullanılmasına yol açmıştır. Urfa yöresinde açık renkli sarımsı kireçtaşı mimariye hâkimdir. Kolay işlenen ve ocaktan çıktıktan bir süre sonra sertleşen bu kireçli

oluşum Urfa yapılarının her devrinde rahatlıkla kullanılmış ve kullanılmaktadır. Urfa'da bulunan kireçtaşları, Eosen-Oligosen-Alt Miyosen yaşlı Midyat grubu içerisinde yer almaktadır. Midyat grubu ile temsil edilen kireçtaşları, Fırat ve Gaziantep üyelerinden meydana gelmiş olan bej pembe, krem renkli, kristalize ve orta-kalın tabakalı özelliklere sahiptir. Urfa'nın kuzey-doğu kısımları, özellikle Siverek, Hilvan, Viranşehir, Karacadağ'dan püsküren bazalt taşlarından oluşmuştur (Turgut ve diğerleri 2006).

Urfa'da kara iklimi hâkimdir. Deniz etkisinden uzak bir bölgede yer almaktadır. Yazlar uzun, çok kurak ve sıcak, kışlar bol yağışlı ve daha ılıman geçer. Yaz ile kış, gece ile gündüz arasında ısı farkı fazladır. Yıllık yağış miktarı ve nem oranı düşüktür. 1929-2018 yılları arasında yıllık ortalama yağış miktarı 451.3 kg/m²'dir. 1929-2018 yılları arasında ölçülen yıllık ortalama sıcaklık 18.3 °C'dir. En düşük sıcaklık, ocak ve şubat aylarında ortalama 4.5 °C, en yüksek sıcaklık, Temmuz ve Ağustos aylarında ortalama 38.5 °C'dir. Urfa'da hâkim rüzgârlar kuzeybatıdan esen karayel ve batıdan esen güneybatıdır. Kışları soğuk geçmeyen Urfa'nın yağışları genellikle yağmur şeklinde olup bunun önemli miktarı kışın yağmaktadır (http/2).

Urfa kuzeydeki yüksek platolar ve güneydeki alçak ovalar olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzeydeki platolar yükselti nedeniyle serin ve yağışlı olmasıyla gür doğal bitki örtüsünün, güneyde sıcaklık ve kuraklığın fazlalığı nedeniyle daha kurakçıl doğal bitki örtüsünün hâkim olduğu görülmektedir (Güzel 2012).

Bitki örtüsü steptir. Ormanlık alan çok azdır. Urfa'da bitki örtüsü topraklarının %60'ı ekili ve dikili alanlardan ve %38'i çayır ve meralardan meydana gelmektedir. Ormanlık ve fundalık sahası çok az olup, %0.6'dır. İl toprakları bozkır görünümündedir (http/3).

Urfa 12.000 yıllık tarihi geçmişi, coğrafi konumu, ticari yollar üzerinde olması, doğu ve batı arasında kavşak noktasında bulunması ile kazandığı stratejik öneminin yanı sıra, din, kültür ve medeniyetlerin merkezi haline gelmiştir (Ekinci 2006).

3.1.2. Tarihsel Gelişim

Urfa, coğrafi konumu nedeniyle üzerinde tarih boyunca birçok devlet ve beyliğin hüküm sürdüğü, değişik kültürlerin geçiş ve kaynaşma alanı olmuştur. İlk ve orta çağda eski uygarlık merkezlerinden olan Mezopotamya ve Arap ülkeleri ile Avrupa arasındaki bazı yollar Urfa üzerinden geçmekteydi. Urfa doğuyu batıya bağlayan birçok tarihi, ticari ve askeri yolların üzerinde yer alması nedeniyle geçmişte ve günümüzde önemli bir şehir olmuştur (http/1).

Yapılan araştırmalar ve arkeolojik kazılar, MÖ.600.000 yıla kadar tarihlendirilen Urfa'nın, Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik Çağlara tanıklık ettiğini işaret etmektedir. Arkeolojik bulgular Urfa'nın, dünyanın en eski kenti ve insanlık tarihinin başlangıcı olabileceğini göstermektedir.

1960'lı yıllardan günümüze kadar Urfa'da yapılan arkeolojik kazılarda Paleolitik Çağ (MÖ.900.000-12.000), Neolitik Çağ (MÖ.12.000-6000), Kalkolitik Çağ (MÖ.5700-3000) ve ilk Tunç Çağına (MÖ.3000-1200) ait eserler bulunmuştur. Hilvan ilçe sınırları içerisindeki Nevali Çori'de 1983-1991 yılları arasında yapılan kazılarda 11.500 yıl önce Nevali Çori insanların ilk evleri yaptıkları, ilk defa tarım yaparak buğday ve mercimeği ürettiği ve bu ürünlerin buradan dünyaya yayıldığı anlaşılmıştır. Nevali Çori kazısında ulaşılan en alt tabaka MÖ.8000 sonları ile MÖ.7000 yıllarının başına tarihlenen Neolitik Çağ'dır. Neolitik Çağ'a tarihlenen katmandan sonra ulaşılan 2. tabaka ise MÖ.5000-3000 yıllarına tarihlenen Kalkolitik Çağ'dır. Üstte bulunan tabaka ise MÖ.3000-2800 yıllarını kapsayan Tunç Çağı'dır (Kürkçüoğlu 2017).

Urfa'da kent merkezinde yapılan arkeolojik araştırmalar tarihe ışık tutacak niteliktedir. 1996 yılında Halilurrahman Gölü'nün (Balıklıgöl) yakınında bulunan arkeolojik malzemelerin günümüzden 13.500 sene öncesine ait olduğu belirlenmiştir. Bu arkeolojik bulgulardan "*Balıklıgöl Heykeli*" olarak adlandırılan heykelin 13.500 yıllık olduğu ve dünyanın en eski heykeli olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak Urfa kent merkezinin MÖ.10.000'e, Neolitik Döneme kadar uzanan bir yerleşim alanı olduğu ağırlık kazanmaktadır.

Hilvan ilçesinde yapılan Nevali Çori kazısında Neolitik Çağdan kalma çakmak taşından yapılmış bıçak, kesici aletler ve mızrak uçlarına rastlanmıştır (Kürkçüoğlu 2017). Atatürk Barajı gölalanı altında kalan Nevali Çori'de ve Göbeklitepe ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda, 11.500 yıl öncesine ait taş kabartmaları ve heykeller bulunmuştur (http/1).

Urfa şehir merkezinin 15 km kuzeydoğusunda yer alan ve Anadolu'da inşa edilen ilk tapınak olma özelliğine sahip olan Göbeklitepe arkeologlara göre insanlığın en eski tapınaklarından biridir. Göbeklitepe, yerleşik hayattan ve tarımsal üretimden yoksun olan avcı-toplayıcı toplulukların dinsel inanışları hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Bu tapınak, Arkaik insanların dinden ve inançtan yoksun ilkel bir hayat sürmediklerini, aksine bir inanca sahip olduklarını, inançlarını yaşamak için tapınak inşa ettiklerini ve zengin bir dini sembol kullandıklarını göstermektedir. Göbeklitepe, insanların yerleşik hayata geçip kendisi için konut yapmadan, hayvanları evcilleştirmeden ve tarımsal üretime başlamadan önce dini ihtiyaçlarını karşılamak için tapınak yaptığının bir göstergesidir (Kurt 2017).

3. URFA’NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

Neolitik Döneme (MÖ.10.500-MÖ.7.500) ait bir inanç merkezi olan Göbeklitepe, yaklaşık 200-300 metre yüksekliğinde ve kireç taşı kayalıklardan oluşan bir höyüğün üzerine inşa edilmiş megalitik bir yapı olup, Harran Ovası’na hâkim bir konumda bulunmaktadır. Düz kireç taşı platodan yukarıya doğru yükselen bu höyük, bir göbeğe benzediği için “*Göbeklitepe*” olarak adlandırılmıştır. Göbeklitepe ilk defa 1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih öncesi Araştırma Karma Projesi kapsamında yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir. Başlangıçta bu arkeolojik alanın gerçek değeri anlaşılamamış ve bölgenin büyük kireç taşı bloklardan yapılmış mezar kalıntısı olduğu düşünülmüştür. Ancak 1994 yılında Alman arkeolog Klaus Schmidt tarafından buranın Neolitik Döneme ait olduğu keşfedilmiştir. Klaus Schmidt başkanlığında yapılan kazılarda bölgenin, diğer arkeolojik kazılarda bulunan Neolitik yerleşim yerlerinden farklı olduğu ve daha önce hiçbir yerde rastlanılmayan dini yapılar tespit edilmiştir. Özellikle üzerinde hayvan figürlerinin ve sembollerin bulunduğu “T” biçimindeki dikili taşlar ve bu dikili taşlardan oluşan daire biçimindeki anıtsal yapılar dikkat çekmiştir. 2003 yılında yapılan manyetik ve radar taramalarında en az yirmi adet çemberimsi yapının Göbeklitepe’de bulunduğu tespit edilmiştir. Bölgenin jeolojik yapısı bazalt ve kireç taşından oluştuğu halde, kalıntıların bulunduğu birinci tabakanın yumuşak yapıdaki topraktan oluşması ve bu toprak tabakasında yöreye ait olmayan taş aletler ve kemik kalıntılarının bulunması, Göbeklitepe’nin doğal yollarla değil, bilinçli olarak üstünün toprakla örtüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Aslında bu tapınakların toprakla örtülmesi, onların günümüze kadar bozulmadan ulaşmasını sağlamıştır (Kurt 2017).

Yüzyılın en önemli arkeolojik keşfi olarak kabul edilen, 12.000 yıllık dünyanın en eski arkeolojik tapınağı Göbeklitepe “UNESCO Dünya Kültür Mirası Kalıcı Listesi” ne alınmıştır.

Urfa ve çevresi milattan önce ve milattan sonra çok sayıda uygarlığa tanıklık etmiştir. Milattan önce; Ebla, Akad, Sümer, Babil, Hitit, Hurri-Mitanni, Arami, Asur, Med, Pers, Makedonya krallığı, Milattan sonra; Sasani krallığı, Roma, Bizans gibi uygarlıkların egemenliklerini gören Urfa, 639’dan sonra İslam’la tanışmıştır. Emevi ve Abbasilerden sonra 1087 yılında Büyük Selçuklu topraklarına katılan şehir, 1098’de Haçlı Kontluğu idaresine girmiştir. 1144’te Musul Atabeyi İmadeddin Zengi tarafından ele geçirilen Urfa tekrar İslamiyet’in hâkimiyetine girmiştir. 1174’te Selahaddin Eyyubi’nin kurduğu Eyyubi Devleti’nin eline geçmiştir. 1244’te Urfa’yı alan Moğollardan, 1272 yılında Memlûklüler geri alır. Daha sonra Urfa sırasıyla Türkmen aşiretleri, Timur Devleti, Akkoyunlular, Dulkadirbeyliği ve Safevilerin eline geçer.

Urfa 1517’da Osmanlı Devleti sınırları içine dâhil edilmiştir. 1594’te Rakka eyaletinin merkezi olur. İlk olarak Diyarbakır eyaletine bağlanan şehir, 1876 yılında bir sancak olarak

Halep vilayetine bağlanır. Son olarak 1916'da bağımsız bir sancak haline getirilen Urfa, 1919 yılında, önce İngilizlerin, daha sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 11 Nisan 1920'de milli mücadelesini veren Urfa, işgalden kurtarılmıştır. Yaklaşık 400 yıl Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalan Urfa 20 Nisan 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vilayeti olmuştur (Yıldız ve Rızvanoğlu 2012, Kürkçüoğlu 2017).

Eski ismi Edessa olan Urfa'nın, isminin “sulak yerde bulunan/güzel akarsular şehri” anlamına gelen Urhai, Orhai, Ruha vb. isimlerden geldiği düşünülmektedir. Urfa adının kaynağı konusunda henüz bir sonuca ulaşılamamış olmasına karşın bütün rivayetlerin “su” kökenli olduğu söylenebilir. Urfa'ya Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda halkının göstermiş olduğu kahramanlıktan ötürü, 1984 yılında çıkartılan bir yasa ile “Şanlı” unvanı verilmiştir (Yıldız ve Rızvanoğlu 2012).

3.1.3. Sosyo-Kültürel Yapısı

13.500 yıllık tarihi süreç içerisinde Urfa, birçok uygarlığın hâkimiyetinde kalmış, birçok medeniyetlerin beşiği olmuştur. Bunun tabii bir sonucu olarak da köklü bir kültür yapısı oluşmuştur. Dil, ırk, din ve aile büyüklüğü açısından farklılıklara sahip olmasından dolayı sosyo-kültürel açıdan zengin bir yapıya sahip olmuştur.

Yerleşme geçmişi Neolitik döneme kadar uzanan Urfa'da çok farklı ve ilginç kültürler var olmuştur. Özellikle Asya ile Avrupa arasındaki Anadolu yarımadası üzerinde farklı din, inanış ve ırklara ait insanların varlığı bu alanı bir kültürler mozaigine çevirmiştir. Buna bağlı olarak Anadolu'da farklı milletlere ait çeşitli eserler ve farklı kültürel yapılar günümüze kadar gelmiştir (Güzel 2012).

Rivayetlere göre Hz. Adem'in çiftçilik yaptığı, Hz. Nuh'un gemisinin karaya vurduğu dağın bu bölgede olması, Hz. İbrahim'in doğduğu ve ateşe atıldığı yeri işaret eden makamların varlığı; Hz. Lût, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Eyüp, Hz. Elyesa, Hz. Şuayb, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın bu bölgelerde yaşaması veya Urfa ile olan bağları bu tarihi şehrin “Peygamberler Şehri” adıyla anılmasına sebep olmuştur ([http/1](http://1)).

Halife Hz. Ömer döneminde (639) Urfa'nın fethi ile günümüzden yaklaşık 1400 sene önce İslam dini Urfa'ya gelmiş; İslami kültür Emeviler ve Abbasiler döneminde zirve dönemini yaşamıştır. Büyük Selçuklu, Zengiler, Artuklular, İlhanlılar, Memlûklüler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Dulkadiroğulları, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, yaklaşık 900 sene Urfa'ya Türk-İslam kültürü hâkim olmuştur ([http/1](http://1)).

Urfa'da XII. yüzyıldan sonra, Türk-İslam kültürü etkili olmaya başlamıştır. Ancak putperestliğe, Yahudi ve Hristiyan inançlarına ilişkin kültürlerin de köklü bir geçmişi vardır. Bütün bu köklü geçmiş nedeniyle Urfa kültürü kendine özgün bir kültürün özelliklerini taşımaktadır. Bu köklü kültür, toplumsal ilişkilerde dini inançlara, geleneklere ve örflere dayalı bir düzen oluştururdu (Akkoyunlu 1989).

Urfa'da aileler arası diyaloglar yüksek ahlaki temellere dayanıp, halkta aile büyüklerine karşı hürmet ve itaat tam anlamıyla görülürdü. Asur, İbrani, Mısır ve diğer eski kültürlerden çeşitli yollarla günümüze kadar gelen batıl inançların izlerine rastlanabilmektedir. Örneğin çocuklara nazarlık takma, sarılık ve sıtma olan hastalara dua okuma, hastaları ziyaret-türbelere götürme ve tütsülemeyle hastalıkların tedavi edilmeye çalışılması adetleri günümüze kadar gelebilmiştir (Güzel 2012).

Sosyo-kültürel yapı geleneksel Urfa evlerinin oluşumunda da etkili olmuştur. Geleneksel Urfa evlerinde görülen plan yapısı Urfa toplumunda görülen kadın-erkek arasındaki farklılıklar ve dini inançları ile biçimlenmiştir. Aile hayatında kadın erkeğin idare ve otoritesi altında bulunurdu. Ayrıca halk dini inançlara ve örflere bağlı yaşardı. Kadınlar dışarıdan gelen erkeklerden kaçır ve yalnız akraba erkekler ile konuşurdu. Erkekler akraba olmayan ailelerin evlerine girmezdi. İslam dinine bağlı bu yaşam biçimi geleneksel evlerin şekillenmesinde etkili olmuş ve evlerin planlanmasında haremlilik selamlık ayırımına yol açmıştır (Akkoyunlu 1989).

3.1.4. Demografik Yapısı

Urfa 1908 yılına kadar Halep vilayetine bağlı bir sancak iken, 1919'daki bir düzenleme ile bağımsız bir sancak haline getirilmiştir. 1921 Anayasası ile vilayet olmuştur (Kürkçüoğlu 2017).

Urfa, 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmesinin ardından yapılan ilk sayıma göre 5.500 civarında bir nüfusa sahiptir. Bu düşük rakamın sebebinin Osmanlı-Safevi mücadelesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. 8 yıl sonra 1526'da yapılan yeni sayıma göre tahmini nüfus, 8.000 civarına yükselmiş, Kanuni'nin son dönemlerinde 1566'da yapılan bir başka tahrir sonuçlarına göre ise bu sayı, 13.000-14.000'e ulaşmıştır. 1816'da şehri ziyaret edenlerden Batılı seyyahlardan Buckingham'a göre şehrin nüfusu 50.000 civarındadır. Bunların 47.500'ü Müslüman, 2.000'i Hristiyan ve 500'ü de Yahudi idi. 1840'ta burayı ziyaret eden bir başka seyyah olan Paujoulat'ın göre ise 1840'tan önce Urfa'da 14.000 Müslüman, 1.000 Ermeni, 100'de Jakoben olmak üzere 15.000 civarında insan yaşamaktadır (Eroğlu 2012).

1873 Halep Vilayet Salnamesi Urfa Sancağındaki toplam nüfusun 100.000'i aştığını göstermektedir. Salnamedeki bilgilere göre nüfusta 88.000 Müslüman, 12.000'e yakın Hristiyan,

yaklaşık 500 Yahudi nüfus vardı. 1883 Halep Vilayet Salnamesinde Urfa nüfusunun 58.620'si erkek ve 49.656'sı kadın olmak üzere 108.276 kişi olduğu kaydedilmiştir. Müslüman nüfus 95.647'ye çıkarken, Hristiyan nüfus 11.980'e düşmüştür. Yahudi nüfusu aynı dönemde 250 kişi civarında belirlenmiştir. 1890 yılında Urfa'yı ziyaret eden seyyah Cuinet'e göre, şehrin nüfusu 60.000 civarında olup bunun 40.835'i Müslümandır. 20.000'i aşan Hristiyan nüfus içerisinde 6218 kişi Süryani Yakubiler, 2000 kişi Protestanlar, 5060 kişi Rum Ortodokslar, 4437 kişi Ermeni idi. 1894 tarihli Halep Vilayet Salnamesinde 113.475 Müslüman yaşarken, Müslüman olmayanların sayısı 14.261 olarak belirlenmiştir (Karlıklı 1998, Kapaklı 2013).

Urfa'da 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımında toplam nüfus 203.595 olup, Türkiye'nin 30. büyük şehriydi. Nüfus kırsal alana yayıldığı için nüfus yoğunluğu düşüktü. Ayrıca Urfa'nın ilçeleri nüfus açısından önemli bir kaynak oluşturmaktaydı. Genç nüfus toplam nüfus içerisinde önemli bir yer oluşturmaktaydı. Urfa'da kadınların okuma yazma oranı Türkiye ortalamasının altındaydı. Meslek dallarına bakıldığında Urfa'da erkeklerin %59.28'i tarım ile uğraşırken, sanayi işiyle uğraşanların oranı %5.35, ticaret işiyle uğraşanların oranı %6.71 olarak verilere yansımıştır. Kadınlar iş hayatında yok denecek kadar az bulunurdu. Yine bu nüfus sayımında nüfusun fiziki durumunu tespit edebilmek amacıyla hangi dine mensup oldukları sorulmuştur. Urfa'da 196.408 kişi Müslüman, 318 kişi Musevi, 48 kişi Ermeni, 72 kişi ise Hristiyan, Ortodoks, Katolik veya Protestan olduğunu belirtmiştir. Urfa'da konuşulan dillere bakıldığında 82.182 kişi Türkçe, 82.788 Kürtçe, 25.593 Arapça, 44 kişi İbranice, 63 kişi Ermenice konuşmaktaydı (İlyas 2017).

2017 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Şanlıurfa 1.985.753 nüfusuyla Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük dokuzuncu ili durumundadır. Nüfusunun %55.14'ü şehirde, %44.86'sı köylerde yaşamaktadır. Kent merkezinin nüfusu 921.978 kişi olup bunun 463.764'ü erkek, 458.214'ü kadındır. Kilometrekareye düşen insan sayısı Türkiye için 105 kişi iken Şanlıurfa için 106 kişidir. Türkiye ortalamasının biraz üzerinde yer alan Şanlıurfa, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu bakımından 24. ili durumundadır. Yıllık nüfus artış hızı Türkiye genelinde binde 12.40 iken Urfa binde 22.99 ile sekizinci sırada yer almaktadır. Urfa'da geçmişten günümüze doğru, idari büyüme ve yüksek doğurganlık özelliklerine bağlı olarak nüfus miktarında hızlı bir değişim olmuştur (TÜİK 2017, [http/4](http://4) ve [http/5](http://5)).

2017 yılı TÜİK verilerine göre toplam yaş bağımlılık oranı Türkiye için 47.25 iken bu oran Şanlıurfa için 77.82 oranındadır. Şanlıurfa, toplam yaş bağımlılık oranının en yüksek olduğu il olarak ön plana çıkmaktadır. Nüfusun %54.5'ini 0 ile 29 yaş oluştururken, %28.52'ini 30 ile 64 yaş, 65 yaş üstü vatandaşlar ise %16.98'ini oluşturmaktadır (TÜİK 2017, [http/4](http://4) ve [http/5](http://5)).

3.2. Fiziksel Strüktür

3.2.1. Geleneksel Kent Dokusu

Urfa geleneksel kent dokusu, güneyde Urfa Kalesi, kuzeyde Karakoyun Deresi, batıda Suruç Yolu, doğuda ise Akçakale Yolu ile sınırlanmıştır. Ticaret ve din, sosyal hayata yön veren en önemli iki faktör olarak şehrin kuruluşunda birinci derecede etkili olmuştur. Bu sebeple yerleşmelerin çekirdeğinde eski ticari merkez ve Ulu Cami yer almıştır (Akkoyunlu 1989).

Zengiler döneminde yapılan Ulu Cami ve Eyyubiler döneminde yapılan Halilurrahman Camisinin arasında kalan ticaret bölgesine XV. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlular döneminde yeni yapılar yapılmıştır. Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan Halilurrahman Gölü'nden gelen suyu kanallarla ticaret bölgesinden geçirerek bir kolunun üzerine Hasan Padişah Camisini ve Medresesini yaptırmıştır. 1517'de Osmanlı hâkimiyetine giren Urfa'da bu dönemde dini, askeri ve sivil birçok yapı yapılmıştır. Osmanlı hâkimiyetindeki ilk yıllardaki mekânsal yapısı 1518 tarihli tapu tahrir defterinde “Urfa'da beşi Müslüman, biri Ermeni olmak üzere altı mahalle” bulunduğu kaydedilmiştir. Aynı tarihte kentte 3 cami, 12 mescit, 4 hamam, 2 kervansaray, 1 bedesten ve 1 darphane olduğu öğrenilmektedir. 1646 yılında Urfa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi seyahatnamesinde şehirde 2600 ev, birçok saray, 22 cami, 67 mescit, 3 medrese, 8 hamam, 5 han ve 2 bedesten olduğundan bahsetmektedir (Karlıklı 2012).

Karlıklı'nın yaptığı çalışmalar sonucunda elde ettiği bulgulara göre kentte izlerine rastlanan ilk İslam dönemi yapılanma Kazancı Pazarının çevresinde olmuştur. XVI. yüzyılda Gümrük Hanı ve çevresindeki bedesten ve çarşılar yapılmıştır. Kalenin kuzey doğusunda yer alan bu eski ticaret bölgesi ve camiler halen işlevini sürdürmektedir (Karlıklı 2012).

Geçmişte kentin kuzeydoğusunda bulunan eski ticaret merkezi çevresinde büyük ve görkemli evler yer almıştır. Ticaret merkezi yayıldıkça, bu konut dokusu da parçalanmıştır. Urfa'da geleneksel kent dokusunda konut bölümleri ile ticaret alanları ayrı olarak planlanmıştır (Akkoyunlu 1989).

Urfa'daki aile yapısı ile biçimlenen geleneksel Urfa evleri, geleneksel kent dokusunun en küçük birimleri olarak, sokakların, eski kent merkezinin ve geleneksel kent dokusunun biçimlenmesinin ana unsuru olmuştur.

3.2.2. Sokaklar ve Mahalleler

Urfa 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçtiğinde, Selevkoslar döneminde inşa edilen şehir surları içerisinde bulunmakta ve sur dışına taşmamaktaydı. XX. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Urfa'nın yayılım alanı, genel olarak şehir surları ile

sınırlanmıştı. Türk-İslam şehirlerinde olduğu gibi Urfa'nın da geleneksel kent dokusu fiziki ve sosyal yapı olarak mahallelere bölünmüştür. Urfa'da bulunan mahallelerin önemli özelliklerinden biri de bunların isimlerinden de anlaşılacağı üzere, yerleşmenin sur içinde ve kalenin etrafından çevreye doğru bir gelişmenin olduğunu göstermesidir (Şahinalp 2005).

1867 tarihli Halep Salnamesine göre Urfa, 56 mahalleden oluşuyordu. Halep Salnameleri incelendiğinde şehrin mahalle sayısının giderek düşmekte olduğu görülmektedir. Halep Salnamelerinde 1867 yılında 56 olan mahalle sayısı, 1885 yılında 53'e, 1903 yılında 48'e düşmüştür. Şehrin mahalleleri başlıca yedi kola ve her kol da kendi arasında çeşitli kısımlara ayrılmıştı. Bir kısım Türkler, Süryaniler ve Yahudiler şehrin doğusundaki mahallelerde, Türkler ve Araplar şehrin güneyinde, Ermeniler katedrallerin batı ve kuzey kesiminde (bugünkü Yenimahalle ve civarı) yaşamaktaydılar. Şehrin kenar mahallelerini ise, güneyde Araplar, kuzeyde Araplar, Süryaniler ve Kürtler oturmaktaydı (Şahinalp 2005).

1867 yılına ait Halep Salnamesinde, Urfa'da 24 cami, 22 mescit, 9 kilise, 13 hamam, 1821 dükkân-bedesten, 7 han olduğu belirtilmektedir. Yine salnamelerde şehirde 1885 yılında 31 cami, 21 mescit, 4 kilise, 14 hamam, 1977 dükkân, bedesten, 11 han, 14 fırın, 221 tezgâh, 55 kahvehane, 12 boyahane, 2 sabunhane, 2 lokanta olduğu belirtilmiştir. 1906 yılında ise, 1 hükümet konağı, 2 kışla, 3 karakol, 1 hastane, 52 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 11 medrese, 10 kilise-manastır, 2095 dükkân ve mağaza, 32 han, 18 fırın, 6 çeşme ve sebil, 25 mektep, 14 hamam, 23 değirmen, 1 fabrikadan söz edilmektedir (Şahinalp 2005, Eroğlu ve ark. 2012).

Osmanlılar döneminde şehirlerin fiziki yapısı incelendiğinde büyük bir kısmının İslâm şehirlerinin özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. İslâm şehirlerinin şekillenmesinde en önemli faktör dini inanışlardır. Dolayısıyla İslâm şehirlerinde rol oynayan faktörler, Urfa şehrinin fiziki şekillenmesinde de önemli bir etkiye sahiptir. Osmanlı döneminde Urfa'da bulunan mahallelerin önemli özelliklerinden biri, mahallelerin Müslüman ve Gayrimüslim mahalleleri olarak ayrılmasıdır. Bu durum aynı inanç, gelenek ve göreneklere sahip insanların bir arada, daha rahat ve huzurlu bir biçimde yaşayabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Geçmişte, akraba olan insanlar aynı mahallelerde oturur ve aynı mahallede oturan insanların hemen hemen tamamı birbirini tanırdı (Şahinalp 2005).

Osmanlı döneminde şehrin sahip olduğu önemli bir özellik düzensiz cadde ve sokak sistemidir. Geleneksel Urfa evleri düzgün bir topoğrafya üzerine yerleşmiş olmasına rağmen bu geleneksel evler mimari konumlanma açısından düzgün olmayan karmaşık ve bitişken düzende bir yerleşim göstermektedir. Yerleşmenin biçimlenmesinde iklim şartları önemli bir etkidir.

3. URFA’NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

İslâm şehirlerinin çoğunda görülen düzensiz cadde ve sokak özelliği, düzensiz, eğri-büğrü, dar ve çok sayıda çıkmaz sokakların bulunduğu yol sistemi şeklinde kendini göstermektedir. Sokaklar çok dar olup (genişlikleri 2.5-3.5 metre), kıvrılarak devam etmektedir. Zeminleri taşlarla döşelidir. Avlulu evlerin sokağa açılan kapıları küçük olup bu kapıların mahremiyet nedeniyle karşı karşıya olmamasına özen gösterilmiştir. Çoğunlukla akraba olanların yaşadığı kesimlerde, yabancıların geçişlerini engellemek amacıyla sokakların uçları kapatılarak 5-15 metre uzunluğunda, 1.5-2.5 metre genişliğindeki çıkmaz sokaklar oluşturulmuştur. Sokakların birçoğunun çıkmaz sokak olmasında ise yine mahremiyet faktörü kendini göstermektedir. Bu çıkmaz sokaklara Urfa’da “*tetirbe*” denilmektedir. Eski kent dokusunda bazı evlerin sokaktan girişleri tetirbe denilen bu çıkmaz sokaklar ile sağlanmaktadır.

Evlerin alt katlarının sokağa bakan cepheleri kapı açıklığının dışında sağır bırakılmış, üst katlardaki mekânlarda ve çıkmalarda pencereler tasarlanmıştır. Sokak cephelerinde çıkmaların altındaki taş konsollar geleneksel Urfa evlerinin cephelerine hareket ve sokağa biçim zenginliği sağlamıştır. Bazı geleneksel Urfa evlerinde çıkmalar komşu evin duvarına kadar taşarak sokağın üstünü örtecek şekilde, sokak genişliğinde tasarlanmıştır. Bu tür çıkmaların altından uzanan ve sokaktan geçişleri sağlayan bu sivri kemerli tonoz sistemine Urfa’da “*kabaltı*” denilmektedir (Akkoyunlu 1989). Şehrin eski sokaklarında görülen “*kab/kabaltı*” adı verilen ve küçük bir tüneli andıran geçitler aslında çıkmaz sokakları önlemek için geliştirilen bir metottur. Genellikle çıkmaz sokağın bitiminde evi olan kişiler, sokağın diğer tarafıyla geçişlerin sağlanması için kendi rızalarıyla evlerinin bir kısmını (çoğunlukla bir odayı), kab olarak adlandırılan tonozun üzerine inşa etmişlerdir. Böylece kemer üzerine oturtulan odaların alt tarafından geçişlere imkân doğmaktadır. Günümüzde bile şehrin eski kesimlerinde bazı sokaklar arasında geçişler kabl原因inde sağlanmaktadır (Şahinalp 2005). Parsellerin sıkışıklığı, kamusal alan olan sokağa hâkimiyet, sıcak kentte gölgelik geçiş alanı oluşturmak bu oluşumun temellerini oluşturmaktadır.

Günümüze kadar gelen şehrin eski yerleşmesinin sokak sistemi tıpkı bir labirenti andırmaktadır. Mahalleyi iyi bilmeyen birisinin kolayca kaybolabileceği derecede karmaşık bir yol yapısına sahiptir. Urfa eski kent merkezi olarak bugünkü Ulu Cami’nin bulunduğu yer kabul edilirse, buradan itibaren çevreye doğru gidildikçe karmaşık hale gelen, sık sık çıkmaz sokakların bulunduğu bir sokak sistemi ile karşılaşılır. Yüksek avlu duvarlarıyla çevrili olması nedeniyle sokaklar birbirine çok benzemektedir. Aynı zamanda bu şekilde yüksek duvarlarla çevrelenen sokaklar sıcağa karşı korunmuş ve günün büyük kısmında gölge alanlar olmuştur (Şahinalp 2005).

Geleneksel kent dokusundaki sokaklarda bulunan yapıların veya avlu duvarlarının sivri kenarlarının pahlanmasıyla elde edilen “*köşe sütünceleri*” sokakların bir diğer önemli mimari öğesidir. Sokaklara işlevsellik ve hareket katmaktadır.

Urfa’da bulunan Arabi Camii Sokağı, At Pazarı Sokağı, Güllüoğlu Sokağı, Karanlık Kapı Sokağı, Madenli Sokağı, Hüseyin Paşa Sokak, Fırfırlı Sokak, Yorgancı Sokağı ve Zincirli Sokak en güzel sokak örneklerinden bazılarıdır.

Eski Urfa kent dokusu içerisinde konut bölümleri ticaret bölümlerinden ayrı planlanmıştır. Eski dönemde Urfa’da yaşayan toplumun birçok dini ve etnik gurubu içinde barındırması sonucunda Urfa eski kent merkezinde “*mahalleleşme*” kavramı ortaya çıkmıştır. Mahalle kavramı çeşitli meslek gurupları ve bazen de aşiretlerin bir arada oturma ihtiyaçlarından da ortaya çıktığı söylenebilir. Eski kent merkezinde 16 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin; Çakeri Camisinin güney ve güneybatısı Yahudilerindi. Nimetullah Camisinin doğusu, Akyüzler Evi civarı Süryani, Tıfındır Tepesi ile kentin batı surlarından Vali Fuat Caddesine kadar uzanan kısmı ise Ermeni mahallesi idi. 12 Eylül Caddesinden, kentin doğusunda yer alan Nimetullah Camisine kadar uzanan bölümü Müslüman mahallesi olarak ayrılmış olup, günümüze kalabilen kilise ve camiler de bu durumu doğrulamaktadır (Akkoyunlu 1989).

Geleneksel Urfa evleri çeşitli faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. Bu faktörlerin başında din, hane büyüklüğü ve iklim gibi özellikler gelmektedir. Bugünkü şehrin eski kesiminde bulunan evler incelendiğinde avlulu oldukları görülmektedir. Evlerin avlulu olmasında dinsel ve çeşitli sosyal sebeplerle mahremiyetin sağlanması düşüncesi ön plana çıkmış ve oturlan ev sokaktan yüksek avlu duvarlarıyla ayrılmıştır. Şehirde bulunan bu tip evlerin cepheleri avluya dönük olup, sokağa bakan oda duvarlarında küçük veya cumbalı pencerelere rastlamak da mümkündür. Ayrıca bu evler İslami gelenekler nedeniyle haremlik ve selamlık olarak başlıca iki bölümden oluşmaktadır (Şahinalp 2005).

3.2.3. Anıtsal Yapılar

Kentin günümüze ulaşan anıtsal yapılarının toplandığı tarihi kent merkezini oluşturan yapıların önemli bölümü Zengiler döneminde yapılmıştır. XII. yüzyılın son çeyreğinde Zengi hükümdarı Nureddin Zengi tarafından tamir ettirilerek bugünkü halini alan Ulu Cami, Camii Kebir mahallesinin gelişmesini sağlamıştır. 1191 yılında Selahaddin Eyyubi, Eyyubiye medresesini yaptırarak Ulu Cami ve çevresinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Selahaddin Eyyubi 1211-1212 yıllarında Halilurrahman Camisini yaptırmıştır. Kuzeyde Ulu Cami, güneyde Halilurrahman Camisi eski kent merkezinin sınırlarını çizen en önemli

3. URFA’NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

yapılardır. Bu iki merkez arasında kalan ticaret bölgesi de aynı yıllarda oluşmuştur (Karlıklı 2012).

Urfa il merkezinde tescil edilmiş 37 cami ve mescit, 5 kilise, 8 medrese, 4 tekke ve zaviye, 20 türbe, 7 köprü, 1 su kemeri, 1 su bendi, 13 çeşme, 8 hamam, 11 han, 8 kapalı çarşı ve ayrıca kale, şehir sur kalıntıları ve 2 sur kapısı bulunmaktadır (Kürkçüoğlu 2017).

Kentteki anıtsal yapıların başında “Urfa Kalesi” ve “Şehir Kapıları” gelmektedir. Urfa Kalesi şehir merkezinin güneybatısında, Halilurrahman gölünün güneyinde Damlacık Dağı üzerindedir. Kalenin doğu, batı ve güney tarafı kayadan oyma derin hendekler ile çevrili, kuzey tarafı sarp kayalıktır. Kalenin 814 yılında Abbasîler döneminde, Seleukoslar dönemine ait kalıntılar üzerine yeniden inşa edildiği düşünülmektedir (Kürkçüoğlu 2017).

Şehri çevreleyen surların Harran Kapısı ve Bey Kapısına ait Mahmutoğlu Kulesi ile yer yer bazı duvar ve burç kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Şehrin etrafını çevreleyen Urfa şehir surlarının batıda Sakıbin Kapısı (Batı Kapısı), kuzeybatıda Samsat Kapısı, Saray Kapısı, doğuda Bey Kapısı, Su Kapısı ve güneyde Harran Kapısı olmak üzere 6 kapısının bulunduğu çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır (Kürkçüoğlu 2017).

Urfa’nın güney ve güneybatısında bulunan çok sayıda dağ, tepe ve kayalıklar üzerinde geniş bir alanda yüzlerce mağara, sarnıç ve kaya mezarı yer almaktadır. Halepli Bahçe’nin doğusunda bulunan Kızılkoyun bölgesinde 3. Yüzyıla ait yaklaşık 70 kaya mezarı ve mağara ortaya çıkarılmıştır (Kürkçüoğlu 2017).

V. yüzyılda bir Hristiyan şehri olan Urfa’da kiliseler ve manastırlar bulunmaktadır. Harran’da Tek Tek Dağlarındaki Kasr-ül Benat, Urfa’nın güneyindeki tepelerde yer alan Deyr Yakup Manastırı, güneybatısındaki Çardak Manastırı ve antik taş ocağı mağaralardan dönüştürülen kiliseler günümüze ulaşmıştır (Kürkçüoğlu 2017).

Urfa merkezde tarihi değeri olan 37 adet cami ve mescit bulunmaktadır. Urfa’da şehrin eski kısmını oluşturan surlar içindeki alanın merkezini Ulu Cami oluşturmaktadır. Bu caminin bulunduğu yerde önceleri bir putperest tapınağı, sinagog ve sonra da bir kilise olduğu tahmin edilmektedir. Kızıl Kilise olarak bilinen eski bir kilisenin yerine inşa edilmiştir. Yapılış tarihi belli olmayan Ulu Cami Nureddin Zengi tarafından tamir ettirilerek bugünkü halini almıştır. Kilisenin çan kulesi bugün de ayakta durmakta, minare ve saat kulesi olarak kullanılmaktadır (Şahinalp 2005).

Diğer önemli camilerden bazıları; 1211-1212 yılında Eyyubiler döneminde yapılan Halilurrahman Cami, Rızvaniye Cami, Balıklıgöl’ün doğusunda Hz. İbrahim’in doğduğu mağaranın yanında inşa edilen Mevlidi Halil (Dergâh) Cami, Akkoyunlu hükümdarı Uzun

Hasan tarafından eski bir tapınak üzerine yapılmış Hasan Padişah (Hasan Paşa) Cami, kiliseden camiye dönüştürülen Fırfırlı Cami (İyad Bin Ganem Camii), Mevlevihane olarak 1700'lü yılların başında yapılan Mevlevihane Camisi bunlardan bazılarıdır (Kürkçüoğlu 2017).

Urfa merkezde Osmanlı dönemine ait Gümrük Hanı, Hacı Kâmil Hanı, Barutçu Hanı, Mençek Hanı, Şaban Hanı, Kumluhayat Hanı, Fesadı Hanı, Samsat Kapısı Hanı, Millet Hanı, Bican Ağa Hanı ve Topçu Hanı olmak üzere 11 tane büyük han bulunur (Kürkçüoğlu 2017).

Osmanlı dönemi öncesi erken hamam mimarisi izlerini taşıyan Serçe Hamamı Urfa'daki hamamların en eski olanıdır. Osmanlı döneminden kalma 8 tane hamam bulunmaktadır. Bunlar; Cıncıklı Hamam, Vezir Hamamı, Şaban Hamamı, Veli Bey Hamamı, Eski Arasa Hamamı, Serçe Hamamı, Sultan Hamamı ve Keçeci Hamamı'dır (Kürkçüoğlu, 2017). Osmanlı dönemi hamamlarında kullanılan merkezi kubbe etrafında dört yönde dizilmiş, dört eyvan ve dört köşe halvet hücreli haçvari plan tipi ile Urfa'daki hamamlarda biçimlenmiştir. Urfa hamamlarında görülen tek farklılık Urfa mimarisinin önemli elemanı olan eyvanın hamamların soğukluk bölümüne geçmesidir (Karlıklılı 2012).

Urfa'da mimari özelliklerini koruyarak günümüze gelebilmiş bedesten ve çarşılar bulunmaktadır. Osmanlı döneminden kalma hanlar ve çarşılarından oluşan eski ticaret merkezi Gümrük Han civarındadır (Karlıklılı 2012). Bu çarşılarından bazıları Kazaz Pazarı (Bedesten), Sipahi Pazarı, Koltukçu Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Kazancı Pazarı, Neccar Pazarı, İsoçu Pazarı, Demirci Pazarı, Çadırcı Pazar, Kasap Pazarı, Attar Pazarı, Bakırcılar Pazarı'dır (Kürkçüoğlu 2017).

Eski Urfa kent dokusunda bulunan çeşmelerde geleneksel motiflerden oluşan süsleme elemanları kullanılmıştır. Ulu Cami medresesinin güney duvarındaki Firuz Bey Çeşmesi Urfa'daki çeşmelerin en güzel örneklerinden biridir. Bazıları günümüzde halen kullanılan Urfa köprüleri mimari ve süsleme özellikleri bakımından yalındır. Millet Köprüsü, Hızmalı Köprü, Hacı Kâmil Köprüsü, Karakoyun Su Kemerı bazılarıdır (Karlıklılı 2012). Şehir içinden geçen Karakoyun Deresi üzerinde Bizans dönemine ait Samsat Köprüsü (Eski Köprü), Karakoyunlular dönemine ait Hızmalı Köprü ve Osmanlı dönemine ait Millet Köprüsü ve Hacı Kâmil Köprüsü olmak üzere 4 tarihi köprü bulunmaktadır. Karakoyun Deresi üzerinde Bizans dönemine ait su kemeri ve su bendi bulunmaktadır (Kürkçüoğlu 2017).

3.2.4. Geleneksel Evler

Geleneksel Urfa evlerinde birkaç kuşak bir arada yaşayarak (geniş aile) aynı evi paylaşırdı. Evler genellikle 1.5-2 katlı olarak planlanır ve işlevsellik ön planda tutulurdu. Bazı evlerde zeminden yarım kat aşağıda ya da yarım kat yukarıda planlanmış mekânlar da

3. URFA'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

görülürdü. Bu evlerde kış odaları ve eyvan avludan yarım kat yukarıda bulunmaktadır. Kilerler ise yiyeceklerin serin tutulabilmesi için genellikle avludan yarım kat aşağıda planlanmıştır.

Zemin katta avlu, oda, eyvan gibi yaşama mekânları ve tandırlık (mutfak), zerbembe (kiler), ahır (develik), hela, hamam gibi servis mekânları yer alırdı. Birinci katta ise teras, oda, eyvan, gezenek gibi mekânların yanı sıra bazen hela ve mutfak bulurdu. Geleneksel Urfa evlerinin avlu, eyvan, oda, gezenek ve servis mekânları gibi işlevsel birimlerin biçimlendirdiği bir mimariye sahip olduğu söylenebilir. Bu mekânlardan dam, avlu ve gezenekler açık mekânları, eyvanlar yarı açık mekânları, odalar ve servis mekânları ise kapalı mekânları oluşturmaktadır. Mahremiyetten kaynaklanan haremlik selamlık ayrımı geleneksel Urfa evlerinin önemli diğer bir unsurudur.

Geleneksel Urfa evlerinde avlular günlük hayatın büyük bir bölümünün geçtiği, eyvanlar ve gezeneklerle birlikte bir bütün oluşturarak kullanılan, etrafı oda, eyvan, tandırlık gibi mekânlarla veya yüksek sağır duvarlarla çevrili kapalı mekânlardır. Avlular mekânlar arası bağlantının sağlandığı ortak alan olup her evde en az bir tane bulunurdu.

Geleneksel Urfa evlerinde avlu, parselin ve evlerin büyüklüğüne göre yapılmıştır. Hem biçimsel hem de işlevsel açıdan plan şemasının oluşumunda önemlidir. Parselin durumuna göre kare, dikdörtgen veya yamuk planlıdır. Avlularda havuz, kuyu ve toprak zemin (bahçe denilen ve içerisinde nar, incir, asma gibi ağaçların bulunduğu zemin) hemen hemen bütün evlerde bulunmaktadır. İyi gelirli ailelerde haremlik ve selamlık avlusu olmak üzere evde iki ayrı avlu bulunurdu.

Eyvanlar geleneksel Urfa evlerinde genellikle iki yanında birer oda olacak şekilde tasarlanan ve evin plan oluşumunu biçimlendiren yarı açık mekânlardır. Dikdörtgen planlıdır. Alt katta bulunan eyvanların arkası kapalı, yan yüzlerine açılan oda pencereleri olup avlu kotundan birkaç basamak yukarıda tasarlanırdı. Bazı eyvanların arka duvarlarından açılan küçük bir kapı ile sandık odası denilen yük odasına geçiş verilirdi. Eyvanların üst katlarda bulunanlarının önünde gezenek denilen üstü açık teraslar yer alırken, sokağa çıkma yapanlarının arkasında ve yanlarında sokağa açılan pencereler olurdu. Birinci katta bulunan eyvanlar genellikle oldukça sıcak geçen yaz aylarında kullanım için planlanmıştır.

Eyvanların üstleri tonoz veya düz tavan ile örtülü olup avluya bakan yüzleri kemerlidir. Kışın kullanılacak eyvanlar genellikle güneğe yönlendirilirken, yazın kullanılacak eyvanlar kuzeye yönlendirilirdi. Yazlık eyvanların arka duvarlarında ortada büyük iki yanında daha küçük nişler bulunurdu. Yanlardaki küçük nişlerden eyvanı havalandırmak ve soğutmak amacıyla çatıya bacalar (rüzgâr yakalayıcıları/badgel) açılmıştır. Sıcak iklim koşullarında ev sakinlerinin gün boyunca kullandıkları hava dolaşımının olduğu serin ve ferah bir mekân olarak

eyvanlar evlerde önemli bir yere sahipti. Geleneksel Urfa evlerinde bir veya daha fazla (4 eyvanlı) eyvanlı planlar bulunmaktadır.

Odalar geleneksel Urfa evlerinde birçok fonksiyona (oturma, uyuma, yemek yeme vb.) sahiptir. Kare veya dikdörtgen planlı, kesme taş döşemeli olan odaların girişinde, oda kotundan 15-20 cm daha düşük kotta, kapı eninde ve odanın dar kenarı boyunca uzanan ayakkabıların çıkarıldığı “*gedemeç*” bulunmaktadır. Gedemeçlerin sonunda sandık odası (yük odası) veya su testisi koymak için nişler bulunurdu. Yine gedemeçlerin yan tarafında bulunan duvarlarda ayakkabı, eşya ve gaz lambası koymak için nişler bırakılırdı. Bazı evlerde gedemeç yıkanmak için de kullanılırdı. Buradan üst kattaki asıl oturma mekânına geçilmektedir. Oturma mekânında, odanın üç tarafını çevreleyecek şekilde, oturulacak kısımlarda minderler ve duvarlarda pencere hizasında yastıklar kullanılırdı. Isınmak için odalarda ocak bulunmazdı. Bunun yerine mangallar kullanılırdı. Odaların duvarlarında “*camhane*” adı verilen yatak ve eşya koymak için yapılan kapaklı/kapaksız gömme nişler yüklük görevi görürdü. Camhanelerin bazıları ortada yüksek ve kemerli, iki yanında daha alçak nişler olacak şekilde tasarlanırdı.

Odaların tavanları yüksek olup havalandırma ve ışıklandırma amacıyla üst pencereler kullanılmıştır. Oda pencereleri zemin katta avluya açılırken, üst katta hem avluya hem de sokağa açılırdı.

Zemin katta bulunan odalar genellikle günlük yaşam için ve özellikle kış aylarında kullanılan gösterişsiz odalardır. Üst örtüleri tonoz olup sıvanmıştır. Birinci katta bulunan odalar ise “*başoda*” denilen diğer odalara göre daha büyük ve oldukça gösterişli odalardır. Özellikle başodalarda özenli ahşap süslemelerin yapıldığı farklı tekniklerde tavanlar, kapılar, pencere kepenkleri ve duvar kaplamaları bulunurdu. Bu odalar bazen konsollarla sokağa çıkma yapardı.

Avludan yarım kat yukarıdaki ve birinci kattaki mekânlara ulaşımı sağlayan merdivenler, üzeri ve yanları açık “*gezenek*” adı verilen teraslara çıkmaktadır. Üst kattaki odaların ve eyvanların önünde bulunan gezenekler bu mekânlar arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Tek parça büyük taşlardan yapılan gezeneklerin genişlikleri 90-130 cm arasında olup yanlarında genellikle metal korkuluklar bulunurdu. Gezenekler bazı evlerde tek bir cephede yarım kat yukarıdaki mekânların önünde bulunabildiği gibi, birinci kattan avlunun dört tarafını dolaşarak da mekânlar arası bağlantıyı sağlardı.

Zerzembe (kiler), ahır, tandırlık (mutfak), hamam ve hela gibi servis mekânları genellikle zemin katta bulunurdu. Zerzembe (kiler) avlu kotundan aşağıda bulunan tonoz üst örtülü mekânlardır. Serin olan bu mekânlarda yiyecekler ve yakacak malzemeler saklanırdı. Tandırlık (mutfak) yemek yapmak için kullanılan zemin kattaki avluya açılan mekânlardır. Burada yemek yapmak için damdaki tek bir bacaya bağlanmış çok sayıda taştan ocaklar

3. URFA’NIN GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

bulunurdu. Ayrıca duvarlarda mutfak eşyalarını koymak için nişler bulunurdu. Helalar geleneksel Urfa evlerinde zemin katta veya üst katlarda bulunabilirdi. Zemin katta olanlar avluda veya kapıya yakın (kapı arasında) yapılırdı. Geleneksel Urfa evlerinden birkaçında yıkanmak için kullanılan hamamlara rastlanmaktadır. Bu hamamlar genellikle iyi gelirli ailelerin evlerinde yapılırdı. Bazı evlerde odanın içerisinden ayrı küçük bir yere açılan bölüm (gusülhane) bulunurken, bazılarında mutfağın içerisinde ayrı bir bölüm şeklinde tasarlanmış hamamlar yer alırdı. Bu hamamların bazılarının üst örtüsü kubbe şeklinde olurdu.



4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

4.1. Yapı Malzemeleri

Geleneksel Urfa mimarisinde doğal çevrenin sonucu ana yapı malzemesi olarak *kalker* (*kireç taşı*) kullanılmıştır. Yardımcı yapı malzemesi olarak ise ahşap ve metal (çinko levha/sac, tunç ve demir) malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemelerin geleneksel ve yeni yöntemlerle üretilmesi hakkında aşağıda bilgiler verilmiştir.

4.1.1. Taş

Doğal bir yapı malzemesi olan taşlar, tarih boyunca mimarlıkta yapı malzemesi olarak önemli bir yer edinmiştir. Taş; malzeme olarak hava etkilerine dayanıklılığı, taşıyıcı gücünün fazla olması ve doğada fazla miktarda bulunması ile mimarlığın ana malzemesi olmuştur. Taş malzemesinin uzun ömürlü ve dayanıklı olması asırlar önce yapılan taş yapıların günümüze kadar gelmesini sağlamaktadır.

Taşın taşıyıcı duvarlarda kullanımı Anadolu’da hemen her bölgede rastlanabilir. Fakat taşın esas yapı malzemesi olarak kullanıldığı bölgeler Ege ve Akdeniz sahili, Güneydoğu, Kuzey Suriye, Orta Anadolu’da Erciyes çevresindeki volkanik topraklar üzerine kurulmuş Niğde, Kayseri, Nevşehir illeri ve Doğu Anadolu’dur (Kaya 1996, Çavdar 2009).

Geleneksel Urfa Evlerinin ana yapı malzemesi Urfa ve yakın çevresindeki taş ocaklarında bulunan beyaz renkli *Kireç (Kalker) Taş*ıdır. Urfa ve yakın çevresinde ahşap malzemesinin sınırlı olması, Urfa’nın çevresindeki yer altı kaynaklarında kireç taşının bol miktarda bulunması, kolay elde edilmesi, kolay işlenmesi ve maliyetinin düşük olması nedeniyle taş malzeme geleneksel Urfa evlerinde kullanılan temel malzeme olmuştur.

4.1.1.1. Kireç Taşının Özellikleri

Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kireç taşı “*Nahit taşı, Küfeki taşı, Misafat taşı, Afara taşı, Urfa taşı, Havara taşı* veya *Kesme taş*” olarak bilinmektedir. Ocaktan moloz şekilde çıkan taşlara “*hampara*” denilmektedir. Ocağın alt kısımlarına yakın yerlerden çıkarılan yumuşak taşlara ise “*havara*” denilmektedir.

Urfa ve çevresinde bulunan açık renkli sarımsı kireç taşı mimarinin ana malzemesidir. Kolay işlenen ve ocaktan çıktıktan bir süre sonra sertleşen bu kireçli oluşum Urfa yapılarının her döneminde rahatlıkla kullanılmış ve kullanılmaktadır (Turgut ve ark. 2006).

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

Urfa doğal bir yapı malzemesi olan kireç taşı bakımından zengin doğal kaynaklara sahiptir. Urfa'nın 86 km doğusunda bulunan, Şuayb Peygamber'in yaşadığı yer olduğuna inanılan ve "Şuayb Şehri" olarak bilinen yöredeki doğal kireç taşından oluşmuş mağaraların iç kısımları oyularak, suni taşıyıcı kolonlardan yapılar oluşturulmuştur (Turğut ve ark. 2006).

Kireç taşının genel özelliklerine bakıldığında; ocaktan yeni çıkarılan taşlar testere ile kesilebilecek kadar yumuşaktır. Dış ortamda kaldıkça üst kısmında 2-3 mm sert bir kısım oluşarak mermer halini almaktadır. Bu taş çok uzun ömürlü olup her türlü hava koşullarına dayanıklıdır. Don atmaz, çürümez, dökülmez ve rutubete dayanıklıdır. Ayrıca ocaktan çıkarıldığında rengi beyaz tonlarında olmasına karşın, zaman geçtikçe (yaklaşık 8-10 sene içerisinde) rengi değişerek açık kahverengiye/kırmızıya dönmektedir. Bu durum Urfa'daki yapılara özgün bir özellik katmaktadır. Kireç taşı yazın serin kışın sıcak tutan, nefes alan bir taştır. Nefes alıp veren bu doğal taş ile yapılan mekanlar yazın serin, kışın ise sıcak olmaktadır.

Doğal kireç taşları kolay kesilebilmesi, kolay şekil verilebilmesi, yapılardaki iyi performansı ve Urfa çevresinde bol miktarda kaynağının bulunmasından dolayı, yüzyıllardır Urfa'daki taş yapıların ana malzemesi olmuştur. Urfa'daki tarihi yapıların tamamı bu kireç taşlarından yapılmıştır. Bu yöredeki kireç taşlarının maliyeti düşük olmasına rağmen, günümüzde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu durum, kireç taşının özelliklerinin detaylı bir şekilde bilinmemesinden kaynaklanmaktadır (Turğut ve ark. 2006).

Çevrede ağaç malzemesinin az olması, taşın geleneksel Urfa mimarisinde ana malzeme olarak kullanılmasının temel sebebidir. Kireç taşının kolay işlenebilmesi ve yüzyıllardan beri yerleşip süregelen taşçılık geleneği de Urfa yapılarında ağaç malzemenin daha az kullanılmasına sebep olmuştur (Turğut ve ark. 2006).

Urfa'da bulunan tarihi köprü ve su kanallarının tamamında yapı malzemesi olarak kireç taşı kullanılmıştır. Urfa'da yaz aylarının çok sıcak olmasından dolayı, yapılarda kullanılan kireç taşlarının ısı yalıtımı yönünden iyi olduğu ve yaz aylarında yapıların içini serin tuttuğu yöre insanı tarafından bilinmektedir. Yörede bulunan kireç taşlarının el ile kolay bir şekilde işlenebilir ve çok ucuz olması diğer avantajlarıdır (Turğut ve ark. 2006).

Urfa'nın Akabe bölgesinden çıkarılan kireç taşının yukarıda sıralanan özelliklerine karşın çevre ilçelerinde bulunan Suruç ve Harran taşlarının özellikleri farklıdır. Urfa'da Suruç'ta bulunan ocaklardan çıkarılan taş "Suruç Taşı" ve Harran'da bulunan Bazda Mağaralarından çıkarılan taş "Bazi Taşı/Tek Tek Taşı" denilmektedir. Bu taşlar rutubete yakın olan yerlerde kullanılıncaya kadar dökülmeler görülür. Bu taşların yere yakın kullanılmaması, yerden yaklaşık 25-50 cm yüksekten sonra kullanılması önerilir.

Geleneksel Urfa evlerindeki kuyu örgülerinde genellikle “*bazalt taşı*” kullanılır. Bazalt taşı suya dayanıklı olduğu için bu taşlarda erime görülmez. Özellikle Harran’da bazı yapıların temellerinde ve duvarlarının alt kısımlarında yine Karacadağ’dan getirilen bazalt taşının kullanımına rastlanmıştır.

4.1.1.2. Kireç Taşının Elde Edilmesi

- Toplama Taşları

Yüzeydeki kayaların parçalanması sonucu oluşan taşlardır. Bu taşlar toprak yüzeyinde veya bir bölümü toprak altında kalacak şekilde bulunabilirler. Ayrıca dere ve nehir yataklarından toplanabilirler. Bu tip taşların ortak özellikleri uğradıkları erozyon nedeniyle pürüzsüz ve yuvarlak yapıda olmalarıdır. Eski bina yıkıntılarından elde edilen taşlar da yine bu gruba girmektedir (Çavdar 2009).

Rüzgâr ve sular etkisi ile yüzeyleri köşesiz ve kaygan taşlardır. İnşaat malzemesi olarak kullanımı zordur. Yüzeylerinin kaygan olması harca yapışmasını zorlaştırır. Bahçe duvarı, blokaj dolgu gibi yerlerde kullanılır (MEB 2013).

Geleneksel Urfa evlerinde temel yapım tekniklerinden blokaj sistemi kullanılırken çok büyük ebatlı olamayan toplama taşlar (*çakmak taşı* \ *dere taşı*) kullanılırdı. Bu taşlar genellikle derelerin etrafında biriken, çakıldan daha büyük olan toplama taşlardır.

- Ocak Taşları

Toprağın derinliklerinde yer alan kaya damarlarının açılarak taş ocağı haline getirilmesi ile elde edilirler. Yapılarda kullanılan taşlar genellikle ocaklardan çıkarılan taşlardır. Yapı taşları ocaktan çıkartıldıktan sonra yerine göre az veya çok işlenerek kullanılır. Bütün taşlar, özellikle kalker miktarı fazla olanlar, ocaktan çıkarıldığı anda yumuşak, yani işlemeye elverişlidir. Zamanla sertleşerek işlenme özelliğini yitirirler. Taşlar az işlenmiş olarak temel ve duvar yapımında, çok işlenmiş olarak ise kaplama işlerinde kullanılır (Öneş 1988, Çavdar 2009).

4.1.1.3. Taş Ocakları ve Taşın Ocaktan Çıkarılması

Geleneksel Urfa evlerinin yapımında kullanılan taşlar, Urfa’nın yakın çevresinde bulunan dağlardaki taş ocaklarından çıkarılmıştır. Urfa’daki geleneksel evlerin yapımında kullanılan taşlar ilk zamanlarda Urfa Kalesi’nin arkasında bulunan dağlardan elde edilirdi. Taşlar çıkarıldıkça zamanla buralarda büyük mağaralar oluşmuştur. Günümüzde aktif olarak

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

Akçakale Yolu üzerindeki taş ocaklarından ve Gaziantep Yolu üzerindeki Evren Sanayi Bölgesinde bulunan taş ocaklarından taş çıkarılmaktadır (Şekil 4.1.).



Şekil 4.1. Urfa'daki taş ocakları

Eski Taş Ocakları ● Yeni Taş Ocakları ●

(Google Earth'ten alınan harita üzerinde düzenlenmiştir)

Harran'da bulunan Tek Tek Dağlarında tarihi taş ocakları bulunmaktadır. *Bazda Mağaraları* denilen bu tarihi taş ocaklarından buradaki yapılarda kullanılan taşlar çıkarılmıştır (Şekil 4.2.). Harran'daki yapılarda ve yakınında bulunan Han-el Bar'ur Kervansarayı yapımında buradan çıkarılan taşlar kullanılmıştır. Bu mağaralardan çıkarılan taşlar sonucunda boyları 15-20 metreye varan ayaklar, büyük tüneller ve galeriler oluşmuştur (Şekil 4.3.). Bu tünellerden dağın farklı yerlerine çıkışlar bulunmaktadır. Bazda mağaralarından çıkarılan “*Bazi Taşı/Tek Tek Taşı*” rutubete yakın olan yerlerde kullanılıncı kabarıp dökülmeler görülür. Urfa taşına göre rutubete daha az dayanıklıdır. Geleneksel yapılarda kullanılacak olan kireç taşları geleneksel yöntemlerde disk testere yardımıyla ocaklardan kolay bir şekilde çıkarılırdı. Antik taş ocaklarında mağaraların yüzeylerinde taş çıkarma izleri rahatça görülmektedir (Şekil 4.4.). Bazda mağaralarında bazı taşların yüzeylerinde Arapça kitabeler bulunmaktadır (Şekil 4.5.).

Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kireç taşlarının kentin güneybatısındaki dağlık bölgeden getirildiği bu bölgeye yayılmış çok sayıdaki antik taş ocaklarından anlaşılmaktadır. Dağın bir yamacının delinerek diğer yamacından çıkılan taş ocakları (Delikli Mağara) yanında, uzunluğu 50-75 metre, eni 25-30 metreyi bulan büyük taş ocaklarına; Kanlı Mağara Deresi, Kasarcı Deresi ve Ehber Deresinde rastlanmaktadır. Halk arasında yaygın bir efsanesi olan Kanlı Mağara ile yüzyıllar boyunca mesire yeri olarak kullanılan Şakşak, İpek, Direkli, Nalbant Harabası, Şahan Yuvası, Hamam Mağarası, Yıkık Mağara, Dabbak Mağarası, Göncü Mağarası, Ceylan Mağarası, Şekerli Mağara, Savuh Mağara, Ağaçalı Mağara, Develik Mağarası, Hacı Kâmillerin Mağarası ve daha yüzlerce mağara bölgedeki önemli taş ocakları arasında yer almaktadır. Taş ocaklarının hâkim olduğu bu bölgede yapılan araştırmalarda taşçı arabalarının kayalıklar üzerinde açmış oldukları derin teker izlerinin meydana getirdiği antik yollara da rastlanmıştır (Turğut ve ark. 2006).

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.2. Bazda Mağaraları



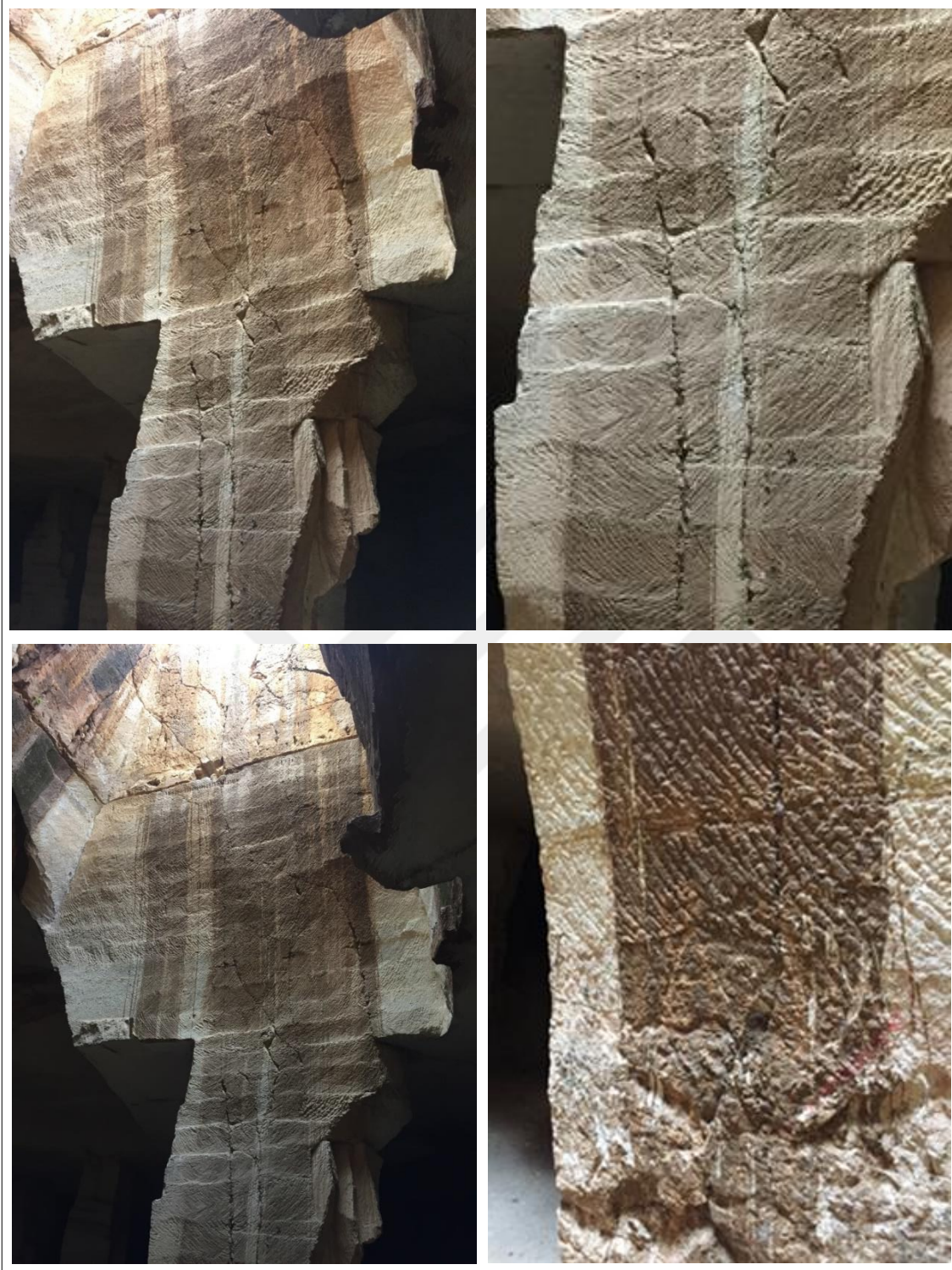
4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI





Şekil 4.3. Bazda Mağaralarında oluşan ayaklar ve galeriler

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

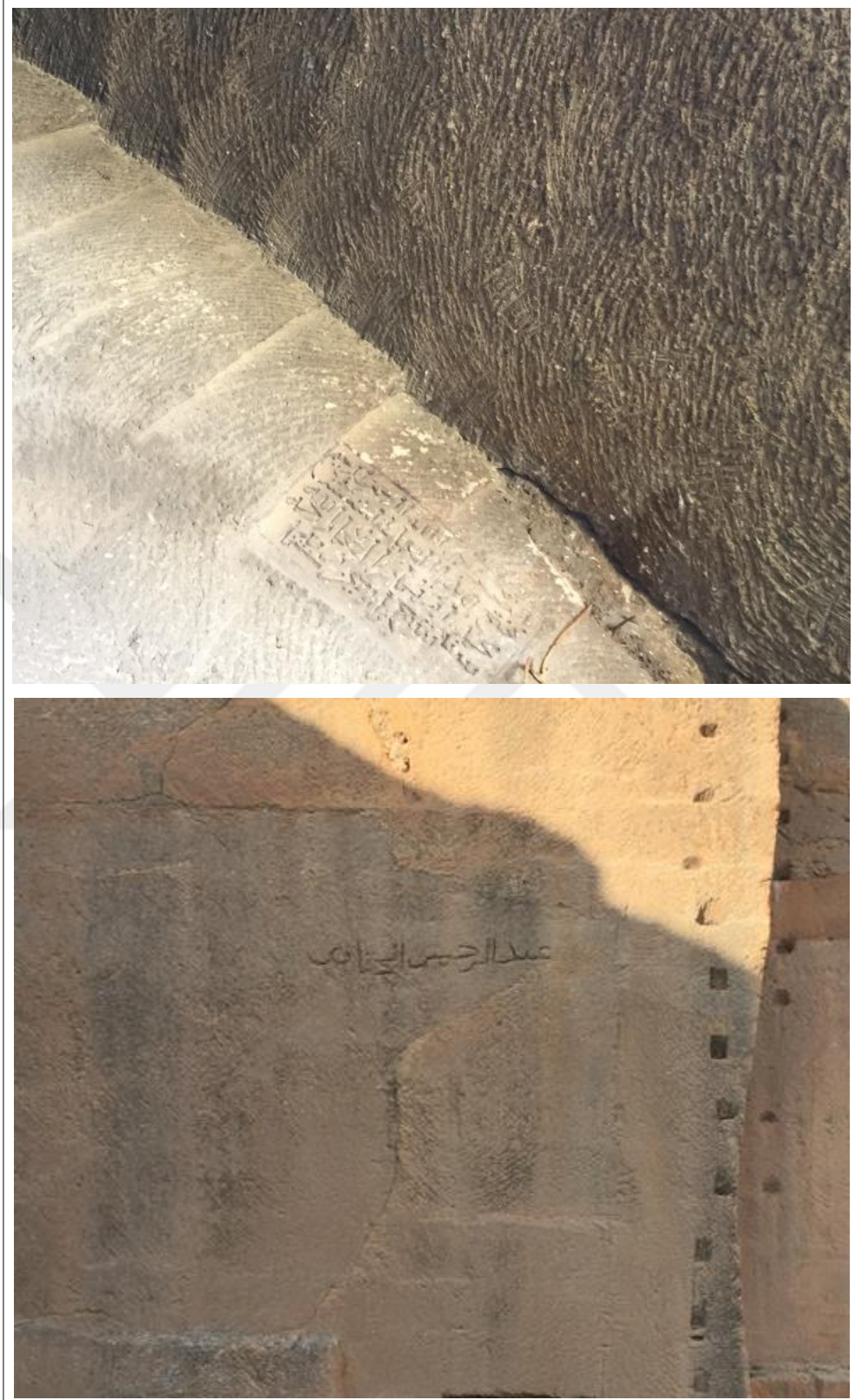


Şekil 4.4. Bazda mağaralarında taşın yüzeyden çıkarılma izleri



4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI





Şekil 4.5. Bazda Mağaralarında duvara yazılan arapça yazılar

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

- Geleneksel Yöntemde Ocaktan Taş Çıkarma İşlemi

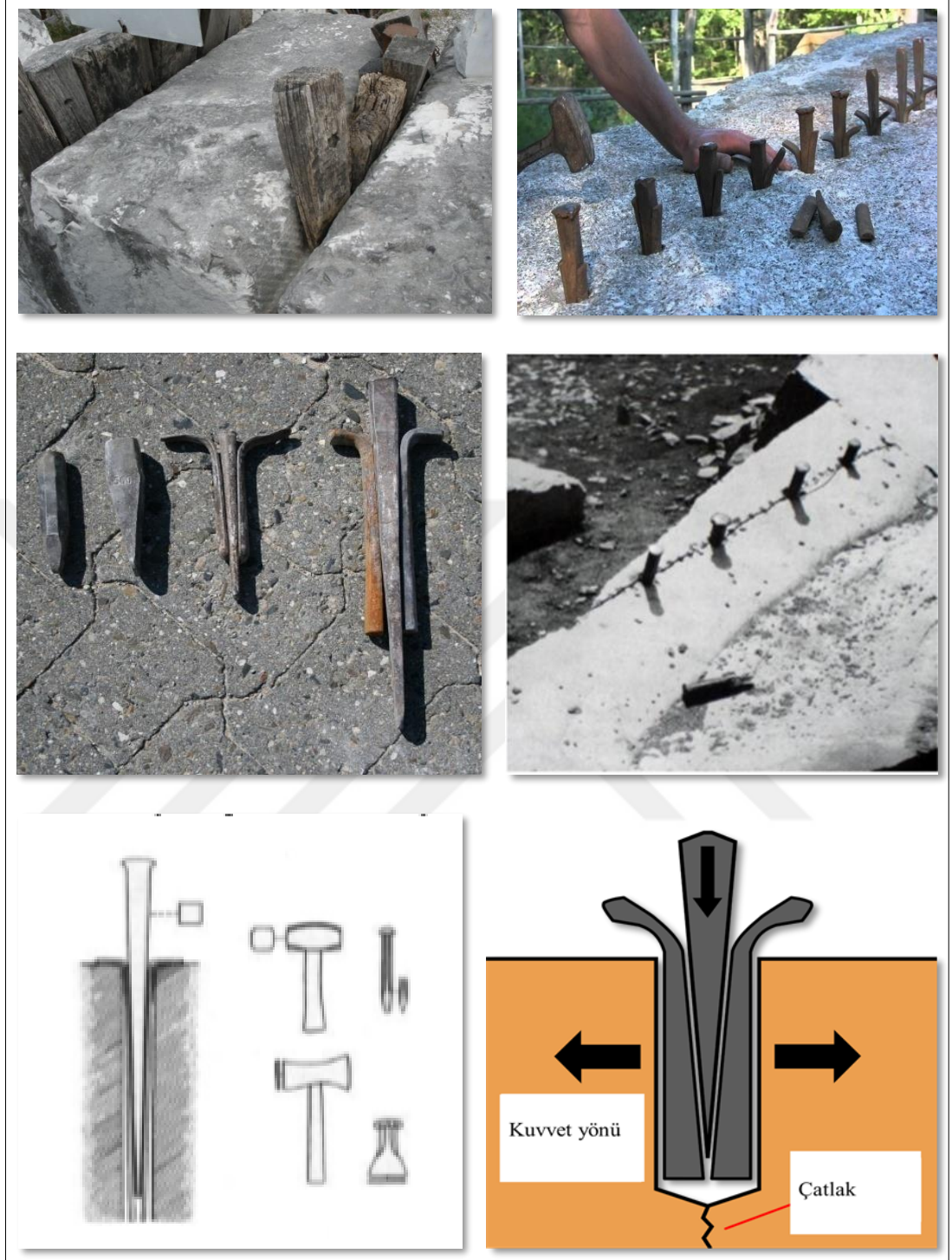
Urfa’da taş her mevsim ocaktan çıkarılıp işlenebilir. Urfa’da taşın ocaktan çıkarılması sırasında klasik yöntemlerle olan, oluk (kama) açma, delik delme ve çatlatma denilen yöntemlerle parçalar kesilirdi. Kireç taşı bloklar, ana kayadan, oyularak açılan kanalların takozlarla dövülmesiyle ayrılırdı (Şekil 4.6.).

Bir tarafı açık olan ana kayanın diğer kapalı olan üç tarafına 10 cm aralık ile 25-30 cm derinliğinde demir çiviler yan yana dizilip çekiç ile çakılırdı. Çıkarılmak istenen taş kütlesinin alt kısmına da maşaya benzer çift taraflı demir yerleştirilip, arasına çivi çakılarak kayanın alttan kaldırılması sağlanırdı. Birkaç gün uğraşıldıktan sonra ocaktan yaklaşık 2-3 metre genişliğinde 1 metre kalınlığında taş kütlesi çıkarılırdı. Bu taş kütlesine çıkarıldığı ocakta tekrar çiviler çakılarak istenilen boyutlara getirilirdi (Şekil 4.7.). Ocaktan çıkarılan bu büyüklükteki bir taş kütlesinden yaklaşık 50-60 tane taş elde edilirdi. Eski çağlarda sütunlar; tek parça taşların silindirik olarak ocaktan çıkarılıp daha sonra inşaat alanında çeşitli yöntemlerle birleştirilmesi ile yapılırdı (Şekil 4.8.).

Ana kayadan ayrılan blok taşlar ocakta çekiçle kabası alınıp şekil verildikten sonra moloz taş olarak yük hayvanlarının sırtında veya taşçı arabalarıyla inşaat alanına taşınırdı (Şekil 4.9.). İnşaat alanında tarak ile taşın her tarafı işlenip gönyeye alınırdı (düzeltilirdi).

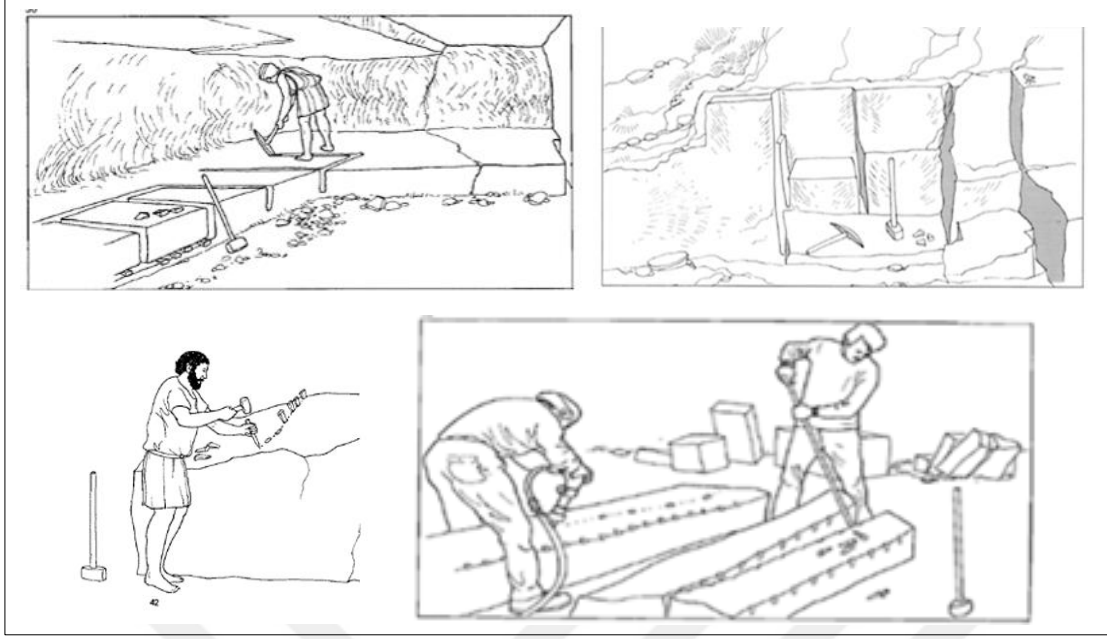
Eskiden ocaktan çıkarılan taşlar el ile tarak aleti yardımıyla düzeltilirdi. Bu esnada taşta damar ya da çatlak varsa taş işlenirken açılırdı. Böylece taşlardaki çatlakların erkenden farkına varılıp sonradan yapıda oluşabilecek çatlamaların önüne geçilirdi.

Ocaktan çeşitli boyutlarda çıkarılan taşlar ustalar tarafından tarak aleti yardımıyla istenilen boyutlara getirilirdi. Eski taş ebatlarında yaklaşık olarak uzunluk 35-45 cm, yükseklik 25 cm, kalınlık (derinlik) 15-25 cm arasında kullanılırdı. Nitelikli ve güvenlik gerektiren yapılarda daha büyük ölçülerde “*beden taşı*” denilen taşlar kullanılırdı. Gerekliğine taş ocağından “*tek taş*” denilen boyları yaklaşık 180-190 cm’ye varabilen tek parça taşlar çıkarılırdı. Bu taşların genişliği 25-35 cm aralığında değişirdi.

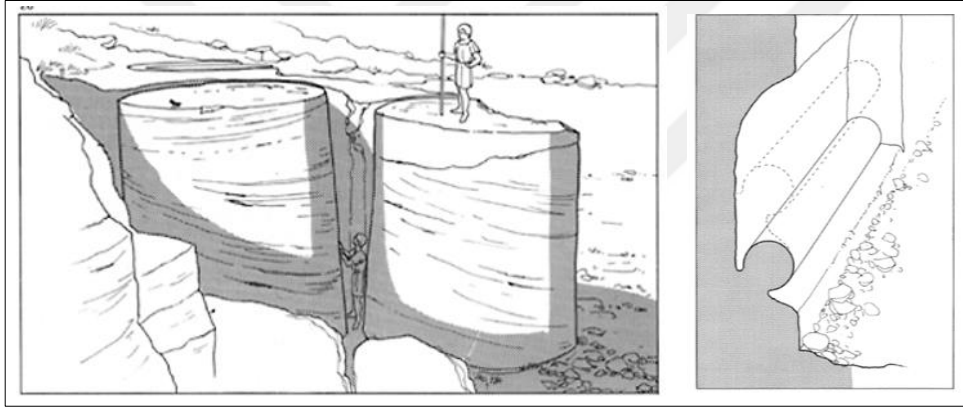


Şekil 4.6. Blok taşın kama yardımı ile çatlatılması (Adam 1980)

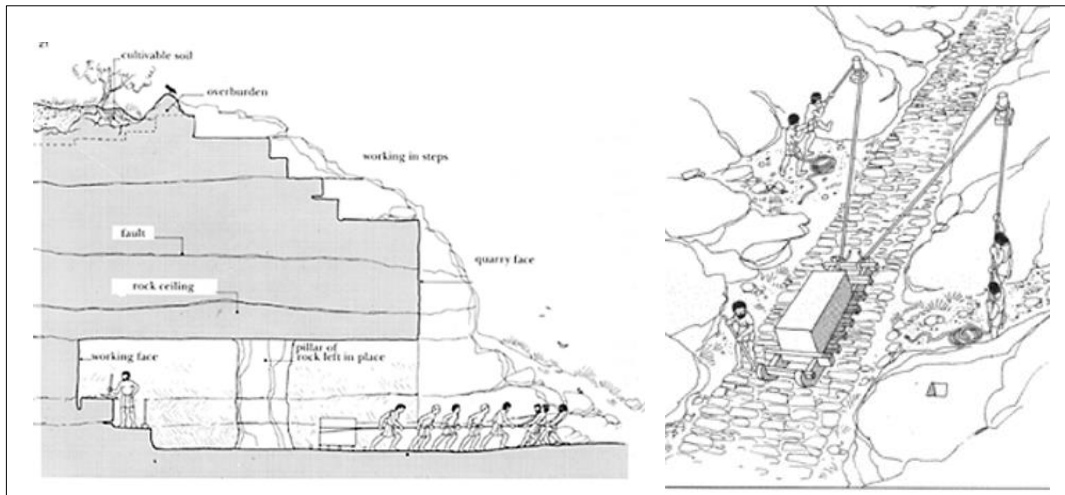
4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.7. Geleneksel yöntemlerle taşın ocaktan çıkarılması ve parçalara ayrılması (Adam 1980)



Şekil 4.8. Geleneksel yöntemlerle taş ocağından sütun çıkarılması (Adam 1980)



Şekil 4.9. Taşın ocaktan çıkarılıp kullanılacağı alana götürülmesi (Adam 1980)

- Ocaktan Çıkarılan Taşların Kullanım Yerleri

Ocağın üst kısmından çıkarılan taşlar gözenekli ve sert olmaktadır. Urfa'da ocağın üst tabakasında bulunan sert taşlar avlu ve iç mekân döşemelerinde kullanılır. 1-2 sıra aşağı inildikten sonra asıl istenilen taşlara ulaşılır. Ocakta aşağıya doğru 3-4 metre inildikçe ocağın tabanındaki taşlar yumuşayıp kaliteleri düşmektedir. Ocağın en alt tabakasındaki taşlar çok yumuşak olduğu için yapılarda tercih edilmez. Bu taşlar yapı için uygun olmamakla beraber don olunca dökülmeler meydana gelir. Bu yüzden ocakta yumuşak tabakaya gelindiğinde artık taş alınması durdurulur.

Ocaktaki taşın üst tabakalarındaki bazı yerlerinde “*kurtlu taş*” denilen kahverengi lekeli taşlara rastlanması istenmeyen bir durumdur. Ustalar kemer yapımı gibi özel yerler için yarasız ve kurtsuz taş isterler. Bunun için taş ocağında üstten bir iki tabaka aşağıda bulunan taşlar kullanılır.

Geleneksel Urfa evlerinde kapılarda ve pencerelerde kullanılan taşları eski taş ustaları kendi aralarında *sehem taşı* ve *kert taşı* olarak adlandırır. Kapı ve pencerelerin iç kısımlarında 5 cm oyularak (kertlenerek) doğramaların oturtulduğu taşlara “*kert taşı*” denir. Kapı ve pencerelerin dış yüzeylerinde kullanılan yonu taşına ise “*sehem taşı*” denir. Yan yana iki pencere arasındaki ortalama 20-40 cm’lik taşlara ise “*destur taşı*” denir.

4.1.1.4. Kireç Taşının Kullanım Şekilleri

Geleneksel Urfa evlerinde taşın kullanımı, taşın mimaride genel kullanım yerleriyle benzerlik göstermektedir (Şekil 4.10.) (MEB 2013, Kılıç 2010, Alioğlu 1991).

- Taşıyıcı

Taş, doğrudan yapı taşı olarak, başka bir ifadeyle taşıyıcılık işlevi verilerek yapıda kullanılabilir. Yapının duvarları tamamıyla taştan inşa edilebildiği gibi, düşey (sütun, ayak, vb.) ya da yatay (lento, vb.) taşıyıcı elemanlar olarak da yapıda kullanılır.

- Süsleme Elemanı

Taş, geleneksel Urfa evlerinde önemli bir süsleme elemanıdır. Yapının çeşitli bölümlerinde süsleme amacıyla kullanılır. Çeşitli formlarda taşın işlenmesiyle, süsleme elemanları yapılmıştır.

- Agrega

Taş, çeşitli büyüklüklerde kırılıp elenerek ya da toz haline getirilerek, harç veya sıva karışımlarında agrega olarak kullanılır.

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



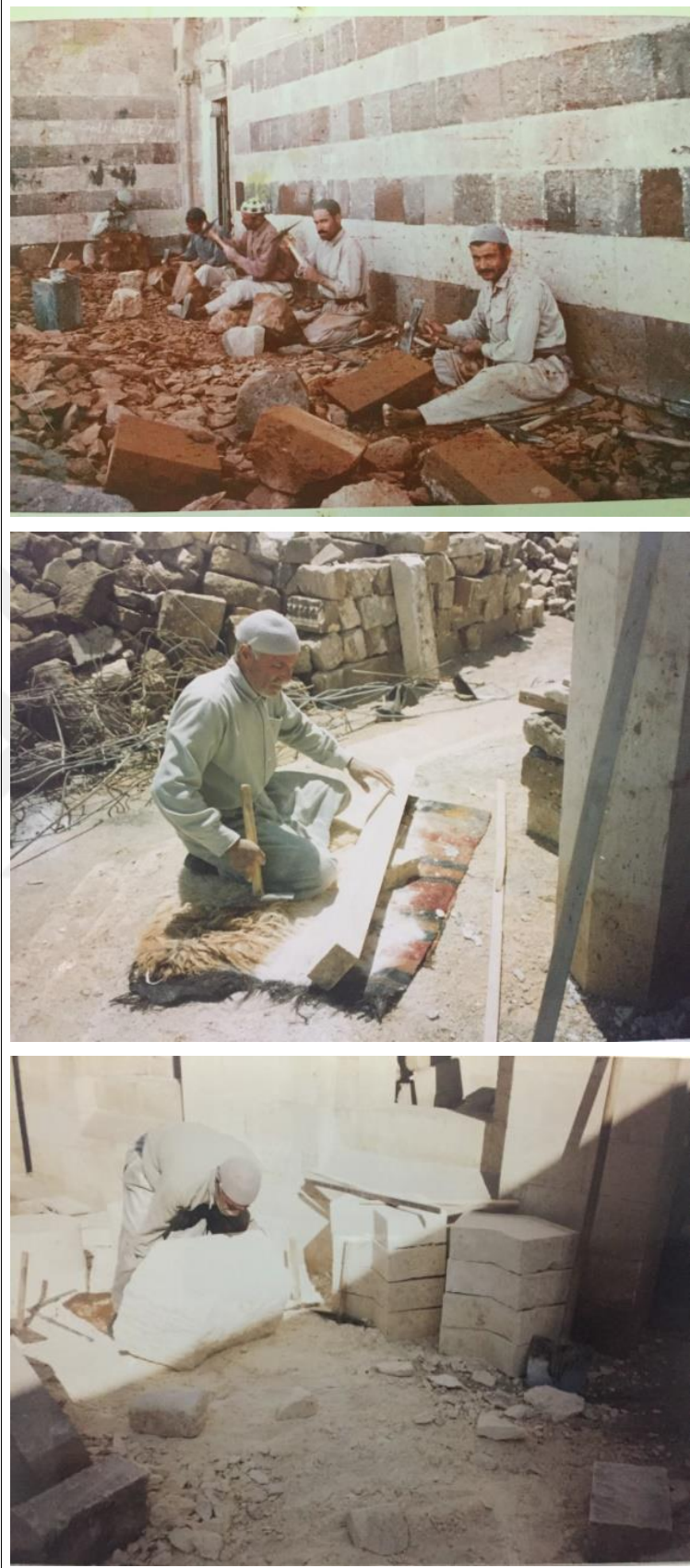
Şekil 4.10. Taşın taşıyıcı ve agrega olarak kullanımı

4.1.1.5. Urfa’da Ocaktan Çıkarılan Taşın İşlenmesi

Taşın çıkarılması ve işlenmesi aşamasında kullanılan aletler; çekiç (külünk), kazma balyoz, levye, tarak, keski (murç\taş kalemi), tokmak, testere, törpü (eğ), pergel, metal metre, gönye ve şakuldür (Şekil 4.11.). Ocaktan yeni çıkarılan ve yumuşak olan taşların yüzeylerini taş ustaları tarak aleti ile düzeltip yonu taş haline getirirlerdi (Şekil 4.12.).



Şekil 4.11. Taşın işlenmesinde kullanılan aletler a. Keski(murç) b. Çekiç c. Levye d. Gönye e. Tarak f. Törpü (eğ)



Şekil 4.12. Taş ustası Mustafa Hakkı Küçüköğlu'nun taşa şekil vermesi
(Mustafa Hakkı Küçüköğlu kişisel arşivi 1970'ler)

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Kesme taş ocaktan yeni çıkarıldığında testere ile kesilip veya tarak aleti ile yontularak yüzeyleri düzeltilirdi (Şekil 4.13.). Kesme taş ocaktan yeni çıkarıldığında yumuşak yapıdayken küçük boyutlu desenler çıkarmaya uygun olur. İstenilen ince işçilikte motiflerin taşta işlenmesine elverişlidir. Bu sebepten dolayı Urfa evleri özenli taş işçiliğinin görüldüğü birer özgün yapı örneğidir.

Ocaktan çıkarılan ham taşların üzerine motifler işlenmeden önce, yüzeyleri ustalar tarafından düzeltilip (gönyeye alınıp), taşın üzerinde çeşitli desenler denedikten sonra beğenilen desenin şablonu çıkarılır. Taşlara motiflerin işlenmesinde genellikle karton şablonlar kullanılır. Eskiden bazı durumlarda uzun süre aynı şablonu kullanabilmek için çinko levha/sacdan veya ahşaptan yapılan şablonlar tercih edilirdi. Taşların üzerine karton şablonlar kullanılıp kalem ile çizilen motifler, taşlar yumuşakken keski (murç/kalem) aleti ile işlenir (Şekil 4.14.). Son yıllarda kireç taşına şekil verilirken tarak ve keski aletlerinin yanı sıra spiral ve zımpara makinaları da kullanılır (Şekil 4.15.).

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.13. Taş ustası Mustafa Hakkı Küçüköğlu'nun taşta testere ve tarak ile şekil vermesi
(Mustafa Hakkı Küçüköğlu kişisel arşivi 1970'ler)



Şekil 4.14. Nakkaşın taş yüzeyine şablonla çizilmiş deseni çıkarması

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI





Şekil 4.15. Kireç taşına şekil verilmesi

Taşlar işlenmişlik derecelerine göre; moloz taş, kaba yonu taş, ince yonu taş ve kesme taş olarak dört ana başlıkta toplanır (Şekil 4.16.). Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan taşlar taş ustaları tarafından tarak aleti ile yontulup moloz taş, kaba yonu taş, ince yonu taş ve kesme taş olarak yapının uygun yerlerinde kullanılırdı (Şekil 4.17.).

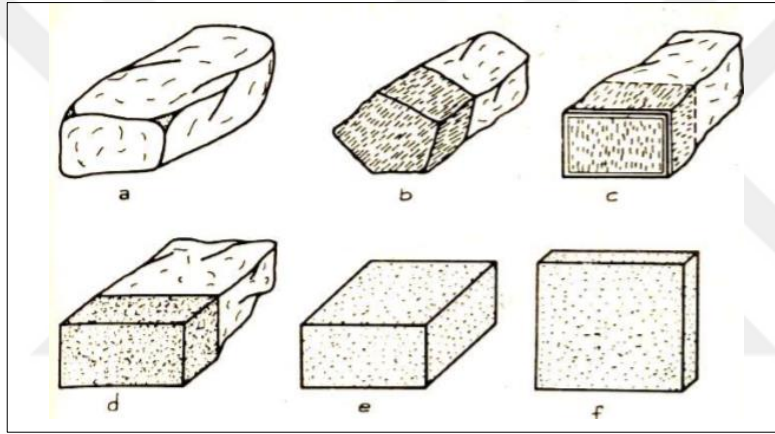
Taş ocağından çıktığı haliyle kullanılan, işlem görmemiş taşa “*moloz taş*” denir. Bu taşların düzgün bir yüzeyi yoktur. Moloz taşlar görünüme girmeyen duvarların yapımlarında, temel duvarlarında, çift sıra duvarların ve tonozların dolgusunun yapımında kullanılır.

Görünen yüzlerinin tarakla düzeltilerek dikdörtgene yakın şekil verilen, kabaca biçimlendirilmiş moloz taşlara “*kaba yonu taş*” denir. Kaba yonu taşlara çaplanmış moloz taşlar da denilir. Kaba yonu taşlar bazı duvar ve tonoz örgülerinde kullanılır. Bazı cephelerde (özellikle uzun ve yüksek yüzeyli kesme taş duvarlarda) ortalama 45-55 cm yükseklikte hatıl olarak da kullanılır.

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

Görünen yüzleri düzeltilerek düzgün yüzeyler ve keskin köşeler oluşturacak şekilde biçimlendirilmiş taşlara “*ince yonu taş*” adı verilir. Yan yüzleri daha fazla düzeltilmiş olduğu için, taşlar daha köşelidir (gönyelidir). İnce yonu taşlar döşemelerde, duvar ve tonoz örgülerinde kullanılır.

Tüm yüzeyleri ince yonu tekniğiyle işlenmiş veya düzgün geometrik şekilde taş kesme makineleriyle hazırlanmış taşlara “*kesme taş*” denir. Bu taşlara ince yonu taş da denilmektedir. Geleneksel Urfa evlerinde birçok yerde kullanılan kesme taşlar özellikle avlu giriş kapılarının çevresindeki süslemelerde ve kemerlerde kullanılmıştır. Geleneksel Urfa mimarisinde kesme taş, taş ustalarının tarak aletinin düz olan keski kısmıyla taşın yüzeylerini titiz bir şekilde yontması ile elde edilirdi. Son yıllarda taş kesme makineleri ile hazırlanıp yeni yapılarda ve restorasyon uygulamalarında kullanılmaktadır (MEB 2013).



Şekil 4.16. Taşların işlenmişlik derecesine göre türleri (MEB 2013).
a. Moloz Taş b/c. Kaba Yonu Taş d. İnce Yonu Taş e/f. Kesme Taş



Şekil 4.17. Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kireç taşı çeşitleri
a. Moloz Taş b. Kaba Yonu Taş c. İnce Yonu Taş d. Kesme Taş

4.1.2. Geleneksel Urfa Evlerinde Ahşap

Ahşap taştan sonra en fazla kullanılan yapı ve süsleme malzemesidir. Oda ve eyvan tavanlarında (Şekil 4.18.), avlu ve odaların kapı kanatlarında (Şekil 4.19.), pencere kepenklerinde (Şekil 4.20.), pencere önlerindeki kafeslerde (Şekil 4.21.), pencere doğramalarında (Şekil 4.22.), gezenek ve merdivenlerin korkuluklarında (Şekil 4.23.), başodaların duvarlarında (Şekil 4.24.) ve üst örtülerde saçak olarak kullanılmıştır (Şekil 4.25.).



Şekil 4.18. Tavanlarda kullanılan ahşap malzeme ve ahşap kirişler

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.19. Ahşap kapı kanatları



Şekil 4.20. Ahşap pencere kepenkleri

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI





4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.21. Pencere önlerinde kullanılan ahşap kafesler



Şekil 4.22. Pencere doğramaları

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.23. Merdiven kenarlarında kullanılan ahşap korkuluklar



Şekil 4.24. Başoda duvarında kullanılan ahşap duvar kaplaması



Şekil 4.25. Gezeneğin üzerini örten çatı uzantısı ve ahşap sütunlar (Ahşap süslemeli saçak kullanımı)

Ahşap malzemenin geleneksel Urfa evlerinde taşıyıcı olarak kullanıldığı yerler bulunmaktadır. Ahşap malzeme; kapı ve pencere üstlerinde (Şekil 4.26-27.), konsollarda (Şekil 4.28.), merdiven üstlerinde (Şekil 4.29.), nişlerde ve revaklarda (Şekil 4.30-31.) taşıyıcı (lento/hatıl) olarak kullanılmaktadır. Özellikle dut ağacı, kavak ağacı, meşe ve çam ağacından elde edilen ahşap malzemenin taşıyıcı olarak kullanılması tercih edilir. Konsollarda taşın üzerinde kullanılan ahşap lentolar (en başta ve en sonda) yukarıdan gelen duvar yüklerini alarak altında bulunan konsol taşının kırılmasını engeller.

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.26. Ahşap malzemenin kapı üzerinde hatıl olarak kullanılması



Şekil 4.27. Ahşap malzemenin pencere üzerinde hatıl olarak kullanılması



Şekil 4.28. Ahşap malzemenin çıkmada hatıl olarak kullanılması



Şekil 4.29. Ahşap malzemenin merdiven üzerinde hatıl olarak kullanılması



Şekil 4.30. Ahşap malzemenin nişlerde hatıl olarak kullanılması



Şekil 4.31. Ahşap malzemenin revakta hatıl olarak kullanılması

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

Geleneksel Urfa evlerinde ahşap malzemeden yapılan yemek servis dolapları Urfa evlerine özgü bir duvar elamanıdır (Şekil 4.32.). Bazı odalarda bulunan gedemeç korkuluklarında¹ ve odaların pencerelerinde kepenk ile tasarlanan 20-25 cm uzunluğundaki pencere korkuluklarında ahşap kullanılmıştır (Şekil 4.33-34.).



Şekil 4.32. Dönme dolap (yemek servis dolabı)



Şekil 4.33. Ahşap gedemeç korkuluğu



Şekil 4.34. Ahşap pencere korkuluğu

¹ Odaların girişlerindeki gedemeç kısmı ile buradan bir basamakla geçilen oda kısmını ayıran 70-80 cm yüksekliğindeki korkuluklara verilen isimdir.

Urfa’da ahşap kaynağı olarak çoğunlukla dut ağacı, kavak ağacı ve meşe ağacı kullanılır. Kapı ve pencerelerde genellikle meşe ağacı ve ıhlamur ağacı tercih edilir. Tavanlarda kullanılan kirişlerde ise çam kullanılır. Eskiden dut ağacı suya maruz kalan yerlerde özellikle temellerde daha çok tercih edilirdi.

Urfa’da eskiden ustalar cetvel yerine “*müftah*” denilen ahşap kalıp kullanırlardı. *Müftah*; cetvel ya da metre yerine kullanılan ahşap kalıba denir. Metredeki rakamı tanıyamayan işçiler için yapılan tahta şablondur. Bu tahta şablonlar 15-18-20-25 cm boyutlarında ahşap kalıplar yaptırılarak metre yerine taşların ölçümünde kullanılırdı. Böylece metre ile olabilecek herhangi bir ölçü hatasının önüne geçilirdi.

4.1.3. Metal

Geleneksel Urfa evlerinde metal yapı malzemesi olarak *demir*, *çinko levha/sac* ve *tunç* kullanılmıştır.

Demir; kapı kilit ve sürgülerinde (Şekil 4.35.), anahtarlarda (Şekil 4.36.), kapı halkaları ve kulplarında (Şekil 4.37.), kapı çengellerinde (Şekil 4.38.), kapı tokmaklarında, pencere şebekelerinde, merdiven ve gezenek korkuluklarında kullanılır. Bazı yapılarda taş konsollu çıkmanın üstünde yükü hafifletmek amacıyla taşıyıcı unsur olarak demir profil kullanımı görülmektedir (Şekil 4.39.). Demir dövülerek levha haline getirilip ahşap avlu kapılarının üzerinde kaplama malzemesi olarak da kullanılır. Eskiden sütunlarda ve bazı duvarlarda demir kenet kullanılırdı (Şekil 4.40.).

Merdivenler, gezenekler ve pencere açıklıklarında demir malzemeli ve yalın süslemeli korkuluklar, hemen her geleneksel Urfa evinde karşılaşılan bir uygulamadır (Ürer ve Gürbıyık 2013).



Şekil 4.35. Kapı kilitleri ve sürgüleri

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.36. Anahtar ve anahtar yuvası



Şekil 4.37. Metal kapı kulpları ve kapı halkaları



Şekil 4.38. Metal kapı çengeli (kanca)



Şekil 4.39. Metalin taşıyıcı olarak kullanılması



Şekil 4.40. Metal kenet

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

Demirin pencere açıklıklarında *lokmalı* ya da *lokmasız pencere şebekeleri* olarak kullanımı bulunmaktadır. Lokmalı şebekeler, kare ya da yuvarlak kesitli demir çubukların dikey ve yatay yönde birbirini kesmesi ve bu kesişim yerlerine lokma adı verilen ve dövülerek biçimlendirilmiş olan, köşeleri kesilmiş küp şeklindeki demirlerin yerleştirilmesiyle yapılır. Lokmalı şebeke uygulamaları genellikle dini yapılarda kullanılırken sivil mimaride daha az rastlanır. Diğer bir çeşit olan lokmasız pencere şebekelerinde, yatay yöndeki demir çubukların kesişim yerleri oyularak düşey demirler bu yarıklardan geçirilip birleştirme geçmeli şekilde sağlanır. Geleneksel Urfa evlerinde pencere açıklıklarında kıvrımlı hatlar ile yapılan şebekeler de kullanılır (Şekil 4.41.) (Kurugöl 2015).

Ahşap pencere kepenklerinde demirin kullanıldığı detaylar bulunur (Şekil 4.42.).



Şekil 4.41. Metal pencere şebekeleri



Şekil 4.42. Metalin pencere kepenklerinde kullanılması

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

Genellikle kıvrımlı hatlardan yapılan metal (demir) süslemeler (elemanlar) üç ana yapım tekniği kullanılarak oluşturulur. Merdiven, gezenek ve pencere korkuluklarında görülen *kelepçe sıkıştırma tekniği* en yaygın olan yapım tekniğidir. Halk arasında “*demir çağa*” adı verilen demir merdiven ve gezenek korkulukları geleneksel uygulamalarda kaynak veya perçin kullanılmadan kelepçe sıkıştırma tekniği ile yapılmıştır (Şekil 4.43.) (Ürer ve Gürbıyık 2013).

Diğer yapım tekniği *perçin tekniğidir*. Daha sade olan bu teknik yatay ve dikey hatlardan meydana gelen bir başka uygulamadır. İnce dikdörtgen kesitli iki yatay demir arasından geçen kare kesitli dikey demirlerin birleşme noktalarında demir çivilerle sabitlenmesi esasına dayanan bu teknikte dekoratif süsleme görülmez. Metal süslemelerde kullanılan son teknik ise; yatay demir çubuklar üzerine açılmış deliklerden geçen dikey demir çubukların oluşturduğu geçmeli sisteme dayanan, dekoratif süsleme görülmeyen uygulamalardır (Ürer ve Gürbıyık 2013).



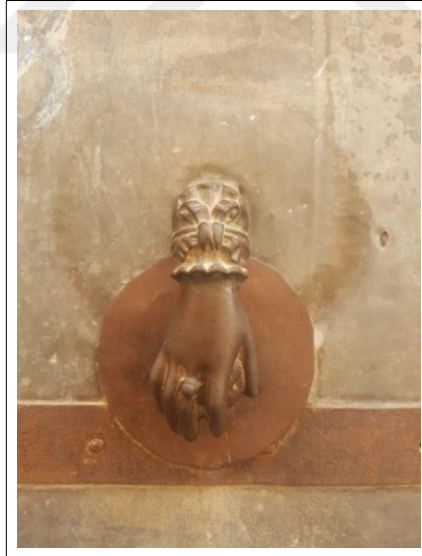
Şekil 4.43. Merdiven ve Gezenekte kullanılan metal korkuluklar

Çinko levha/sac malzemesi; atmosferik etkilere karşı korumak için ahşap avlu kapılarında ve çatı örtülerinin dış yüzeyinde kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. 20. yy. başlarından itibaren bazı evlerin çatılarında ve avlu kapılarında “*tutya*” adı verilen çinko levhalar ile sac kaplamalar metal yapı malzemelerinde kullanılan geç dönem uygulamalarıdır. (Şekil 4.44.).



Şekil 4.44. Çinko levha/sac malzemesi “tutya”

Tunç malzemesi; dövme demirden yapılan kapı tokmaklarının yanında bazı kapı tokmakları döküm tunç malzemeden yapılmıştır (Şekil 4.45.).



Şekil 4.45. Kapı tokmağı

Geleneksel uygulamalarda ahşap avlu kapılarının demir veya ince sac malzeme ile kaplanmasıdaki amaç hem ahşabı dış hava koşullarından korumak hem de süsleme yapmaktır. (Şekil 4.46.). Avlu kapılarına bu metal malzemeler küçük metal *kabaralar* (iri başlı çivi) ve metal kuşaklar yardımıyla kaplanmaktadır (Şekil 4.47.) (Ürer ve Gürbıyık 2013).

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



Şekil 4.46. Sac kaplanmış avlu kapıları



Şekil 4.47. Metal kuşaklar, Kabaralar ve kabaralar ile yapılan ay-yıldız süsleme

4.1.4. Toprak

Geleneksel Urfa evlerinde damlarda, bağlayıcı malzemelerde ve harçlarda toprak malzemesi yaygın olarak kullanılmıştır. Urfa’da geleneksel yapılarda toprak esaslı malzeme olan tuğla bazı evlerin geç dönem kırma çatılarında kullanılmıştır.

4.2. Bağlayıcı Malzemeler ve Harçlar

4.2.1. Harç Çeşitleri

4.2.1.1. Kireç Harcı

Geleneksel Urfa evlerinde duvar örgülerinde kireç ve taş tozu (siyah veya kırmızı kum\elenmiş toprak) karışımı olan bir harç kullanılırdı. Eskiden yapı malzemesinde ağırlık kirece verilirdi. Kireç harcı siyah kum ve kireç karıştırılarak yapılırdı. Zamanla siyah kumun yerini kırmızı kum almaya başladı.

4.2.1.2. Kül Kireç Harcı

Geleneksel Urfa evlerinde yaygın olarak kireç taşı tozu² ve kireçten (kül kireçten) elde edilen bir harç kullanılırdı. Eskiden “*kül kireç/kül kireç harcı*” olarak adlandırılan bu harç geleneksel Urfa evlerinin ana bağlayıcı malzemesidir. Kül kireç harcı tıpkı kireç taşı gibi zamanla renk değiştirip sertleşmektedir. Kireç taşı ve kül kireç harç bu sebepten dolayı birlikte bir bütün oluşturmaktadır.

Kül kirecin elde edişi; hamamlarda ateş yakılan ocakların (*külhan*) içerisine (ateşin yanına) taş ocağından çıkarılan kireç taşları dizilirdi. Bu taşlar ateşte yanarak kireç haline gelirdi. Harç için gerekli olan kireç (*kül kireç*) buradan elde edilirdi. Kireç taşları yandıkça ortaya çıkan taş döküntüleri külün içerisine dökülüp karışırdı. Bu kül ile karışık kireç dışarıda elenip içindeki yabancı malzemeler çıkarılıp ince bir malzeme haline getirilirdi. Bu malzemeye “*kül kireç*” denilmektedir. Elde edilen kül kireç taş, tozu ve su ile karıştırılıp harç malzemesi olarak kullanılırdı. Kül kireç harcı sadece kül kireç ve su karışımıyla da elde edilirdi.

Kül kireç sağlam bir bağlayıcı malzemedir. Moloz duvarlarda ve kesme taş duvarlarda, tonozlarda harç malzemesi olarak kullanılırdı. Temellerde bağlayıcı olarak tonozlarda ise sıva olarak kullanılırdı. Kül kireç pişmeyen taştan elde edilen diğer kireçlere göre kalitesi daha yüksek bir malzemedir. Kül kireç harcı su ile temas edince yumuşayıp daha sonra tekrar

² Urfa’da harç yapımında kullanılan taş tozuna halk arasında “*afara*” denilmektedir. Kireç taşından elde edilen kireç taşı tozu, beyaz ince kum olarak da adlandırılır.

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI

sertleşmektedir. Kül kireç harcına hamamların ocaklarından çıkarılan küller mukavemeti arttırmak için ayrıca ilave edilebilirdi.

4.2.1.3. Kireç Taşı Harcı

Geleneksel Urfa evlerinde yanmış kireç taşlarının suda çözünmesiyle elde edilen macun kıvamındaki malzeme ile taş tozu karıştırılarak yüksek kaliteli bir harç elde edilirdi. Bu harca “*kireç taşı harcı*” denirdi. Bağlayıcılığı oldukça yüksek olan bu harç, toz kireçten elde edilen diğer harç malzemelerine göre daha iyi bir malzemedir.

Yanmış kireç taşlarının elde edilişi; hamamlarda ateş yakılan ocakların (*külhan*) içerisine taş ocağından çıkarılan kireç taşları dizilirdi. Külhanda yanan bu taşlar çıkarıldıkları zaman yanarak kireç haline (yanan taşlar külhanda kireçlenir) gelmiş olurdu. Yanan bu taşlar gerektiğinde suya koyularak çözüldü (söndürülürdü). Yanmış kireç taşlarının suda çözünmesi ile elde edilen macun kıvamındaki malzemeye *sönmüş kireç* veya *macun kireç* denirdi.

Kireç taşı harcı yapılırken; hamamlardaki külhanlardan çıkan yanmış kireç taşları kazılan büyük çukurlara doldurulup, üzerine gerektiğinde su eklenirdi. Bu şekilde yanmış kireç taşlarını su içerisinde eritilirdi. Taşlar su içerisinde konulduğu zaman çok fazla miktarda buhar çıkardı. Su içerisinde en az bir ay bekletilen bu taşlara belirli aralarla su eklenerek yavaş yavaş macun haline getirilirdi. Zamanla taşlar su içerisinde eriyip dağılarak yoğurt kıvamına (macun) gelirdi. Daha sonra ince elenmiş taş tozuna katılırdı. Böylece “*kireç taşı harcı*” elde edilirdi. Bu harç macun halindeyken yapılarda kullanılırdı. Özellikle duvar örgülerinde macun olarak kullanılırdı.

4.2.1.4. Horasan Harcı

Söndürülmüş kireç (macun kireç), kireç taşı tozu ve pişmiş toprak (elenip kum haline getirilen kiremit veya tuğla kırıkları) malzemesi karıştırılırdı. Horasan karışımına öğütülmüş saman, doğranmış kendir ipi veya nadiren de olsa keçi kılı (kıtık) ilave edilirdi.

4.2.1.5. Kendir Sıvası Harcı

Kireç, elenmiş taş tozu ve küçük parçalara bölünmüş kendir ipinin karıştırılmasıyla elde edilen sıva malzemesine “*kendir sıvası harcı*” denirdi. Kendir sıvası yapılırken kendir bitkisi kullanılırdı. Kireç ile taş tozuna ufak doğranan kendir ipi karıştırılırdı. Bu şekilde “*kendir sıvası*” elde edilirdi. Tonozların iç kısmının sıvanmasında kullanılırdı. Kendir sıvası ile moloz duvarlar da sıvanırdı.

Kendir ipi elde edilirken; boyu yaklaşık 2 metreyi bulan kendir bitkisinin sonbaharda kökten çekilip üzerindeki tohumların temizlenmesiyle ipin elde edilmesinin ilk aşaması tamamlanırdı. Daha sonra deste ile bağlanıp yaklaşık 30-40 gün su içerisinde bekletilirdi. Çürüme olmaması için suda fazla kalmaması gerekirdi. Daha sonra sudan çıkarılıp birbirine dayanarak dizilir ve güneşte bekletilirdi. Böylece suyu çekilip sertleşirdi. Sertleşen bitki sapları kırılır ve ip şeklinde soyulurdu. Böylece kendir ipi elde edilirdi. Kendir ipleri ufak ufak doğranıp kireç ve taş tozuna karıştırılır ve kendir sıvası harcı elde edilirdi.

4.2.1.6. Çamur (Moloz Dolgu) Harcı

Çift sıra duvarlarda yapılan moloz dolgularda çamur harç kullanılırdı. Toprak (*felhan*) su ile karıştırılıp çamur harç elde edilirdi. Bazen içerisine kül kireç de eklenirdi. Elde edilen bu harç moloz taşların üzerine dökülürdü. Taşlar birbirine bağlanması sağlanırdı. Çift sıra duvarların çamur ve moloz karışımı olan moloz dolgularında harcın içerisine bazen sönmüş kireç (macun kireç) de katılırdı. Böylece çamurun tutuculuğu arttırılırdı.

Çamur harç sadece toprak ve suyun karıştırılmasıyla elde edilebildiği gibi, içerisine bazen öğütülmüş saman veya doğranmış kendir ipi ilave edilebilirdi (Şekil 4.48.).



Şekil 4.48. Çamur harç için çamur ve saman karışımının ayak ile karıştırılıp hazırlanması (Adam 1980)

4.2.1.7. Yapıştırıcı Harç

Geleneksel Urfa evlerinde duvarlarda veya süslemelerde taşların kırılan kısımları yapıştırılmak istendiğinde; kireç, şeker ve su karıştırılarak oluşturulan macun harcı ile oluşturulan yapıştırıcı harç kullanılırdı. Bu macun çok sağlam bir yapıştırıcı görevi görürdü.

4. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPI MALZEMELERİ VE YAPI HARÇLARI



5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Urfa'da geleneksel evlerin bulunduğu bölgedeki şehir dokusunda kireç taşı (kalker) ağırlıklı yığma yapılar bulunmaktadır. Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan yığma taş yapı sistemi, yığma duvarların ahşap kirişler ve toprak üst örtüsü veya geç dönemlerde kırma çatı ile örtülerek yapılması ile oluşmuştur. Geleneksel evlerde ana yapım malzemesi Urfa'nın yakın çevresindeki taş ocaklarından çıkarılarak işlenen kireç taşıdır.

Geleneksel Urfa evlerinde yapım sistemi, kireç taşının farklı biçimlerde (moloz taş, ince yonu taş, kaba yonu taş, kesme taş) yontularak, kül kireç harcıyla duvarların gerekli kalınlıklarda örülmesi ve oluşturulan ana taşıyıcı duvarların yatayda kemer, tonoz ve ahşap kirişler ile birleştirilmesinden oluşmaktadır. Geleneksel Urfa evlerinde, geleneksel Mardin ve Midyat evlerinde olduğu gibi duvarların taşıyıcı olduğu yığma yapım ile ayak, sütun ve kemerlerin taşıyıcı olduğu iskelet yapım birlikte kullanılmıştır. Ayaklar ve sütunlar kolon gibi, bunlar arasındaki bağlantıyı oluşturan kemerler ise giriş gibi çalışmış, tonoz çeşitlerinden oluşan döşemenin yükünü alarak bir iskelet sistem oluşturulmuştur (Dalkılıç 2004, Alioğlu 2000).

Urfa evlerinde geniş açıklıklar parçalı malzemelerle geçilemediğinden, oda ve eyvan cephelerinde, kapı ve pencere üzerlerinde kemerler kullanılmıştır. İç mekânlarda ve eyvanlarda üst örtü olarak tonoz (çapraz veya beşik tonozlar), kirişli tavanlar veya düz ahşap tavanlar kullanılmıştır (Akkoyunlu 1989).

Döşemeler ve iç mekânların tonoz başlangıç seviyesine kadar olan duvarlar, ince yonu taşlarla örülmüştür. Evlerin sokağa bakan zemin kat cepheleri ve avlu duvarlarının sokak cephesindeki alt kısımlarında özenli olmayan moloz taş veya kaba yonu taş örgü duvarlar kullanılmıştır. Ayrıca duvarların dolgu olan iç kısımları, iç mekân tonoz örtüleri ile temellerde moloz taş kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme olan harç genellikle kül kireç harcıdır.

Geleneksel Urfa evleri İslam dinin biçimlendirdiği toplum yaşantısının kuzey Mezopotamya yapım ve süsleme teknikleri ile yöresel yapı malzemesi olan kireç taşının harmanlanmasıyla oluşmuştur. Evlerde Mezopotamya ve İran etkisi kalın duvarlar, düz damlar ve tonoz kemer sistemi ile kendini gösterirken, Osmanlı etkisi dış sofa ve avlu ile görülür (Akkoyunlu 1989).

Geleneksel Urfa evleri, döneminin yapım tekniklerine uygun ve yerel malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Geleneksel Urfa evlerinde doğal çevrenin sonucu olarak taş malzeme ile yığma yapı tekniği kullanılmıştır. Kireç taşı yapının ana malzemesidir. Ahşap, metal ve harçlar da geleneksel evlerin tamamlayıcı malzemeleridir.

5.1. Temeller

Geçmişten bugüne kadar yapılan geleneksel yapıların sağlam bir zemine oturabilmesi için yapının temeli oldukça önemlidir. Urfa’da geleneksel evler genellikle kireç taşı olan kayalık bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Geleneksel evlerin yapıldığı eski kent dokusu da kayalık bir zemin üzerine yapılmıştır. Urfa’da Kale Eteği ve Harran Kapıdan Kale Boynuna kadar zeminin yapısı tamamen kayadır.

Geleneksel Urfa evlerinin yapım aşamasında temel kazılırken bazen toprak altında kalmış yıkılan eski yapılara, mozaik kalıntılara veya eski temel kalıntılara rastlanırdı. Bu tür durumlarda evler mevcut bir yapının temelleri üzerine veya mevcut zemine inşa edilirdi.

5.1.1. Temel Uygulamaları

Temelin yapım aşamasına başlanırken, evin yapılacağı yerde yıkılmış başka bir evin temel kalıntısı varsa bunun kullanılması tercih edilirdi. Eğer herhangi bir kalıntı yoksa ve sıfırdan temel yapımına başlanacaksa sert zemine ulaşınca kadar toprak kazılırdı. Sert toprak yapısına veya kaya yapısına ulaşıncaya kadar toprak kazılırdı. Sert toprak yapısına veya kaya yapısına ulaşıncaya kadar toprak kazılırdı (Şekil 5.1.). Sert bir zemine rastlanmazsa yukarıdan gelen baskıyı dağıtabilmek için temeller daha geniş ve derin tutulurdu. Temellerde sadece duvar örülecek yerlerde hatıl yerleri kazılıp doldurulurdu. Evin yapılacağı yer kayalıksa temelin çok derine inilmesine gerek görülmezdi.



Şekil 5.1. Toprak kazıldıktan sonra zeminde ortaya çıkan kaya yapısı

Urfa’da geleneksel evlerde temel yapım sisteminin çok belirgin bir kuralı bulunmamaktadır. Fakat yapılarda temelin büyük kaya-taş zemin üzerine oturtulmasının her zaman önceliklidir. Temelin yapım aşamasında zeminin durumuna ve yapının yüklerine göre bir temel sistemi düşünülür. Sağlam zemine yapılacak evlerde temeller genellikle çok geniş ve derin yapılmaz. Urfa’da zeminin kayalık olduğu yerlerde genelde yüzeydeki toprak yaklaşık 30-

50 cm'den 1 metreye kadar kazılır. *Blokaj sistemi* veya *moloz duvar örgü sistemi* yapılarak temeller oluşturulur.

5.1.1.1.Blokaj Sistemi

Toprağın kazıldığı yerde sağlam zemine kadar açılan çukurlara taş dolgu şeklinde blokaj sistemi yapılır. Blokaj ile yapılan temellerde su geçirmeyen ve çok büyük olmayan sert taşlar kullanılır. Taş dolgu yapıldıktan sonra harç ile tesviye edilip üzerine büyük boyutlu taşlar³ (ebatlı taşlar) koyularak düz bir zemin (duvar tabanı) oluşturulur ve yapının çift sıra duvarları yükseltilir (Şekil 5.2.).



Şekil 5.2. Temel yapım aşamaları (Blokaj sistemi)

³ Büyük boyutlu taş; günümüzde ebatlı taş denilen yaklaşık 35x45x90 cm veya 35x50x100 cm büyüklüğünde olan, tek parça büyük taşlardır. Eskiden yaklaşık 15x25x50-60 cm boyutlarında olurdu.

Blokajda kullanılan ve oldukça dayanıklı bir malzeme olan sert taşlara çakmak taşı veya dere taşı da denir. Bu taşlar genellikle derelerin etrafında biriken, çakıldan daha büyük olan toplama taşlardır. Blokaj sisteminde temelde taş ocağından çıkarılan taşlar kullanılmaz. Sert taşlar ortalama 10-25 cm çapında ve 5-8-10 cm kalınlığında olup yük taşıma kapasitesi yüksek sağlam doğal bir malzemedir. Bu taşlar suyu, nemi ve rutubeti almadığı için çok sağlam olup üzerine gelen yükü kaldırabilecek özellikteki taşlardır.

Taşlar ile blokaj yapılırken birkaç kat dere taşı serilerek arasına sıkışmasını sağlamak için toprak/harç serilip taş-toprak/harç sırası ile blokaj yapılır. Bu şekilde 2-3-4 kat toprakla beraber dolgu yapılır ve daha sonra üzerine duvar yükseltilir.

5.1.1.2. Moloz Duvar Örgü Sistemi

Moloz duvar örgü sistemi ile yapılan temellerde temel genişliği yaklaşık 60-160 cm arasında yapılır. Örneğin; 60-70 cm yapılacak bir duvar için temel, yaklaşık 100-120 cm genişliğinde, 100-150 cm derinliğinde kazılır. Taşıyacağı yükü geniş alana dağıtmak için temeller üzerlerindeki duvarlardan daha geniş tutulur.

Toprak kazılırken kaya yapısına rastlandığında öncelikle bu kaya yüzeyi çeşitli aletlerle (tarak, çekiç vs.) düzeltilir. Böylece temel duvarlarının başlangıç zemini oluşturulmuş olur. Bazı yerlerde ise evin yapılacağı zeminin, tümünde veya bir kısmında kaya yapısına rastlanmaz. Yumuşak bir zemin ile karşılaşıldığında, temel duvarlarının sert bir zemine oturması için altına, 1 metre veya daha uzun olarak kesilmiş büyük boyutlu taşlar (ebatlı taşlar) tek sıra olarak dizilir (Şekil 5.3.). Düzeltilen kaya yapısının veya dizilen büyük boyutlu taşların üzerine moloz taşlar dizilerek yapının temel duvarlarına başlanır (Şekil 5.4.).



Şekil 5.3. Temelde kullanılan büyük boyutlu taşlar



Şekil 5.4. Temel duvarı kalıntısı

Temeller yapının kat sayısına ve üzerine gelen yük ağırlığına göre 1-2 metre genişliğinde genellikle moloz taşlar ile çift sıra duvar tekniğiyle yapılır. Moloz taşlar düzgün bir şekilde örülüp arasına moloz dolgu yapılır. Büyük moloz taşlar duvar örgüsünde, küçük moloz taşlar duvar dolgusunda kullanılmaktadır. Moloz dolgu çift sıra duvarların arasına sırayla moloz taş- harç serilerek yapılır. Bu sırada moloz duvar örgüsüne de iki taraftan devam edilip duvar ve dolgu beraber yükseltilir. 1 metrelik bir temel yapılacaksa 2 metrelik bir temel çukuru açılır ve ustalar çukurun içerisine girip moloz duvarı rahatça örebilir.

Geleneksel Urfa evlerinde temel duvarlarında genellikle eldeki malzemeler (yıkılan bir evden sökülen taşlar vb.) kullanılırdı. Temel duvarları moloz taş veya kesme taştan yapılabilirdi. Kireç taşları suyu çekip etkilendiği için temellerde genellikle duvarlarda kullanılmayan sert taşlar kullanılırdı. Bazı evlerde temellerde bazalt taşının kullanımına da rastlanmaktadır.

Temel duvarları bitince üzerindeki çift sıra duvarlara (taşıyıcı duvarlara) başlamadan düz bir zemin (duvar tabanı) oluşturulur. Çift sıra duvarların düz bir zemine oturması için büyük boyutlu taşlar kullanılarak taşların uzun kenarı, duvar genişliği doğrultusunda, yan yüzeyleri birbirine değecek şekilde yan yana getirilir. Böylece duvar tabanı oluşturulur. Bu taşların arasına daha yumuşak bir harç malzemesi konulur. Böylece taş zamanla oturduğunda patlaması engellenir. Oluşturulan duvar tabanının üzerine çift sıra duvar başlanır. Bu duvar tabanına kullanılan büyük ebatlı taşlar yine eldeki malzemeler kullanılarak yapılır. Bu ebatlı taşlar; duvar örgü taşları, lentolar, eski kesme taşlar gibi binanın sökülen parçaları olabilir. Taşlar temelin moloz bitiminin üzerine düzgün bir şekilde dizilip üzerine duvar örülür.

-Temellerde Harç

Eskiden temellerde genellikle kül kireç harcı kullanılırdı. Bazı temellerde toprağın su ile karıştırılmasıyla (bazen kireç katılıp) elde edilen çamur harcı kullanılırdı. Bu harçlar moloz dolgunun arasında macun haline getirilerek (akışkan inceltilmiş bir harç olarak) kullanılırdı. Çamur ya da kül kireç harcı taşların arasını böylece tam olarak doldurulurdu. Bazı durumlarda temel duvarının örgüsünde kül kireç harcı kullanılıp, temel dolgusunda çamur harç kullanılırdı.

Geleneksel yapılarda temelde yalıtım malzemesi kullanılmazdı. Bunun yerine zerzembelerde doğal havalandırma sistemi yapılarak ve temeldeki blokaj sistemi ile bu sorun çözüldü. Blokaj malzemesi olarak çoğunlukla taş kullanılmıştır. Blokaj taşı toprakla yapının temasını kesen, ayrıca nem, su ve tuzlanmaya karşı nitelikli bir malzemedir. Aynı zamanda üzerine gelen yüklere karşı da kırılmaya dayanıklı bir malzemedir.

Geleneksel evlerdeki temellerin doğal yalıtım sistemi zamanla yol kotunun yükselmesiyle işlevini kaybetmiştir. Adeta canlı olan geleneksel yapının temeldeki hava alma (sirkülasyon) kısımları kapatılıp kullanılamaz hale gelmiş, yapının doğal yalıtım sistemine zarar verilmiştir. Bu durum nemlenmeye ve rutubete yol açmış, bunun sonucunda yapılarda çürümeler ve çökmeler meydana gelmiştir.

Yapılan çalışmalar ve gözlemler sonucunda çökme görülen binaların büyük çoğunluğunda temele gereken önem verilmediği anlaşılmıştır. Bazı evlerde yeterince derin kazılmamış temeller, yumuşak zemine karşı alınmamış önlemler, suyun temelden yeterince uzaklaştırılamaması veya ağaç kökleri temele büyük zarar vermiştir. Avluda bulunan ağaçların (özellikle incir ağacının) kökleri temele büyük zarar verir. Yapıyı havaya kaldırıp bazı yerlerde çatlamalara sebep olabilir.

Eskiden geleneksel Urfa evlerinde temel kazılırken sulu olan bataklık bir yere rastlandığı zaman bu kısımlarda suya dayanıklı ve sağlam olan dut ağacı kullanılıp üzerine duvar örülürdü.

5.2. Duvarlar

Geleneksel Urfa evlerinde duvarlar yapım tekniği olarak örgü sistemine göre *tek sıra (misafat) duvarlar*⁴ ve *çift sıra duvarlar*⁵ olarak ikiye ayrılmaktadır (Şekil 5.5.).

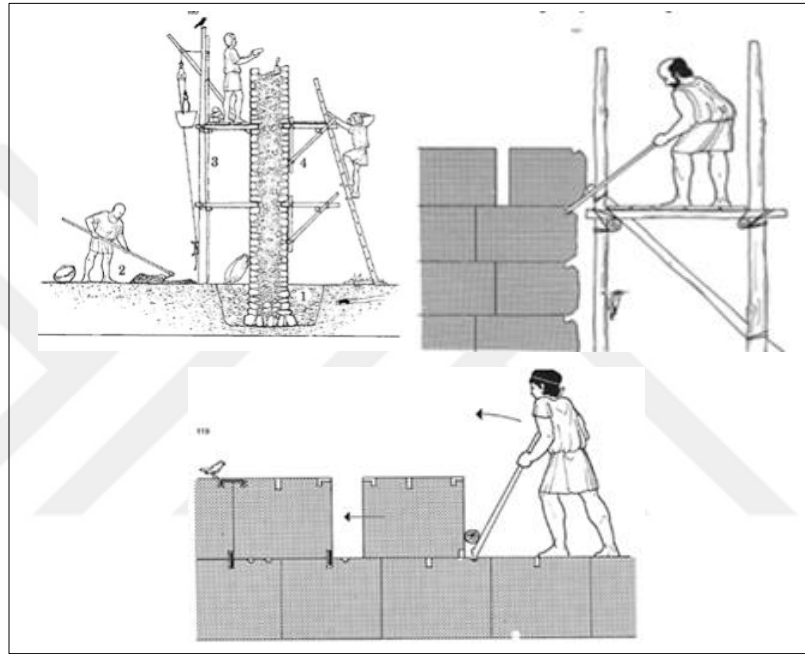
Yapılarda duvarların kalınlıkları katlara ve mekânlara göre değişmektedir. Taşıyıcı olan çift sıra duvarların kalınlıkları genellikle zemin katlarda 120 cm'ye kadar çıkabilmektedir. Üst katlarda bu duvarların kalınlığı azalarak yaklaşık 60-100 cm arasında değişmektedir. Taşıyıcı

⁴ Urfa'da bazı eski ustalar dolgusuz duvarlara *Tek Sıra Duvar* demektedir.

⁵ Urfa'da bazı eski ustalar sandık duvarlara *Çift Sıra Duvar* demektedir.

olan ve niş bulunan ara duvarların daha geniş olduğu, genişliğin 120 cm'ye kadar çıktığı görülür. Duvarın her iki tarafında da niş veya yüklük bulunması durumunda duvar genişliği daha fazla olur. Taşıyıcı olmayan tek sıra duvar kalınlıkları ise yaklaşık 15–25 cm arasında kullanılmaktadır.

Duvarların yapısında kullanılan taşların büyüklüğü ortalama bir ölçünün dışına çıkmamaktadır. Özellikle taşların uzunluğu yüksekliğine oranla oldukça fazladır. Geleneksel Urfa evlerinde duvarlarda kullanılan ince yonu taş ebatları yaklaşık olarak; derinlik (kalınlık) 12-20 cm, yükseklik 20-32 cm (genellikle 25 cm), uzunluğu 25-80 cm arasındadır.



Şekil 5.5. Geleneksel yöntemde duvar örülmesi ve taşların levye ile hareket ettirilip kenetlerle birbirlerine bağlanması (Adam 1980)

5.2.1. Örgü Sistemine Göre Duvarlar

5.2.1.1. Tek Sıra Duvarlar

Tek sıra duvar yapım tekniğinde, bütün yüzeyleri düzgün yontulmuş kesme taşlar kullanılır. Kesme taşların aralarına macun harç sürülerek örülen bu duvarlar genellikle ayırıcı (bölücü) duvar olarak kullanılır. Tek sıra duvarlarda kullanılan bu harç genellikle kireç taşı tozu (beyaz ince kum) ve büyük oranda kirecin su ile karıştırılmasıyla elde edilen kireç harcıdır. Tek sıra duvarlar örülürken kullanılan kesme taşların yanlarında *şerbet kanalları*⁶ açılır. Bu kanallardan *şerbet*⁷ denilen sıvı kireç harcı dökülür. Böylece şerbet harcı taşların birbirine daha güçlü bağlanmasını sağlar.

⁶ Şerbet kanalı; Kesme taşlarda sıvı kireç harcını dökmek için taşın yan yüzeylerinde açılan kanallara denilmektedir.

⁷ Şerbet; oldukça sıvı olarak yapılan, kum ve sönmüş kireç karıştırılarak elde edilen kireç harcına denilmektedir.

Urfa’da halk arasında tek sıra duvarlara “*misafat duvar*” , misafat duvarlarda kullanılan kesme taşa ise “*misafat taşı*”⁸ denilmektedir. Misafat taşı aslında tek sıra duvarlarda kullanılan bütün yüzeyleri düzgün yontulmuş kesme taştır. Misafat taşının ebatları yaklaşık olarak; derinliği 15-18-20-25 cm arasında, yüksekliği 25 cm, uzunluğu 50 cm’dir. Misafat taşı ile yapılan misafat duvarlarda duvar kalınlığı 15-25 cm arasında değişir. Misafat duvarlarda dolgu malzemesi kullanılmamakta ve taşın her iki yüzü de düzgün görünür. Bu duvarlar bazı durumlarda taşıyıcı duvar olarak da kullanılır.

Misafat duvarlarda kullanılan macun diğer duvarlarda kullanılan harçlar ile aynıdır. Taş tozu, sönmüş kireç ve su karıştırılarak harç elde edilir. Misafat duvarlarda da taşların orta kısmı açılarak (şerbet kanalları) aralarına şerbet dökülür.

5.2.1.2. Çift Sıra Duvarlar

Çift sıra duvarlar (sandık duvarlar) taşıyıcı duvarlar olup “*beden duvarı*” da denilmektedir. Çift sıra duvar yapım tekniğinde, her iki tarafta ince yonu taş, kaba yonu taş veya moloz taş örgüsü arasında ise moloz taş dolgu bulunur (Ek-1). Çift sıra duvarların görünen yüzleri genellikle ince yonudur. Arka yüzleri moloz olarak bırakılır veya murçlanarak⁹ pürüzlü hale getirilir (Şekil 5.6.). Çift sıra duvarın arası küçük moloz taşlar ile doldurularak çamur harç ile bağlanır. Duvara asıl kalınlığını veren iç duvar kısmındaki moloz dolgulara harç olarak; toprak (*felhan*) ve su ile karışımından elde edilen çamur harç kullanılır. Eskiden bu çamur harca kül kireç de eklenirdi. Harç iki duvar arasına konulan moloz taşlara taş-harç sırasıyla serilir. Böylece taşlar birbirine daha iyi bir şekilde bağlanır (Şekil 5.7.).



Şekil 5.6. Eski çift sıra bir duvarın üstten görünüşü

⁸ Misafat taşı; Urfa’da bütün yüzeyleri düzgün temiz olan kesme taşa “*misafat taşı*” da denilmektedir.

⁹ Murçlamak; çekiç veya tarak aleti ile taşın yüzeyini pürüzlü hale getirmek



Şekil 5.7. Çift sıra duvar yapım aşamaları

Geleneksel yapılarda kullanılan ince yonu taş çift sıra duvarların her iki yüzünde kalınlıkları 12-25 cm arasında değişebilen ince yonu taşlar kullanılır. Bunların arasında bırakılan yaklaşık 30-60 cm'lik boşlukların içi moloz taş ve bağlayıcı harç ile doldurulur. Böylece evlerde üst katlarda bulunan duvar kalınlıkları yaklaşık 60-100 cm arasında olur. Çift sıra duvarlar arasındaki moloz dolgunun genişliği zemin katlarda bulunduğu yere ve üst örtüsüne göre artabilmektedir.

Geleneksel Urfa evlerinde yapının temeli bittikten sonra genellikle zemin kotundan 1-2 sıra aşağıdan çift sıra duvar örülmeye başlanır. Duvar kalınlıkları yaklaşık 60-100 cm arasında değişir. İki tarafına yaklaşık 12-25 cm'lik kalınlığındaki ince yonu taşlar ile duvar örülerek arasına moloz taş ve harçtan oluşan moloz dolgu yapılır. İnce yonu taşların moloz dolguya temas eden iç kısımları murçlanarak pürüzlü hale getirilir veya moloz olarak bırakılır. Böylece çamur ya da harç ile taşın birbirini daha iyi tutması sağlanır.

Çift sıra duvarlarda bazen ince yonu taşların iki yanına tarak yardımıyla şerbet kanalları açılarak şerbet harcı dökülür. Böylece taşların birbirini tutması sağlanır. Çift sıra duvarlarda genellikle şerbet kanallarına gerek görülmez. Eskiden şerbet kanallarının yerine çift sıralı duvarlarda elle işlenen taşların ön yüzeyleri birbirine sıfırlanır, taşların arka kısımlarının arası açılırdı (taşların kısa kenarlarından içeriye doğru eğim verilirdi). Böylece harç taşların içerisine girmiş olurdu.

Duvarlar örülürken bazı yerlerde taşlar uzunlamasına koyularak *saplamalar*¹⁰ yapılır. Geleneksel yapım tekniğinde “*saplama taş*” veya “*kuyruklu taş*” denilen saplamalarda kullanılan taşlar belirli aralıklarla ve yerine göre kullanılır. Yaklaşık 25 cm yüksekliğinde, 30-40 cm genişliğinde ve 50-60 cm uzunluğundaki (derinliğinde) saplama taşlar duvarın içine uzunlamasına girecek şekilde kullanılır. Taşın uzun kısmı 50-60 cm duvar içerisine girerken kısa tarafı duvar yüzeyinde görülür. Bu taşlar bazı durumlarda duvarın içine doğru arkası sivriltilerek ve diğer taşlardan daha derin olarak kullanılır. Bu yapım tekniğinde amaç duvarı sağlamlaştırmaktır.

Geleneksel Urfa evinde yapılan bir çift sıra duvar kalıntısı örneğinde kalınlığı 25 cm olan ince yonu taş kullanılarak yaklaşık 57 cm'lik bir duvar örgüsü incelenmiştir. Duvarın iç kısmında moloz dolgu bulunmaktadır. Harç olarak toprak ve su karışımından oluşan çamur harç kullanılmıştır. Bu çamur harcın içerisinde kül kireç de eklenmiştir. Ayrıca kendir ipi doğranıp harca koyulmuştur (Şekil 5.8.).

¹⁰ Çift sıra duvarlar örülürken bazı yerlerde taşların uzun kısmı duvarın içine (moloz dolguya) girecek şekilde yapılmaktadır. Bu duruma *saplama* denilmektedir.



Şekil 5.8. Geleneksel Urfa evinde yapılan çift sıra bir duvar örneği

Taşların harç ile temas eden iç kısımları murçlanarak pürüzlü bir yüzey oluşturulur. Böylece harcın ve taşın birbirini daha iyi tutması sağlanır. Çift sıra duvarlardaki moloz dolgular bir sıra moloz taş bir sıra harç şeklinde yapılır (Şekil 5.9.).

Geleneksel yapım tekniklerinde çift sıra duvarlarda kireç taşının ön yüzü taraklanarak düzeltilirken arka yüzü doğal bırakılıp veya murçlanıp duvar örülürdü. Böylece hem işçilik daha az olur hem de taş harç ile daha iyi bütünleşirdi. Duvar örgülerinde kullanılan taşların arasında boşluk bırakılmamaya özen gösterilirdi. Böylece taşların uç kısımlarında çarpmalardan dolayı meydana gelebilecek kırılmalar önlenirdi.

Eskiden moloz taş ile yapılan çift sıra duvarlar genellikle yapının temel duvarlarında, giriş katında görünüme girmeyen bölümlerde uygulanmıştır. Yapıların diğer kısımlarındaki çift sıra duvarlarda ince yonu taş veya kaba yonu taş ile yapılan çift sıra duvarlar kullanılmıştır.

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.9. Geleneksel yapım tekniklerinde duvarlar

5.2.2. Taşların İşlenmişlik Durumlarına Göre Duvarlar

5.2.2.1. Moloz Taş Duvarlar

Moloz taşların çıkıntılı köşelerinin kabaca düzeltilip örgüde kullanıldığı duvarlara “*moloz taş duvar*” denilmektedir (Şekil 5.10.). Moloz taşlar düzgün yüzeyli olmadığı için, moloz taş duvar örgüleri düzenli bir görünüme sahip değildir. Moloz taş duvar yapımında, çeşitli cins ve büyüklüklerde doğal taşlar bir arada kullanılır. Taşlar duvar içerisinde harç ile çevrenir. Moloz taş duvar kalınlıkları en az 50 cm olmaktadır (MEB 2013).

Moloz taş duvarlar genellikle yapıların temel duvarlarında, giriş katlarında görünüme girmeyen duvarlarında, çift sıra duvarlarda ve bunların iç örgülerinde uygulanmıştır. Ayrıca avlu duvarlarının sokağa bakan alt kısımlarında ve bazı yerlerde avluya bakan cephelerinde kullanılmıştır (Şekil 5.11.).

Moloz taş duvarların içerisine moloz dolgu yapılırdı. Sağlam bir bağlayıcı malzeme olan kül kireç harcı moloz taş duvarlarda harç olarak kullanılırdı. Moloz duvarlar geleneksel Urfa evlerinde kendir sıvası ile sıvanabilirdi. Bazı evlerde odaların içerisinde kullanılan moloz taş duvarların üzerine kül kireç sıvası veya kendir sıvası çekilip sıvanırdı.



Şekil 5.10. Moloz taş duvar



Şekil 5.11. Avluda kullanılan moloz taş duvarlar

5.2.2.2. Kaba Yonu Taş Duvarlar

Görünen yüzlerinin tarak aletinin düz olan keski kısmının yardımıyla düzeltilerek kabaca biçimlendirilip dikdörtgene yakın şekil verilen moloz taşların örgüde kullanıldığı duvarlara “*kaba yonu duvar*” denilmektedir. Moloz taş duvardan farklı olarak, yatay taş sıralarını gözle takip edebilmek mümkündür. Düzenli bir örgüye sahip olabileceği gibi, taşların büyüklükleri ve derz aralıkları değişken de olabilir (MEB 2013).

Eskiden bağlayıcı malzeme olarak kül kireç harcı kaba yonu taş duvarlarda harç olarak kullanılırdı. Zemin kat avlu duvarları ve sokak duvarları kaba yonu taş duvar şeklinde yapılırdı (Şekil 5.12.).



Şekil 5.12. Kaba yonu taş duvarlar

5.2.2.3. İnce Yonu Taş Duvarlar

Görünen yüzleri tarak aletinin düz olan keski kısmının yardımıyla düzeltilerek düzgün yüzeyler ve keskin köşeler oluşturacak şekilde biçimlendirilmiş ince yonu taşların örgüde

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

kullanıldığı duvarlara “*ince yonu taş duvar*” adı verilir. İnce yonu taş duvarlarda duvar yüzünde görünen taşlar düzgün dikdörtgen şekilli ve düzgün yüzeyler oluşturmaktadır. Kaba yonu taş duvar gibi, yatay taş sıraları açıkça görülür. Bu duvarlarda taşların büyüklükleri değişken olabilir ve derz aralıkları daha düzenli bir görünüme sahiptir. Eskiden bağlayıcı malzeme olarak kül kireç harcı ince yonu taş duvarlarda harç olarak kullanılırdı (Şekil 5.13.).



Şekil 5.13. İnce yonu taş duvarlar

İnce yonu taş kullanılan çift sıra duvarlar örülürken taşlar arasında bağlayıcı malzeme olarak genellikle kireç taşı tozu (beyaz ince kum) ve büyük oranda kirecin su ile karıştırılmasıyla elde edilen kireç harcı kullanılırdı. Bu kireç harcı macun gibi kesme taşların arasına serilirdi. Örülecek duvarın iki ucuna bir ip boydan boya gerilirdi. Böylece derzlerin birbirini tutması sağlanırdı. Bazı yerlerde taşlar arasında çok az bir fark (yarım cm'lik) olursa kireç harcı daha fazla sürülerek fark kapatılırdı. Keser ile kesilen taşların yan yüzeyleri dişli (pürüzlü) olurdu böylece derzler birbirini tutardı. Kül kireç harç da ince yonu taş duvarlarda bağlayıcı malzeme olarak kullanılabilirdi. Geleneksel Urfa evlerinde ince yonu taş duvarların üzeri sıvanmazdı. Taşların yüzeyleri düzgün olduğundan ve bu taşların sıva tutma özelliği olmadığından doğal bırakılırdı. Tonoz seviyesine kadar taş duvarların özgün hali sıvasızdır. Tonoz seviyesine kadar doğal bırakılan ince yonu taş duvarlar, tonozdan itibaren *kendir sıvası* veya *kül kireç* ile sıvanırdı.

Geleneksel Urfa evlerinde ince yonu taş duvarlar hem zemin katta hem de birinci katta kullanılırdı. İnce yonu taş duvarlar avluya bakan bütün cephelerde, birinci katta sokağa bakan cephelerde ve tonoz başlangıç seviyesine kadar iç mekân duvarlarında kullanılmıştır (Şekil 5.14.).



Şekil 5.14. Avluda kullanılan ince yonu taş duvarlar

5.2.2.4. Kesme Taş Duvarlar

Tüm yüzeyleri tarak aletinin düz olan keski kısmıyla ince yonu tekniğiyle işlenmiş veya taş kesme makineleriyle hazırlanmış, düzgün prizmatik şekle sahip olan kesme taşların örgüde kullanıldığı duvarlara “*kesme taş duvarlar*” denilmektedir. Düzgün bloklar halinde kesilerek hazırlanan kesme taşlar, derzli veya derzsiz olarak bir araya getirilerek duvar örülür.

Geleneksel Urfa evlerinde duvarlar uygulanan derz çeşitlerine göre *derzli duvarlar* ve *derzsiz duvarlar* olarak yapılabilmektedir.

Dersiz duvar yapım tekniğinde; kesme taş ile yapılan duvarlarda genellikle derz olmamaktadır. Bu duvarlara “*akçe geçmez duvar*” da denir. Kesme taşların arasına koyulan 1-2 mm’lik harç ile (macun) taşların birbirini tutmasını sağlar. Böylece taşların içinde damar (çatlak) varsa duvar örüldükten sonra patlamasının önüne geçilir. Bu duvarlarda kullanılan harç kireç ve su karışımından oluşur. Kesme taş duvarlarda genellikle şerbet kanalları açılır.

Eskiden kesme taş duvarlarda taşların iki yanına tarak aleti ile açılan şerbet kanallarından dökülen şerbet harcı ile taşlar birbirine bağlanırdı. Duvar örülürken yüzleri birbirini sıfır tutmayan taşların yüzü testere ile düzeltilirdi. Böylece taşlar birbirine kilitlenirdi. Aralarında geniş moloz dolgu olan kesme taş duvarlarda taşlara şerbet kanalları açılmasına gerek görülmezdi.

Derzli duvar yapım tekniğinde; Urfa’da yaygın olmayan bu duvar yapım tekniğinde 7-8 cm uzunluğundaki ve 1 cm kalınlığındaki demir çubuklar üst üste gelecek iki taşın arasına koyulur. Daha sonra iki taşın arasına harç sürülür. Taş üstüne konulup demir çubuk aradan çekilir ve 1 cm’lik derzler elde edilir. Urfa’daki Attar Pazarı Camisindeki duvar derzleri bu yöntem ile yapılmıştır.

5.2.3. Bulundukları Yere Göre Duvarlar

5.2.3.1. Sokak Duvarları

Geleneksel Urfa evlerinde avlunun içe bakan cephelerindeki özenli süslemelere karşın sokağa bakan cepheleri sağır ve gösterişsiz yapılarıdır. Sokak duvarları sıvanmayıp doğal bırakılırdı. Sokak cephelerindeki duvarlarda genellikle alt kısımlardaki duvarlar daha özensiz olarak moloz taşlardan örülmüştür. Üst kısımlarda duvarlar ise kesme taştan yapılarıdır. Sokak duvarları dışarıdan avlunun içinin görülmesini engelleyecek yükseklikte yapılarıdır. Ev sahibinin durumuna ve evin büyüklüğüne göre farklılaşan ve bazen oldukça görkemli olan avlu kapıları, sokak cephesinin vurgulanan önemli bir mimari öğesidir (Şekil 5.15.).

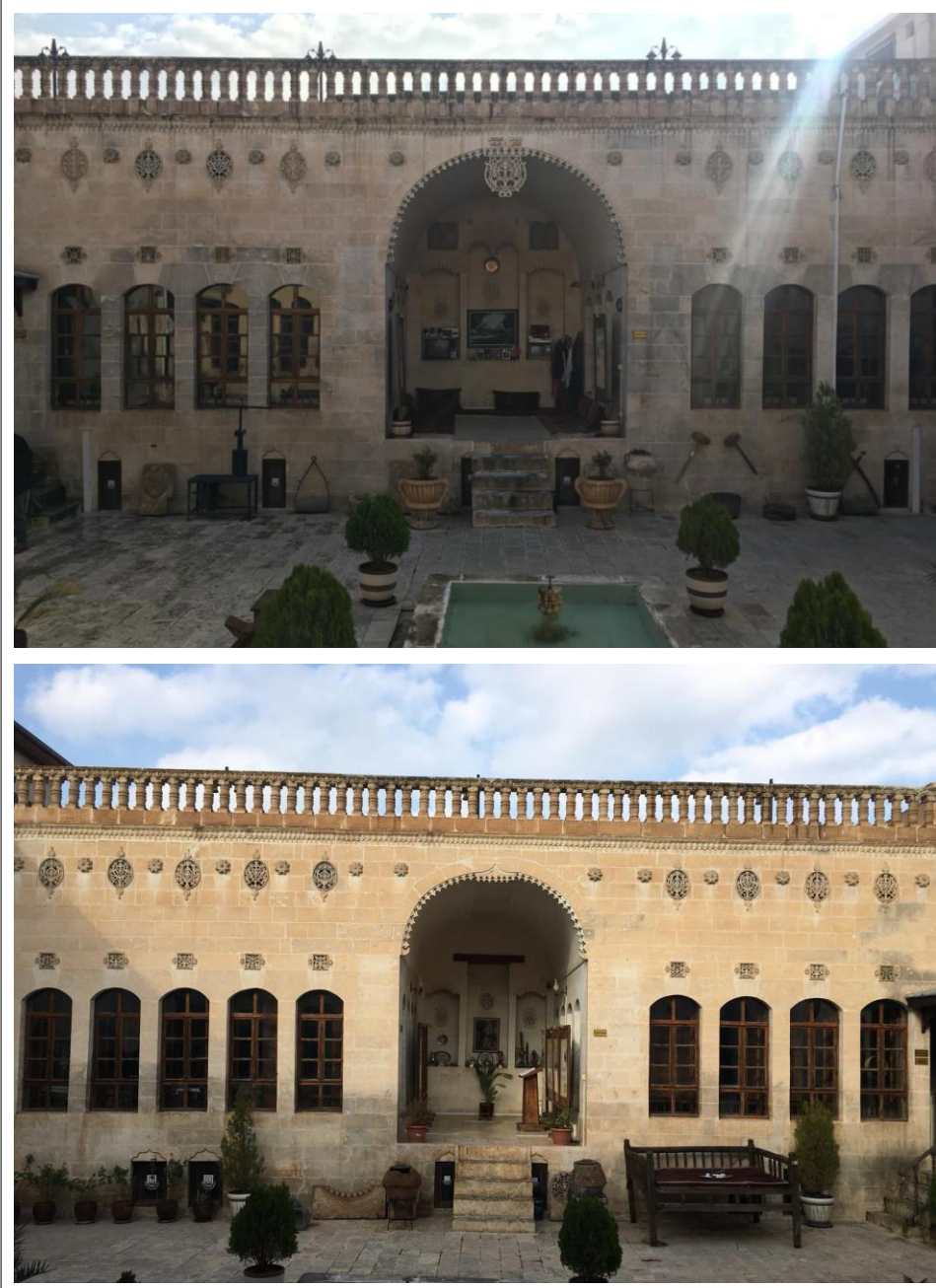


Şekil 5.15. Geleneksel Urfa evlerinde sokak duvarları

Sokak cephelerini oluşturan mimari elemanlar avlu kapıları, zemin katta bulunan küçük pencereler, bazı evlerde üst katlarda bulunan sokağa bakan pencereler ve çıkmalardır. Kabaltı bulunan evlerin sokak cepheleri diğerlerinden farklılaşmaktadır.

5.2.3.2. Avlu Duvarları

Sokak cephelerinin sadeliğine karşın içe dönük avlu cepheleri, özellikle büyük ve yüksek gelirli ailelerin evlerinde çok zengin bir mimariye sahiptir Sokak duvarlarına göre daha gösterişli ve özenlidir. Avlu duvarlarında bulunan Urfa'ya özgü taş bezemeler cepheleri zenginleştirmektedir. Ayrıca avlu duvarlarında pencerelerin üst kısımlarında kuşların yuva yapması için bulunan küçük nişler/kuş takaları (kare, basık kemerli vb.) ve oda pencerelerinin üzerinde bulunan madalyon şeklindeki havalandırma pencereleri cephedeki diğer gösterişli elemanlardır (Şekil 5.16.).



Şekil 5.16. Geleneksel Urfa evinde avlu duvarları

5.2.3.3. İç Duvarlar – Ayırıcı Duvarlar

Taşıyıcı olmayan tek sıra duvarlar genellikle *ayırıcı (bölücü) duvar* ve *iç duvar* olarak kullanılmaktadır.

5.2.4. Duvar Elemanları

5.2.4.1. Camhane (Niş)

Geleneksel Urfa evlerinde odaların duvarlarında bulunan, yatak ve eşya koymak için yapılan kapaklı/kapaksız gömme nişlere “*camhane*” denilmektedir. Oda duvarlarında bulunan bu gömme nişler yüklük görevi görmektedir. Eyvan ve mutfak duvarlarında da niş şeklinde bulunur (Şekil 5.17.).

Geleneksel Urfa evlerindeki duvar kalınlıkları eyvan ve odalarda duvar içlerine camhane (niş) gibi girintiler oluşturmaya imkân sağlar. Camhaneler için gerekli boşluklar duvarlar örülürken evin yapım aşamasında bırakılır. Bunlar oda duvarlarının dört tarafında bulunabilirler. Camhaneler genellikle sağır duvarlarda ve farklı şekillerde tasarlanmış olup, genelde orta yüksek ve kemerli, iki tarafında daha alçak nişler şeklinde tasarlanmıştır. Bazen iki pencere arasında veya bir pencerenin iki yanında yer alırlar (Ek-22).

Camhanelerin sayısı ve süslemeleri evin büyüklüğü ve ev sahibinin gelir düzeyine göre değişir. Camhanelerin ahşap kanatları aynalı veya camlı olabildiği gibi süslemeli veya yalın ahşap kanatlı olarak da kullanılabilir. Bazı evlerde kapaksız olan bu nişler perde ile kapatılırdı. İyi gelirli ailelerde özellikle eyvanlarda arka duvarda bulunan nişlerde özenli taş bezemeleri görülür.

Odalarda bulunan camhaneler çeşitli süs eşyaları, su küpleri veya gaz lambaları koymak için de kullanılırdı. Gedemeçlerin yanlarında bulunan küçük nişlere genellikle ayakkabılar koyulurdu. Odalarda girişte kapının karşısında bulunan duvarlarda bırakılan nişlerde alt kısma ibrik, üst kısma su testisi koyulurdu. Ayrıca tandırıklarda (mutfaklarda) ocağın çevresinde mutfak malzemelerini koymak için farklı büyüklüklerde nişler yer alırdı.

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.17. Duvarlarda eşya koymak için yapılan camhaneler

Duvarın iç kısımlarında yapım aşamasında bırakılan çeşitli eşyaları ve silahları saklamak için yapılan gizli bölmeler bulunur (Şekil 5.18.). Duvarlardaki kapı, pencere ve niş gibi açıklıkların yapımında taşıyıcı olarak ahşap lentolar kullanılır (Şekil 5.19.)



Şekil 5.18. Tüfek koymak için yapılmış özel bölmeler



Şekil 5.19. Duvarlardaki ahşap lentolarla geçilen kapı ve pencere açıklıkları

5.2.4.2. Dönme Dolap (Yemek Servis Dolabı)

Urfa'daki evlerde haremlik bölümünden selamlık bölümüne yemek verilirken kadınların kendilerini yabancı erkeklere göstermemesi amacıyla yapılmış bir duvar elemanıdır. Yemek servis dolapları haremlik bölümünün avlusundan selamlık bölümünün gezenek, avlu veya kapı arasına açılır. Haremlik-selamlık bölümlerini ayıran duvar içerisinde tasarlanmış olup yemek alıp verilmesi amacıyla kullanılırdı. Ahşaptan yapılan bu dolapların raflarına konulan tabaklar, dolabın kendi etrafında döndürülmesiyle diğer tarafa gönderilirdi. Diğer tarafta bulunan kişi tarafından alınan tabaklar büyük tepsilere koyularak selamlık bölümüne taşınırdı.

Ahşap malzemeden yapılan bu duvar elemanı; silindir şeklinde, tamamen açık veya yarısı kapalı olarak ve iki katlı yapıldı. Duvarın içerisine alttan ve üstten monte edilip kendi etrafında döndürülerek kullanılırdı.

5.2.4.3. Kuş Takaları

Geleneksel Urfa evlerinde avlu cephelerinde oda pencerelerinin üzerinde veya gezenek konsollarının arasında kuşların yuva yapması için tasarlanmış nişlere “*kuş takası*” denilmektedir. Bu kuş takaları genellikle elips, uzunlamasına dikdörtgen, madalyon ve dairesel gibi farklı formlarda olur. Bazı yerlerde üçlü düzenlemeler şeklinde bulunur.

Kuş takaları tek bir nişten oluşabildiği gibi büyük bir niş içerisinde birden fazla nişlerden de oluşabilir. Bu kuş takalarına Urfa'da “*matar*” adı verilir.

5.3. Ayaklar ve Sütunlar

5.3.1. Ayaklar

Duvarların çevrelediği mekânın üstünü örten döşemeye ait giriş ya da kemerleri bindirmek için düşey doğrultuda taş veya başka malzemelerden parçalı olarak yapılan mimari öğelerdir (Alioğlu 1991).

Geleneksel Urfa mimarisinde ayaklar kireç taşından yapılır. İnce yonu taşların üst üste örülür ve ayakların içerisinde moloz dolgular bulunur. Bu ayaklar kullanıldıkları revakların veya bulundukları yerin yüksekliklerine göre farklı boyutlarda olabilir (Şekil 5.20.).



Şekil 5.20. Ayak

5.3.2. Sütunlar

Sütunlar ayak ile aynı işleve sahip olmasına rağmen daire kesitli olmasından dolayı farklı adlandırılmaktadır. Sütunlar taş gibi kâgir malzemelerden yapılmaktadır. Taştan yapıldığında tek parça ya da parçalı olarak kullanılmaktadır (Alioğlu 1991).

Urfa'da sütunlar, taş ocaklarından çıkarılan ve yuvarlak kesitli hale getirilen kireç taşlarından örülür. Sütunlar tek parça taştan veya birkaç parça halindeki yuvarlak kesitli taşların bir araya getirilmesiyle yapılır (Şekil 5.21.).



Şekil 5.21. Sütun

Eskiden sütunlarda kullanılan tarak yardımıyla silindir haline getirilmiş taşların altında ve üstünde yaklaşık 5cm'lik oyuklar açılırdı. Bu oyukların açılmasındaki amaç içlerinin kurşun ile doldurup birbirlerine bağlanmalarını sağlamaktı.

Silindirik sütun taşlarının ikisinin bir araya geldiği birleşim detayında; 8 mm-10 mm'lik kalınlıkta ve 10 cm uzunluğunda demir çubuklar kullanılırdı. Demir çubuğun yarısı, bir taraftaki sütun taşının oyuğunun içerisinde kalacak şekilde, el matkabı ile delik açılarak yerleştirilirdi. Daha sonra demir çubuk yerleştirilen bu oyuk kısmına kurşun eritilerek boşaltılırdı. Bu kurşun hem demir çubuğu tutar hem de taşları birbirine bağlardı. Dökülen kurşun donduktan sonra bu silindirik taş alınarak alta konulan diğer sütun taşının üzerine yerleştirilirdi. Altta bulunan bu sütun taşının içindeki oyuğu kurşun ile doldurabilmek için ise iki taşın arasından küçük bir oluk açılırdı (bu oluk taşın yüzeyinde dar iç kısımlara doğru daha geniş olurdu). Buradan alttaki taşın boş oyuğuna kurşun dökülürdü. Kurşun hemen donduğu için bu yöntem kullanılırdı.

İki taşın arasından açılan bu oluktan kurşunu akıtabilmek için ustalar teneke malzemesini eğip çörten dedikleri (çörtene benzediği için) huni olarak kullandıkları bir alet yaparlardı. Bu alet ile kurşunu iki taşın arasından açılan oluk yardımıyla alttaki taşın oyuğunun içerisine boşaltılırdı. Böylece kurşun donmadan iki taşın arasına dökülür ve taşlar birbirlerine yapışırlardı. Kurşun hemen donduğu için donmadan iki taş arasına koyulabilirdi diye iki taş üst üste bindirildikten sonra bu şekilde boşaltılırdı.

Sütun yapılırken ustalar kurşun malzemeyi kendi imkânlarıyla eritip kullanırlardı. Kurşunu eritebilmek için kullandıkları ateşi “*turmuk*” denilen ve gaz yağı konularak çalıştırılan bir alet yardımıyla elde ederlerdi. Eski yapılarda kullanılan kurşunlar bazı durumlarda önceki kalıntılardan çıkarılıp eritilip tekrar kullanılırdı.

5.4. Atkılar ve Kemerler

5.4.1. Atkılar

Geleneksel yapılarda pencere ve kapı gibi boşlukların üstünü kapatmak ve yukarıdan gelecek yükleri taşımak amacıyla, boşluğun bir ucundan diğer ucuna yataya paralel koyulan yapı elemanına “*atki*” denilmektedir. Atkıya “*düz atki*” da denilmektedir (Alioğlu 1991).

Urfa’da pencere ve kapı boşluklarını geçerken kullanılan taş atkılar tek parça taş¹¹ ise bunlara “*lento/ tek taş lento*” denilmektedir (Şekil 5.22-23.). Atkı, parçalı olarak yapılıyorsa buna “*kilitli düz atki/ düz kemer/ kilit taşlı lento*” denilmektedir (Şekil 5.24-25.). Düz kemerler tek taş lentolara göre daha sağlam elemanlardır.

¹¹Urfa’da boyları 190 cm’ye kadar çıkabilen tek parça taşlara “tek taş” denir.



Şekil 5.22. Tek taş lentolu kapılar



Şekil 5.23. Tek taş lentolu pencereler

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.24. Düz kemerli kapılar



Şekil 5.25. Düz kemerli pencereler

Kapılarda ve pencerelerde 120-130 cm'ye kadar olan bir açıklık düz olarak geçilmek istendiğinde tek parça taştan oluşan “*tek taş lentolar*” kullanılır (Ek-9 ve Ek-15). Lentolar her iki taraftaki duvarlara en az 12-15 cm oturur. Çift sıra duvarlarda ön yüzde kapı veya pencere boşluğunun 15-20 cm'lik kısmı tek taş lento ile geçilirken, arka yüzde kalan yaklaşık 45-60

cm'lik kısımda ise genellikle ahşap hatıllar (ahşap lentolar) kullanılır. Tek sıra duvarlarda da kapı ve pencere açıklıklarında lento olarak tek taş lento kullanılabilir.

Tek taş lento ile geçilemeyen daha geniş bir açıklık (tek taşlar çok geniş açıklıklarda ağırlığı kaldıramayıp çatlayacağı için) yine düz olarak geçilmek istenirse, farklı bir yöntem olan “*düz kemerler*” kullanılır. Düz kemerler ile 3 veya 5 parça kesme taş kullanılarak, düz şekilde yaklaşık 150-160 cm'ye kadar açıklık geçilebilir. Bu taşlar kesim tekniklerinden dolayı birbirlerine kilitlenmektedir. Düz kemerlere ortasında kilit taşı bulunduğu için “*kilit taşlı lento*” olarak da adlandırılmaktadır (Ek-10 ve Ek-16).

Çift sıra duvarlarda pencere ve kapı boşluklarının ön yüzlerinde yukarıdan gelen yükü taş atkılar kaldırırken, arka kısımlarındaki yük ahşap lentolar ile taşıtılır. Bazı pencere örneklerinde pencerenin ön kısmında bulunan tek taş lentoya kavis verilerek açıklık geçilirken, arka kısımda ahşap lento kullanılmıştır (Ek-14). Kemer biçimindeki bu kavisli tek taş lentolu pencereler birden fazla olmaları durumunda aralarına yaklaşık 3-5 cm genişlikte küçük taşlar koyulur. Yapılan bu detay ile yan yana iki lento arasındaki esneklik sağlanır.

İncelenen bir tek taş lentolu pencere örneğinde, yan yana bulunan 3 pencerede 96 cm uzunlukta kavisli tek taş lento kullanılarak, lentoların her iki tarafa yaklaşık 10 cm bindiği görülmüştür. Yapıda gerilme ya da basınç olduğunda lentolarda herhangi bir çatlama olmaması için aralarına yaklaşık 3 cm genişlikte küçük taşlar koyularak bir detay oluşturulmuştur. İki lento arasında bu detay bırakılmaması durumunda taşlar birbirini iterek çatlamlara sebep olmaktadır. Diğer bir örnekte çift sıra duvarın içindeki açıklık tamamen taş lento kullanılarak geçilmiştir. Büyük boyutlarda taş bulmanın zorluğundan ve taşın çatlama riskinden dolayı nadiren çift sıra duvarlarda açıklıklar tamamen taş lento ile geçilir. Karşılaşılan bu örnekte kalınlığı 70 cm olan duvarda, 100 cm uzunluğunda ve 55 cm genişliğinde taş lento kullanılarak, 85 cm genişliğinde pencere açılmıştır. Her iki tarafa yaklaşık 7 cm oturan taş lento ile açıklık tamamen geçilmiştir.

Tek sıra duvarlarda pencere ve kapı açıklıkları yapılırken genellikle atkılar kullanılır. Tek sıra duvar kullanılan mekânlarda üstten binen yük ağırlığı fazla olmadığı için kapı ve pencere açıklıklarında lento olarak tek taş lento veya düz kemer kullanılır. Özellikle çıkma yapan oda ve eyvanlarda 15 cm'lik tek sıralı duvar kullanılır ve pencere açıklıkları tek taş lento ile geçilir. Böylece konsola binen ağırlık azaltılmış olur. Bazı pencere ve kapıların üzerinde kullanılan tek parça taş lentolara basık kemer veya dilimli kemer formları verilerek açıklıklar geçilir.

5.4.2. Kemerler

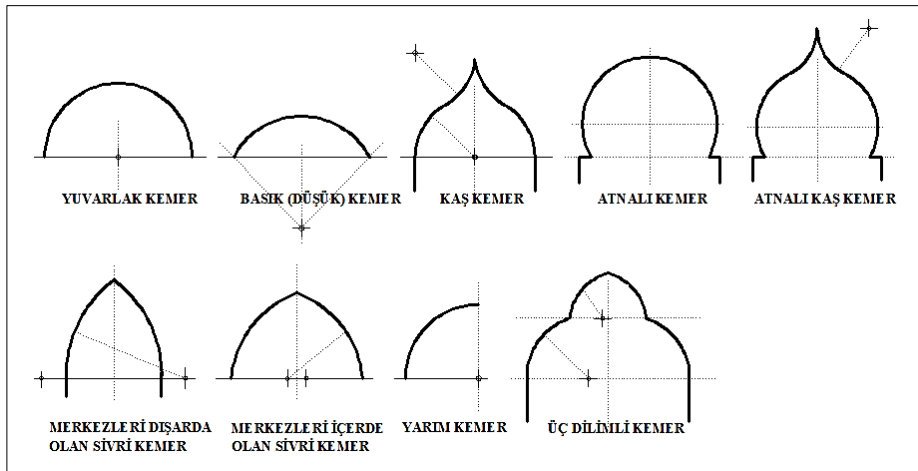
Geleneksel yapıda kapı, pencere ve benzeri boşlukların üstünü kapatmak ve yukarıdan gelecek yükü taşımak amacıyla boşluğun bir ucundan diğer ucuna eğrisel olarak koyulan yapı elemanına kemer denir (Alioğlu 1991). Kemerler büyük açıklıkları kapatmak için yapılan mimari elemanlardır. Açıklıklarda kiriş gibi üst örtünün yükünü taşımaktadırlar. Kemerlerin açıklıkları geçmek ve boşluklar oluşturmak için kullanılan, düşey yükleri taşıyacak şekilde tasarlanmış kavisli strüktürler oldukları söylenebilir (Şekil 5.26.).



Şekil 5.26. Geleneksel yapım tekniklerinde kemer örnekleri

Geleneksel Urfa evlerinde büyük açıklıklar parçalı malzemeler ve atkılar ile düz olarak geçilemediği için, geçiş elemanı olarak cephelerde kemerler, örtü olarak beşik veya çapraz tonoz sıklıkla kullanılmıştır. Eyvanların cepheleri, kapı ve pencere üzerleri kemerlidir (Akkoyunlu 1989). Kemerler ile açıklık kavisli bir şekilde geçilmektedir. Eyvanların kemer ile geçilmesinin başlıca sebebi budur.

Urfa’da yaygın olarak kullanılan kemer çeşitleri basık kemer, yuvarlak (beşik) kemer, sivri kemer ve kaş kemerdir (Şekil 5.27.).



Şekil 5.27. Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kemer çeşitleri

Kemer yapılırken; öncelikle kemer yapılacak yerin ölçüsü alınıp merkezi bulunur. Kemerin merkezinden pergeli yardımıyla (ip ile kendi pergellerini yapıp) uygun bir yüzeyde kemer şablonu çizilir (Şekil 5.28.). Bu şablonda pergeli ile kemerin bordür kalınlığı da verilir. Kemerin şablonuna göre kemer kalıbı ahşap malzemeden kesilerek yapılır (Şekil 5.29.). Kemerde kullanılacak olan taşlar da yapılan şablona göre kavisli kesilir (Şekil 5.30.).



Şekil 5.28. Kemer kalıp çizimi (kemer şablonu)



Şekil 5.29. Kemer kalıpları



Şekil 5.30. Kavisli kesilen kemer taşlar

Ahşap kemer kalıbı kemer yapılacak yere yerleştirilir. Daha sonra taşları yapmış oldukları şablona göre kavisli olarak kesilip kalıbın üzerine yerleştirilir. Kemer her iki taraftan ortaya doğru kemer taşları ile örülür. Son olarak kilit taşı koyulur ve kemer yapımı tamamlanır. Kemerlerin mesnet yerlerinde gergi çubukları olanlar da bulunmaktadır. Gergi çubuğu bulunmayan kemerlerin yanlardaki kalın duvarlara oturması gerekmektedir.

Kemer taşları arasındaki derz kalınlığı yarım mm kadardır. Kemerlerde taşlar arasında kireç harç konulur. Kemer örülüp kilit taşı konulduktan sonra taşların arasına önceden açılan şerbet kanallarından şerbet harcı dökülür. Bir süre beklendikten sonra kemer kalıbı kaldırılır.

Kemer taşları genellikle 15 cm kalınlıkta bir bordür oluşturmaktadır. Kemerlerde taş kalınlığı 15-35 cm arasında verilebilir. Uç kısmı işlemeli kemerler yerde işlenip yerine yerleştirilir. Taşıyıcı kemerlerde açıklık tamamen taş ile geçilmektedir. Kemerlerin et kalınlığı 30-40 cm arasında değişmektedir.

Kemer taşları dizilirken şakul bırakılarak kontrol edilir. Böylece kilit taşına doğru her iki taraftan dizilen kemer taşlarının ortada birbirini tutması sağlanır. Kemerlerin bitiminde kulak denilen küçük bir kemer taşı yapıp her iki tarafa koyulur. Bazı yerlerde ise tek bir taş kullanılarak kemer bitirilir. Kemerler yapılırken kullanılan taşların renk tonlarının aynı olmasına özen gösterilir.

5.4.2.1. Biçimlerine göre kemerler

Geleneksel Urfa evlerinde eyvanlarda, kapı ve pencerelerde, kapı arası ve servis mekânlarında kullanılan kemer çeşitlerini sekiz başlık altında toplayabiliriz.

Yuvarlak Kemeler (Beşik Kemerler); genellikle eyvanlarda, revaklarda ve pencerelerde kullanılır (Şekil 5.31.). Çıkma ve gezenek konsollarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Akkoyunlu 1989). Tam kemerlerde dilimli olarak yapılanlar da bulunmaktadır. Kullanılacak kemer taşlarının sayısına uygun olarak, her bir taşa bir dilimli şablon hazırlanıp taşlar yontularak dilimli kemerler elde edilir (Şekil 5.32.).

Yuvarlak kemerlerde genişlik yüksekliğin iki katına eşittir. Kemer yapılacak yerin uzunluğu ölçülüp merkezi bulunur. Daha sonra ip veya tel yardımıyla merkezden yarım bir daire çizilir. Böylece yarım kemer elde edilir. Örneğin; 2 metre genişliğinde bir kemer yapılacaksa merkezi bulunup ip veya tel ile yapılan pergel yardımıyla yarım bir daire çizilir. Bu kemerde yükseklik 1 metre olur.



Şekil 5.31. Yuvarlak (beşik) Kemer



Şekil 5.32. Dilimli yuvarlak (beşik) kemer

Basık Kemer (Düşük Kemer); genellikle avlu ve oda kapıları ile pencerelerde kullanılmıştır (Şekil 5.33.). Pencerelerde dilimli olarak yapılanları da bulunur (Akkoyunlu 1989). Genişliği yüksekliğinden daha büyük olan kemerlerdir. Örneğin; 2.5 metre genişliğinde bir kemer yapılacaksa kemerin merkezi bulunup yüksekliği kaç cm verilmişse ona göre çizilir. Kemer çizilirken merkezden aşağıya inilir, yükseklik nerede denk gelirse merkez ona göre belirlenip kemer çizilir.



Şekil 5.33. Basık kemer çeşitleri

a. Basık kemer **b.** Dilimli basık kemer

Sivri kemer (Çift Mıhlı Kemer); sivri kemerler merkezi içeride ve dışarıda olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Merkezleri içeride olanlar eyvanlarda, kapı aralarında ve mutfaklarda kullanılmıştır. Merkezleri dışarıda olanlar ise sadece bazı kapı aralarında kullanılmıştır (Şekil 5.34.). Kemerin yüksekliği kendi yarıçapından daha fazla olan kemer türüdür. Kemer yapılırken yüksek bir kemer elde edildiği için “yüksek kemer” de denilmektedir. İki merkezli çizilir. Kemerin orta noktasından belirli bir mesafe uzaklıkta her iki tarafa merkezler atılır ve iki ayrı yarım çember çizilerek kesiştirilir.



Şekil 5.34. Sivri kemer çeşitleri

a. Merkezleri dışarda olan sivri kemer **b.** Merkezleri içeride olan sivri kemer

At Nalı Kaş Kemer; Urfa’ya özgü at nalı kaş kemer sadece eyvanların içindeki nişlerde ve revaklarda kullanılmıştır (Şekil 5.35.a.) (Akkoyunlu 1989).

At Nalı Kemer; geleneksel Urfa evlerinde yaygın olmayan bir kemer türüdür (Şekil 5.35.b.) (Akkoyunlu 1989).



Şekil 5.35. At nalı kemer çeşitleri

a. At nalı kaş kemer b. At nalı kemer

Üç Dilimli Kemer; yaygın olmayan üç dilimli kemer türü bazı evlerin pencerelerinde ve eyvan içindeki nişlerde görülür.

Kaş Kemer; avlu kapılarında ve revaklarda kullanılmıştır (Şekil 5.36.). Bazı avlu kapıları ile pencere üzerinde dekoratif amaçlı olarak kullanılan örnekler de bulunmaktadır (Şekil 5.37.). Dilimli kaş kemer kullanılan pencereler de kullanılır (Şekil 5.38.) (Akkoyunlu 1989).



Şekil 5.36. Kaş kemer

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.37. Dekoratif kaş kemer



Şekil 5.38. Dilimli kaş kemer

Yarım kemer; merdiven altlarında, ahır ve kilerlerin girişlerinde kullanılmıştır (Şekil 5.39.) (Akkoyunlu 1989).



Şekil 5.39. Yarım kemer

5.4.2.2. Bulundukları Yere Göre Kemerler

Taşıyıcı sistem elemanı olan kemerler geleneksel Urfa evlerinde oldukça zengin süslemeler ile kullanılmıştır. Geleneksel Urfa evlerinde kemerler eyvanlarda, kapı ve pencerelerde, revaklarda, nişlerde, ocaklarda, konsollarda ve kuş takalarında kullanılmıştır.

Eyvan kemerleri; eyvanlarda genellikle yuvarlak kemerler kullanılmıştır. Bazı eyvan kemerleri sivri, yuvarlak veya kaş kemer şeklinde düzenlenebilir. Eyvan kemerleri genellikle tek açıklıklı olarak düzenlenir. Eyvanlardaki kemerler mevcut yapının taşıyıcı duvarlarına (beden duvarı) oturur. Tek gözlü eyvanlardaki kemerler yandaki duvarlara taşıtılırken iki veya üç gözlü olan eyvanlarda kemerler dairesel kesitli çoğunlukla tek parça sütunlara oturtulur.

Cephelerde eyvan ön plana çıkarılmış olup, eyvan açıklığı yarım daire ya da sivri kemerin yoğunlukla kullanıldığı biçimlere sahiptir. Eyvanlarda kullanılan kemer taşları genellikle palmet motifleri ile süslenir. Eyvan kemerlerinde bulunan taşlardaki işlemler tek parça taşlardan işlenir (Şekil 5.40.).

Pencere kemerleri; pencerelerde yaygın olarak basık kemer kullanılmıştır (Ek-7 ve Ek-8). Yuvarlak kemer kullanılan pencereler de bulunur. Kaş kemerlerin sadece süsleme olarak kullanıldığı pencere örneklerine rastlanır.

Basık kemerli pencereler ön yüzeyde pencere boşluğunun 15-20 cm kalınlıktaki kısmı basık kemerlerle geçilir, geriye kalan 45-60 cm'lik kalınlıktaki arka kısımda ise genellikle ahşap lentolar (ahşap kirişler) atılır. Böylece asıl ağırlık ahşap lentolara verilmiş olur (Şekil 5.41.). Geleneksel Urfa evlerinde bazı odalarda pencere açıklıklarının iç mekânlarda ahşap lentolar yerine kemer ile geçildiği görülür. Böylece üstteki duvarın ağırlığı kemerlere taşıtılır.

Kapı kemerleri; avlu ve oda kapılarında çeşitli kemerler kullanılmıştır (Ek-13). Oda kapılarında yaygın olarak basık kemer kullanılır (Şekil 5.42.). Avlu kapılarında yuvarlak kemer, basık kemer ve kaş kemerler yaygın olarak kullanılır (Şekil 5.43.). Kaş kemerlerin ve yuvarlak kemerlerin sadece süsleme olarak kullanıldığı avlu kapısı örneklerine de rastlanmaktadır.

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.40. Eyvanlarda kullanılan kemerler



Şekil 5.41. Pencereelerde kullanılan kemerler

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ





Şekil 5.42. Oda kapılarında kullanılan kemerler

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.43. Avlu kapılarında kullanılan kemerler

Urfa’da avlu kapılarında “*zengilli kemer*” denilen bir kemer türü kullanılır (Şekil 5.44.). Basık kemer şeklinde yapılan bu kemerlerde kemer taşlarına dış yapılarak birbirlerine geçmeleri sağlanır.



Şekil 5.44. Avlu kapılarında kullanılan “Zengilli kemerler”

Basık kemerli kapılar ön yüzeyde 15-20 cm kalınlıktaki kısım kemer ile geçilirken, arka tarafta kalan 45-60 cm’lik kısımda genellikle ahşap kirişler (ahşap lentolar) atılarak geçilir. Böylece asıl ağırlık ahşap lentolara (ahşap kirişlere) verilmiş olur.

Ocak kemerleri; genellikle basık kemer kullanılmıştır (Şekil 5.45.).



Şekil 5.45. Ocaklarda kullanılan kemerler

Kapı arası kemerleri; kapı aralarında genellikle sivri kemerler kullanılmıştır (Şekil 5.46.).



Şekil 5.46. Kapı arasında kullanılan sivri kemerler

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Konsol kemerleri; Çıkma ve gezenek konsollarında genellikle yuvarlak kemerler kullanılmıştır (Şekil 5.47.).



Şekil 5.47. Konsollarda kullanılan kemerler

Revak kemerleri; revaklarda genellikle yuvarlak kemerler kullanılmıştır. Bazı revak ve avlu kapılarında ise kaş kemerler kullanılmıştır (Şekil 5.48.).



Şekil 5.48. Revaklarda kullanılan kemerler

Niş kemerleri; odalarda kullanılan niş kemerleri genellikle yuvarlak kemerli olup bazılarında yanlarında küçük nişlerin kullanıldığı ortada büyük at nalı kemerli olan nişler bulunur. Eyvan içlerindeki bazı nişlerde at nalı kaş kemer ve dilimli kaş kemer kullanıldığı görülür. Bazı evlerde sivri kemerli nişlere rastlanır (Şekil 5.49.).



Şekil 5.49. Nişlerde kullanılan kemerler

5.5. Döşemeler

Geleneksel Urfa evlerinde açık, yarı açık ve kapalı mekân döşemelerinde kullanılan malzeme ve yapım tekniği benzerlik göstermektedir. Avlularda döşemeler toprak, doğal bırakılmış kaya zemin veya taş kaplamadır. Eyvan ve odalarda döşemeler kesme taştır. Dam döşemeleri ise genellikle sıkıştırılmış toprak olup bazı evlerde kesme taş kaplamadır (Ek-4).

Döşemelerde taşlar sürekli suya maruz kaldığı için erime ihtimaline karşı ocaktan çıkan sert taşlar “*döşeme taşı*” olarak kullanılır. Bu taşlar duvarlarda kullanılan taşlara göre daha sert olur (Şekil 5.50.). Duvarlarda kullanılan taşlarla aynı ocaktan çıkarılır, fakat ocakta bulundukları yerler farklılık göstermektedir. Ocaktan üst tabakalardan çıkan taşlar diğer katmanlara göre daha sert olup döşemelerde kullanılır.



Şekil 5.50. Eski bir avlu döşemesi ve döşemeden sökülmüş taşlar

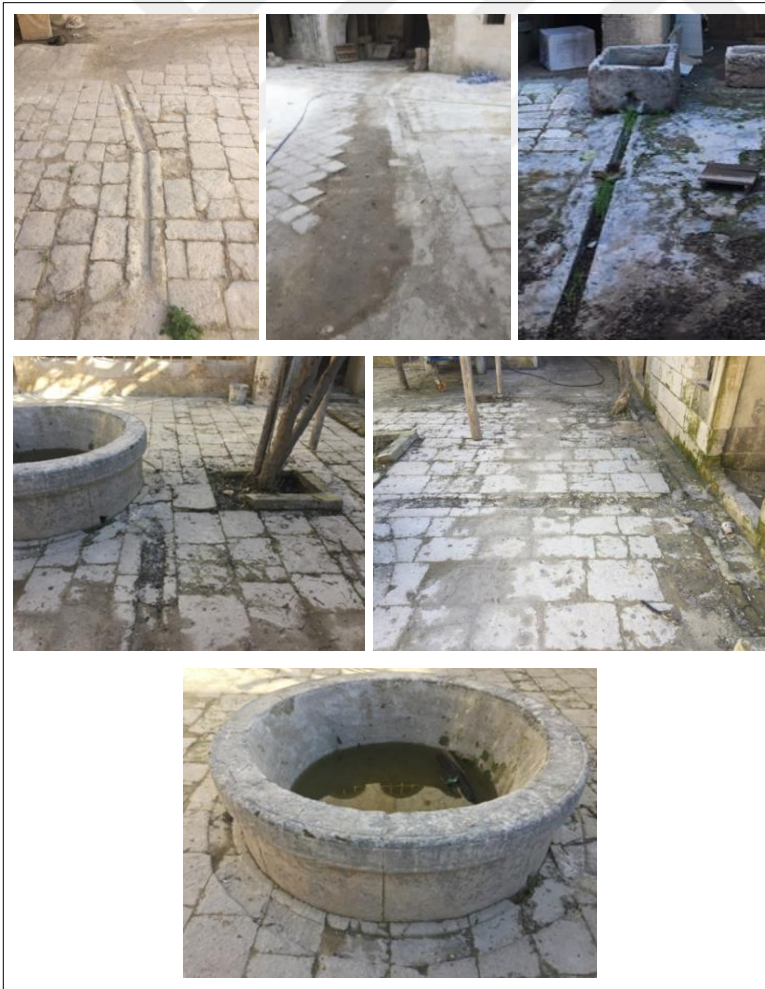
5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Sağlam olmayan zeminlerde döşeme yapımına başlanmadan önce moloz taşlar ile blokaj yapılır. 15-20 cm moloz taş üzerine harç dökülüp tesviye edilip döşemesi yapılır.

Geleneksel Urfa evlerinde döşeme taşları serbest boy (30-40-50-60 cm) olarak kullanılırdı. Bu taşların eni genellikle 25 cm olup bazı yerlerde 30-40 cm'ye kadar çıkarken, kalınlığı 15-20 cm arasında olurdu. Harç kalınlığı 10-20 cm arasında değişirdi. Döşemelerde derz derze gelmemesine önem verilirdi.

Döşemelerin oturduğu zeminler katlara göre değişir. Zemin kat döşemeleri, bodrum kattaki (zerzembe) beşik veya çapraz tonozların üzerine oturur. Birinci kat döşemeleri ise zemin katların üst örtüsü olan tonozlara oturur. Toprak dam veya kesme taş kaplama dam döşemeleri ise altlarındaki ahşap kirişlemeler veya tonozlar üzerine oturmaktadır.

Avlu döşemeleri genellikle taş olduğu için ağaç ve çiçek ekilen toprak zemin az bulunur. Avlunun bazı bölümlerine toprak doldurularak küçük yeşil alanlar oluşturulur. Ayrıca avlu döşemelerinde suyun bir yerde toplanıp yüzeyden akabilmesini kolaylaştırmak için oluşturulmuş taş oluk detayları bulunmaktadır (Şekil 5.51.).



Şekil 5.51. Avlu döşemesinde yapılan oluk detay

5.5.1. Bodrum Döşemeleri

Bodrum (zerzembe) döşemeleri doğal kaya zemin (eğer çıkmışsa), toprak veya taş döşeme olarak yapılabilmektedir (Şekil 5.52.). Bodrum döşemelerinde kullanılan taşlar diğer katlardaki taşlara göre daha kalındır. Avlu döşemesindeki gibi altları murçlanmaktadır.

Bazı evlerin bodrum döşemesi eski bir yapının üstüne yapılmıştır. Bazı bodrum döşemelerinde mozaik kalıntılarına rastlanmaktadır.



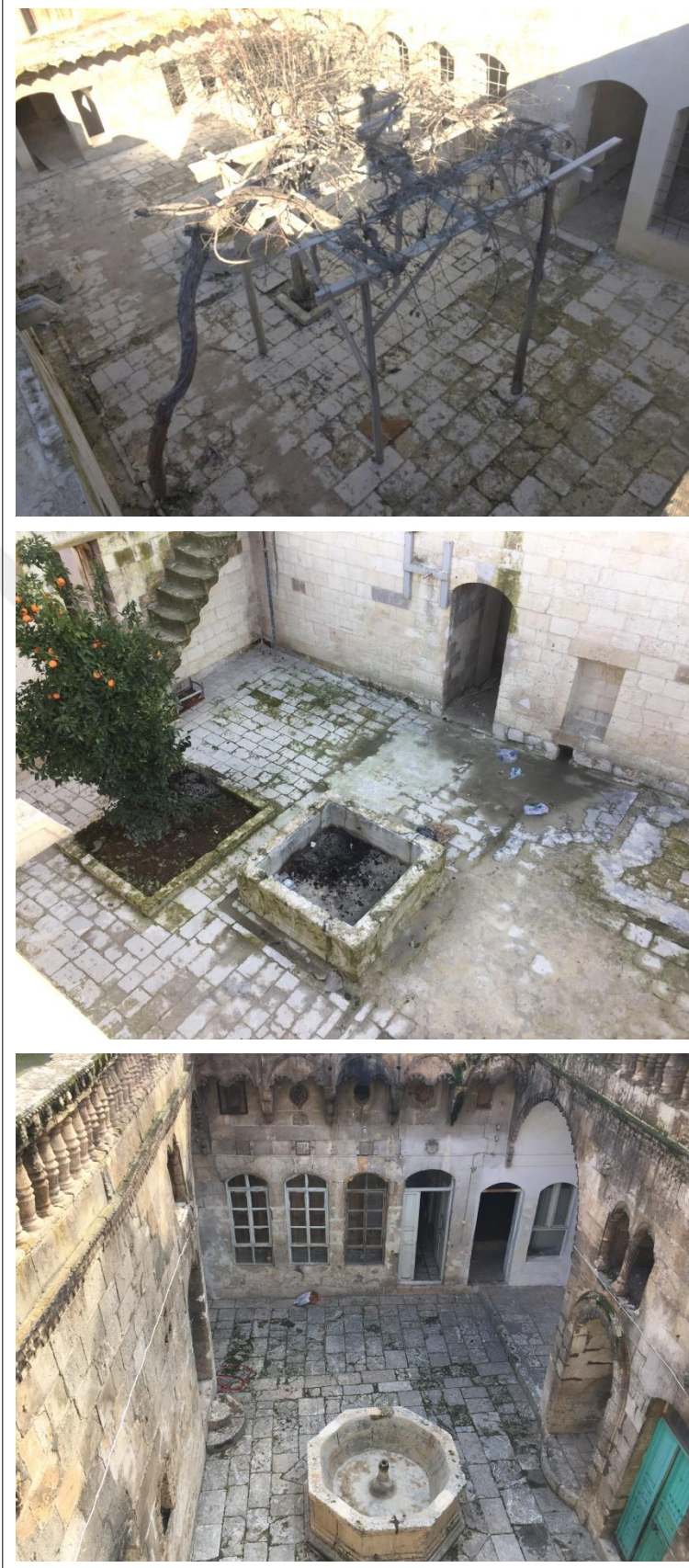
Şekil 5.52. Bodrum döşemesi

5.5.2. Avlu Döşemeleri

Geleneksel Urfa evleri avlu döşemelerinde kesme taş kullanıldığı gibi bazı evlerde avlu toprak olarak bırakılır. Bazen de alttan çıkan doğal kaya zemin düzeltilip döşeme olarak kullanılır (Şekil 5.53.).

Avlularda kullanılan döşeme taşlarının boyutları yaklaşık olarak; kalınlık 15-20 cm, genişlik 25 cm ve uzunluk 60 cm'ye yakın (serbest boy) olurdu. Döşemesi taş yapılacak avlularda döşeme taşlarının alt kısımları moloz bırakılarak veya murçlanarak pürüzlü bir yüzey elde edilirdi.

Eskiden avlu döşemelerinde harç olarak; elenmiş toprak su ile karıştırılıp macun kıvamında bir harç elde edilirdi. Bazı evlerdeki avlu döşemelerinde sadece bu çamur harç kullanılarak üzerine taşlar döşenirdi. Bazen çamur harcın içerisine kül kireç de katılırdı. Bu harç avluda zemine serilip (yaklaşık 10-20 cm) üzerine avlu taşları oturtulurdu. Taşlar ağır ve büyük olduklarından dolayı çamur harcın içerisine gömülürdü. Taşların üzerine çekiç veya tokmaklar ile vurularak harcın içerisine iyice oturması sağlanırdı. Avlu döşemelerinde döşeme taşlarının arasında yaklaşık yarım cm derz bırakılırdı.



Şekil 5.53. Avluda kullanılan döşeme ve toprak zemin

5.5.3. Eyvan- Oda- Mutfak Döşemesi

Eyvan döşemeleri; eyvanların altında genellikle bodrum bulunduğu için döşemeler tonozla oturur. Eyvan döşemelerinde iç mekânlarda kullanılan taşlar ile aynı özellikteki taşlar kullanılır. Eyvanlarda kullanılan döşeme taşlarının boyutları yaklaşık olarak; genişlik 30 cm, uzunluk serbest boy (35-40 cm) olmaktadır. Zemin kattaki eyvan döşemeleri yaklaşık 15-20 cm avlu döşemesinden yukarıda yapılır (Şekil 5.54.). Birinci kattaki eyvan döşemeleri ise genellikle gezenekten iki basamak yukarıda bulunur. İlk basamakta eyvanın yanlarında bulunan odaların giriş kotuna çıkılır, buradan da bir basamak çıkılarak eyvan döşemesine çıkılır.



Şekil 5.54. Eyvan döşemesi

Oda döşemeleri; iyi gelirli ailelerin evlerinde taştır. Normal gelirli ailelerin iç mekân döşemeleri ise farklı şekillerde hazırlanan harç karışımları ile yapılıp bırakılır. Eskiden bu harçlar kül kireç ve su ile oluşan bir karışımdan veya toprak, kireç ve su ile oluşan bir karışımdan yapılırdı. Harç hazırlandıktan sonra 4-5 cm kalınlığında dökülür, daha sonra loğ taşı denilen taş silindire sıkıştırılırdı. Bir gün sonra döşemede oluşabilecek çatlamlara karşı su serpiştirilip malayla düzeltilirdi. Havanın sıcaklığına göre yaklaşık olarak 5-7 gün içerisinde döşeme kullanılır hale gelirdi.

Döşemenin yapılacağı odanın altındaki mekânın üst örtüsüne göre döşemeler farklılaşmaktadır. Döşeme yapılırken altında tonoz (kab) bulunuyorsa üzerine taş döşeme yapılırdı (Şekil 5.55.). Döşemenin altında ahşap kirişler varsa döşemede taş yerine genellikle şap¹² malzemesi tercih edilirdi (Şekil 5.56.).

¹² Şap; kül kireç veya elenmiş toprağın su ile karıştırılması ile elde edilir. İç mekânlarda kullanılan ve estetik bir güzellik katmayı amaçlayan zemin kaplama malzemesidir. Ayrıca zeminin yalıtımını sağlamak amacıyla yapılır. Damlarda suyun alttaki mekâna geçmesi engellenir.

Şap uygulanması; Şap malzemesi 2-3 cm serilip master teraziye getirilir. Zemine master çekilip düzgün bir yüzey elde edildikten sonra biraz kuruyunca mala ile perdahlanır. Sertleşene kadar sulanır.



Şekil 5.55. Taş döşenmiş oda döşemesi



Şekil 5.56. Şap malzemesi ile yapılan oda döşemesi

Ahşap kirişlerin üzerine yapılan oda döşemelerinde; kül kireç ve su karışımından oluşan şap malzemesi kuruduktan sonra döşeme olarak kullanılırdı. Altında ahşap kiriş bulunan mekânlarda taş ağırlığı çok fazla olacağı için ve kirişlere bu yük fazla geleceğinden dolayı döşemede taş yerine şap kullanılırdı.

Tonozların üzerine yapılan iç mekân döşemelerinde; genellikle taş kullanılırdı. Bu döşeme taşlarının boyutları yaklaşık olarak; genişliği 25 cm, kalınlığı 15-20 cm ve serbest boy (30-40-50-60 cm) olurdu. Üst katlara çıktıkça döşemelerde daha ince taşlar (üst katlardaki döşeme taşları yaklaşık 10-12 cm kalınlıkta) kullanılırdı. Böylece döşemeye daha az yük bindirilmiş olurdu.

Tonozların üst kısmına döşeme yapılmadan önce yüzey tesviye edilip yan taraflarındaki boşluklar moloz taşlarla doldurulur. Eskiden döşeme tamamen tesviye edilip düzgün bir yüzey oluşturulunca elenmiş toprak ve su karışımı olan çamur harç içerisine kül kireç eklenerek veya sadece çamur harç serilip üzerine taş döşeme yapılırdı.

İç mekânlarda döşeme derzleri yaklaşık olarak yarım cm bırakılırdı. Döşemelerde bu derzlerin araları şerbet denilen harç malzemesi ile doldurulup taşların birbirini tutması sağlanırdı. Elenmiş toprak (taş tozu/kum), kireç (sönmüş kireç) ve su karıştırılıp elde edilen bu akışkan harç (şerbet) tek tek derz aralarına boşaltılırdı. Derz araları doldurulup kuruduktan sonra tel fırça ile sıyırılıp üzerindeki fazlalıklar alınırdı. Geleneksel Urfa evlerinde mutfak (tandırılık) döşemeleri de odalardaki döşemeler ile benzer teknik ve malzemelerle yapılır.

Eskiden bazı döşemelerde “*benekli taş*” denilen döşeme taşları kullanılırdı. Bu taşın üzerinde ufak siyah benekler (delikler) bulunurdu. Tarak vurulup düzeltilirken taştan güzel bir tını çıkardı. Sert ve ağır bir taş olan bu taş Urfa’daki taş ocaklarından çıkarılırdı (Şekil 5.57.).

Geleneksel Urfa evlerinde oda döşemelerinde “*gedemeç*” adı verilen döşeme detayları mevcuttur. *Gedemeç*; dikdörtgen planlı olan odalarda dar kenar boyunca 100-120 cm genişliğinde ve oda kotundan 20-25 cm aşağıda ayakkabıları çıkarmak için kullanılan alandır (Şekil 5.58.).



Şekil 5.57. Bazı döşemelerde kullanılan “Benekli taş”



Şekil 5.58. Gedemeç

5.6. Tavanlar

5.6.1. Kâgir Tavanlar

5.6.1.1. Tonozlar

Kemer genişliği açıklığına eşit veya daha büyük olan yapıya *tonoz* denilmektedir (Bayraktar 2005). Tonozlar kapalı veya yarı açık mekânlara üst örtü oluşturan kemerli strüktür elemanları olarak tanımlanabilir. Geleneksel Urfa evlerinde büyük açıklıklarda kâgir üst örtü sistemi olan tonoz sistemi yaygın olarak kullanılmıştır. Urfa’da tonozlar kaba yonu taş veya ince yonu taş ile harç kullanılıp yapılır (Şekil 5.59.). Yukarıdan gelen yükler sağlam ve hafif bir mimari elaman olan tonozlar ile taşınır.



Şekil 5.59. Taş Ustası Mustafa Hakkı Küçükkoğlu tonoz yapımı
(Mustafa Hakkı Küçükkoğlu kişisel arşivi 1970’ler)

Geleneksel Urfa evlerinde tonozlar; odalarda, eyvanlarda, revaklarda, mutfaklarda, kabaltılarda (Şekil 5.60.), kapı aralarında (Şekil 5.61.). ve zerzembelerde (bodrum) yaygın olarak kullanılmıştır. Özellikle zemin katlardaki iç mekânlarda ve eyvanlarda üst örtü olarak tonoz tercih edilir. Sokaklarda evlerin dışarıya taşan kısımlarının taşıtıldığı kabaltılar (tonoz üst örtüler) tonozun yaygın kullanım şeklidir.



Şekil 5.60. Sokaklarda bulunan kabaltılarda kullanılan tonozlar

Tonozlarda yükü taşıyıcı duvarlar kaldırdığı için tonoz yapılacak mekânlardaki duvarların belirli bir kalınlıkta çift sıra duvar olması gerekir. Bu duruma uygun mekânlarda tonoz üst örtüsü kullanılabilir. Zemin kattaki mekânların duvarları ve zerzembe (bodrum) duvarları tonoz üst örtü sisteminin yapımına uygun kalınlıkta olduğu için bu mekânlarda tonoz kullanılmıştır. Ayrıca yapıların üst katlarından gelen yükü tonoz üst örtüsü daha rahat taşıyabildiği için alt katlarda bulunan mekânlarda daha çok tercih edilirdi.

Alt katlarda bulunan mekânlara fazla yük binmemesi için üst katlardaki mekanlarda çok kalın duvarlar yapılmazdı. Böyle mekânlarda kalınlığı daha az olan çift sıra duvarlar veya tek sıralı duvarlar kullanılıp açıklık kirişli (direkli) üst örtü ile kapatılırdı. Kirişli üst örtüler tonozlara göre daha hafif bir sistem olmasına rağmen, tonoz üst örtüsü kirişli üst örtüye göre daha sağlamdır. Yağmurdan kolay etkilenmez ve üzerinde hareket sınırlı değildir. Ancak üst katlarda tonozlar ağırlığından dolayı tercih edilmez.

Urfa'da iç mekânlardaki özenli yapılmış düzgün derzli *kaba yonu taş tonozlar* çoğu yerde sıvanmıştır. Bazı yerlerde derzli olarak (dolgu olarak) bırakıldığı örneklerle de rastlanmaktadır. Kaba yonu taş örgülü tonoz örtüler zerzembe ve ahır gibi servis birimlerinde genellikle sıvanmamıştır. *İnce yonu taş (kesme taş) tonozlar* ile yapılan eyvan üst örtüleri bazı yerlerde sıvanmayıp doğal bırakılmıştır. Ancak kaba yonu taş tonozlar ve ince yonu taş tonozlar genellikle sıvalı kullanılmaktadır.



Şekil 5.61. Kapı arasında kullanılan tonozlar

Tonoz yapılışı; tonozların yapısı ve yapım tekniği kemerler ile benzerlik göstermektedir. Tonozların ana malzemesi taş (ince yonu taş veya kaba yonu taş) ve harç malzemesidir. Tonoz yapılırken ilk aşamada ahşap direkler ve tonoz kasnakları kullanılarak ahşap kalıplar kurulur. İsteğe göre ahşap direklerin üzerine ahşap kaplama malzemeleri çakılarak üzerine taşlar dizilir

ve aralarına harç malzemesi dökülür. Kalıp bir süre bekletildikten sonra sökülerek tonoz yapımı tamamlanır. Tonoz ayaklarının dışı ince yonu taş, içi moloz taş ve horasan harcı (moloz taş dolgu) ile yapılır. Ayaktan sonra başlayan tonoz kısmı dolgu olarak yapılır (Şekil 5.62.).

Eskiden tonoz yapılırken ilk aşamada eldeki ahşap malzemeler kullanılarak kalıp iskeleler kurulurdu. Bu ahşap iskeleye belirli aralıklarla konulan birkaç tane (ön, arka ve orta kısma) yarım çember tonoz kasnağının üzerine ahşap direkler atılırdı. Taşlar bu direklerin üzerine konulurdu. Bu direkler tonozda kullanılacak taşla göre belirli aralıklarla atılır. İnce yonu taş (genellikle 25cm'lik) kullanılacağı zaman direkler arasında biraz mesafe bırakılırken, kaba yonu taş ile yapılan tonozlarda direkler daha yakın atılırdı. İki tane yonu taşın uç kısımları bir tane direğe oturtulmaya çalışılırdı. Direklerin üzerine taşlar dizildikten sonra çamur harç dökülürdü. Bu aşamada tonozun yan taraflarındaki duvarlar da yükseltildi. Tonoz ile duvar arasındaki boşluk moloz taşlar ile doldurularak tesviye edilirdi. Son olarak üzerine harç dökülüp döşeme oluşturulurdu.

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



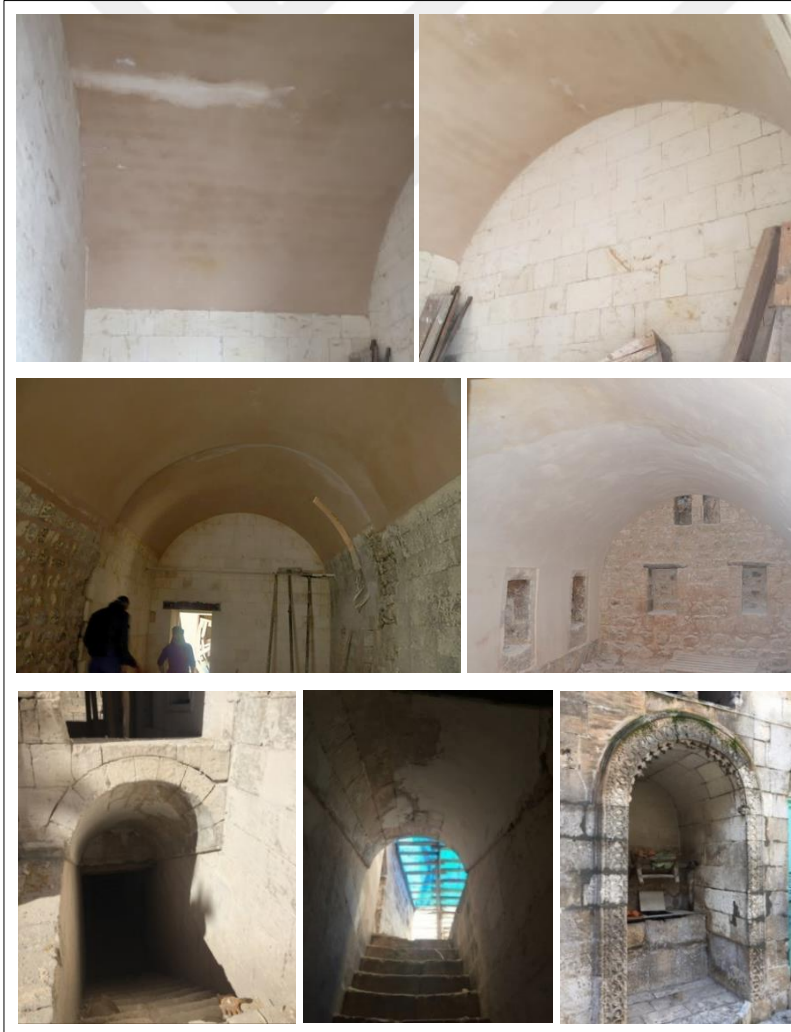
Şekil 5.62. Tonoz yapım aşamaları



Üst örtü olarak kullanıldıkları mekânın geometrik şekline ve işlevine göre farklı tonoz çeşitleri uygulanmaktadır. Urfa geleneksel mimarisinde yaygın olarak *çapraz tonoz* ve *beşik tonoz* çeşitlerinin kullanıldığı görülmektedir.

-Beşik Tonozlar

Bir dizi kemerin aynı sırada art arda dizilmesi ve birbirine bağlanması ile elde edilen kapalı koridor şekilli, kesitleri yarım dairesel olan mimari elemanlardır (Şekil 5.63.). Beşik tonozların yüklerini duvarlar kaldırmaktadır. Beşik tonozlar taşıyıcı duvarlara oturup üzerine gelen yükleri yan taraflara itmeye çalışır. Bu şekilde duvarlara baskı yapan beşik tonozlar açılma eğilimi gösterir. Bu tonozları taşıyan duvarların çok sağlam ve kalın olması istenir. Bu yüzden beşik tonozların altında kullanılan taşıyıcı duvarlar diğer duvarlara göre daha kalın kullanılır. Geleneksel Urfa evlerinde beşik tonozlar genellikle zerzembelerde (bodrum) ve zemin katlardaki mekânlarda üst örtü olarak kullanılır. Eyvanlarda ve revaklarda beşik tonoz kullanılan evler bulunmaktadır.



Şekil 5.63. Beşik tonoz

-Çapraz (Yıldız) Tonozlar

Çapraz tonozlar iki tonozun dik kesişmesinden ortaya çıkan bileşik tonozlardır. Çapraz tonozlar dört ayak üzerine oturmakta ve yukarıdan gelen yükler aşağıya baskı yapmaktadır. Gerekli görüldüğünde bir veya iki ayak kaldırılıp yükler beden duvarlarına taşıtılabilir. Bu durumda iç mekânlarda üst örtü olarak kullanılan tonozların yüklerini duvarlar ve ayaklar kaldırır (Şekil 5.64.). Geleneksel Urfa evlerinde zerzembelerde (bodrum) ve özellikle zemin katlardaki mekânlarda çapraz tonoz kullanılır. Çapraz tonozların eyvanlarda ve revaklarda kullanıldığı evler de bulunmaktadır (Şekil 5.65.).



Şekil 5.64. Çapraz tonozlarda tonoz ayağının kullanım şekilleri

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.65. Çapraz tonoz

5.6.1.2. Kubbeler

Kubbe, bir kemerin eksenini etrafında tam bir tur dönmesiyle yapılan yarım küre şeklindeki üst örtü sistemidir. Altında bulunan kare, dikdörtgen veya dairesel planlı alanları örtmek için kullanılan kubbelerin altında bulunan mekânlardan kubbeye geçişte pandaltif ve tromp denilen mimari öğeler kullanılmaktadır. Kubbeler oldukça ağır üst örtülerdir. Kubbelerin taşıyıcı elemanları çemberlerdir.

Geleneksel Urfa evlerinde bazı mekânlarda kubbeler kullanılmıştır. Urfa’da iyi gelirli ailelerin evlerinde bulunan hamamların ve helaların bazılarının üst örtüsü kubbe olarak tasarlanmıştır (Şekil 5.66.). Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan kubbeler kesme taş ile yapılır. Kubbenin yapılacağı yerde merkezden tel ile pergel yapıp çevrilerek taşlar buna göre yukarıya doğru örülür. Yukarıya doğru çember gittikçe daralır. Kubbede kullanılan taşlarda şerbet kanalı isteğe göre açılabilir. Urfa’da kubbe yapımında kireç harcı yaygın olarak kullanılmıştır.



Şekil 5.66. Kubbe

5.6.2. Ahşap Tavanlar

Geleneksel Urfa evlerinde mekânların üst örtüsü tonoz olabildiği gibi düz tavanlı (ahşap kirişli, ahşap kaplamalı veya tekne tavanlı) da olabilir.

Ahşap tavan uygulamalarında, damların altındaki ahşap kirişler yalın kaplamasız bırakılabilir. Bu ahşap kirişler ve kırma çatıların altındaki tavan kirişleri ahşap kaplama tavan veya tekne tavan olarak da yapılabilir.

İç mekân üst örtüleri zemin katlarda beşik tonoz veya çapraz tonoz olurken, üst katlarda damların ve çatıların altında bulunan mekânlarda, üst örtü olarak ahşap tavanlar kullanılır. Özellikle başodalarında oldukça süslemeli ahşap tavanlar bulunur. Başodaların en çok süsleme

görülen bölümlerinden biri olan tavanlar diğer odaların tavanlarından farklılaşmaktadır. Tavanlar çeşitli tekniklerde yapıp iyi gelirli ailelerde evin görkemli bir ögesi olur. Ev sahibinin durumuna göre tavanlar yapım sistemi ve bezeme olarak geniş bir çeşitlilik göstermektedir.

5.6.2.1. Ahşap Kirişli Tavan (Düz Ahşap Kirişli Tavan)

Geleneksel Urfa evlerinde toprak damların altında bulunan ahşap kirişler yalın kaplamasız olarak kullanılabilirken bazı yerlerde bu kirişlerin üzeri ahşap kaplanarak da kullanılabilir (Şekil 5.67.).



Şekil 5.67. Ahşap kirişli tavanlar

5.6.2.2. Ahşap Kaplama Tavan (Düz Ahşap Kaplama Tavan)

Damların ve kırma çatıların altında bulunan ahşap kirişler ve tavan kirişleri ahşap kaplama malzemesi ile örtülebilir (Şekil 5.68.). Geleneksel Urfa evlerinde bu ahşap kirişleme üzeri ahşap kaplama tavanlarda çeşitli süsleme tekniklerinin ve zengin ahşap işçiliğinin yer aldığı tavan örneklerine rastlanmaktadır.



Şekil 5.68. Ahşap kaplama tavanlar



Tavanların yapılışı; ahşap kaplama tavanlarda tavan kirişlerinin altına perdahlı veya düz ahşap malzemelerin uzunlamasına çakılmasıyla düzgün bir yüzey elde edilir. Tavan kirişleri altta kalarak görünmez. Daha sonra farklı teknikler uygulanarak ahşap kaplama tavanlar tamamlanır. Üzerlerinde farklı süsleme çeşitleri uygulanabilir.

Kenarları frezelenmiş 10x50 cm boyutlarındaki ahşap malzemelerin kullanılarak, altlı üstlü çakılmasıyla yapılan tavanlar geleneksel Urfa evlerinde görülen bir ahşap kaplama tavan türüdür (Şekil 5.69.).



Şekil 5.69. Frezelenmiş ahşapların altlı üstlü çakılmasıyla yapılan düz ahşap kaplama tavan

Yan yana çakılan kaplama ahşapları ile bunların bitişme çizgilerini örten pasaların¹³ çakılması ile yapılan “*pasalı tavan tekniği*” bir diğer ahşap kaplama tavan türüdür (Şekil 5.70.). Pasalı tavanlar kaplama tahtalarının yan kısımlarının birbirinin üstüne bir miktar binecek şekilde çakılıp daha sonra birleşim yerlerine ayrıca çıta çakılması ile yapılan tavanlardır. İki tahtanın üzerine çakılan çıta hem süsleme amacıyla hem de iki tahta arasındaki açıklığı kapatmak için yapılır. Ayrıca iki tahta da birbirini tutmuş olur. İki tahtanın birleşim yerlerinin üzerine pasalar çakılır.

¹³ Yan yana çakılan kaplama tahtaları ile bunların bitişme çizgilerini örten pasalarla yapılmış tavan.



Şekil 5.70. Pasalarla yapılan düz ahşap kaplama tavan

Ahşap kaplama tavanlarda tavan kirişlerinin üzeri ahşap malzemeler ile kapatıldıktan sonra tavan yüzeyi isteğe göre çeşitli teknikler kullanılarak süslenmektedir. Bunlar genellikle *çıtalı süsleme* ve *aplike süsleme* uygulamalarıdır.

Çıtalı süslemeler; düz ahşap kaplama tavanlarda çıtalar kullanılarak farklı geometrik şekillerde süslemeler yapılır. Çıtalar yalın şekilde kullanılarak da ahşap tavanlar süslenebilir (Şekil 5.71.). Ayrıca bazı çıtalı süslemelerde bir tür kumaş malzeme (keten kumaş üzerine çeşitli malzemeler sürülerek tuale benzer bir malzeme türü) tavan kaplaması üzerine gerilerek bunun üzerine ahşap çıtalar çakılır (Şekil 5.72.). Bazı tavan süslemelerinde doğal bırakılan ahşap tavan zeminin sadece ortasına ahşap oymalı bir göbek ile yalın bir süsleme yapılır. Duvar ile bütünlüğünün sağlanması ve güzel bir detay oluşması için ince pervazlarla çevrelenir (Yıldırım ve Hidayetoğlu 2015).



Şekil 5.71. Yalın çıtalarla süslenmiş düz ahşap kaplama tavan



Şekil 5.72. Düz ahşap kaplama tavanların üzerinin kumaş gerilerek kaplandığı, üzerine çıtalarla çeşitli geometrik şekillerde süslemelerin yapıldığı tavanlar

Çıta süsleme yapılan tavan örneklerine geleneksel Urfa evlerinde yaygın olarak rastlanmaktadır. Bu tür tavan süslemelerinde elde edilmek istenen desen, her iki tarafı frezelenmiş ince ahşap çıtalar ile yapılır. Düz olan ana zemin üzerine süslemeyi oluşturacak parçalar (“S” ve “C” kıvrımları veya çıtalar) çakılır ya da yapıştırılır. Bu çıtaların kalınlıkları yaklaşık 1,5 cm kadardır. Bu teknikle yapılan süslemeler çok yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak süsleme şekillerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Düz çıtaların baklava dilimi oluşturacak biçimde organize edildiği süsleme şekli en yaygın olarak görülmektedir. Tavan göbeklerinde çeşitli motifler işlenmiş daha özenli ve yoğun işçilikle yapılan tavan süslemeleri olan çeşitleri de bulunmaktadır. Temel bir süsleme tekniği olan çıtalı süsleme genellikle tavanın zemin süslemesinde uygulanmıştır. Bazı örneklerde tavandaki ahşap göbek uygulaması ajur tekniği ile özenle işlenmiştir (Yıldırım ve Hidayetoğlu 2015).

Aplike süslemeler; belli bir şeklin etrafının bir testere ile kesilerek boşaltılması sonucu elde edilen süsleme elemanlarının bir yüzeye yapıştırılarak ya da çakılarak kullanılmasıdır. Bu tekniğe “*ajur*” da denilmektedir (Yıldırım ve Hidayetoğlu 2015). Aplike olarak süslenen tavanların Urfa evlerinde yaygın olarak kullanıldığı görülür. Aplike uygulaması genellikle ortada tam bir göbek ve dört köşede çeyrek göbekler şeklinde yapılmıştır. Tual malzemesine benzer boyalı bir bez (kumaş zemin) ahşap kaplama malzemesinin üzerine gerildikten sonra üzerine applike süsleme elemanları ve ahşap çıtalar kullanılarak tavan süslenir. Buna *kumaş zeminli applike tekniği* denir. Zengin ahşap işçiliğinin sunulduğu bu tavanlar oldukça özenli olur (Şekil 5.73.).

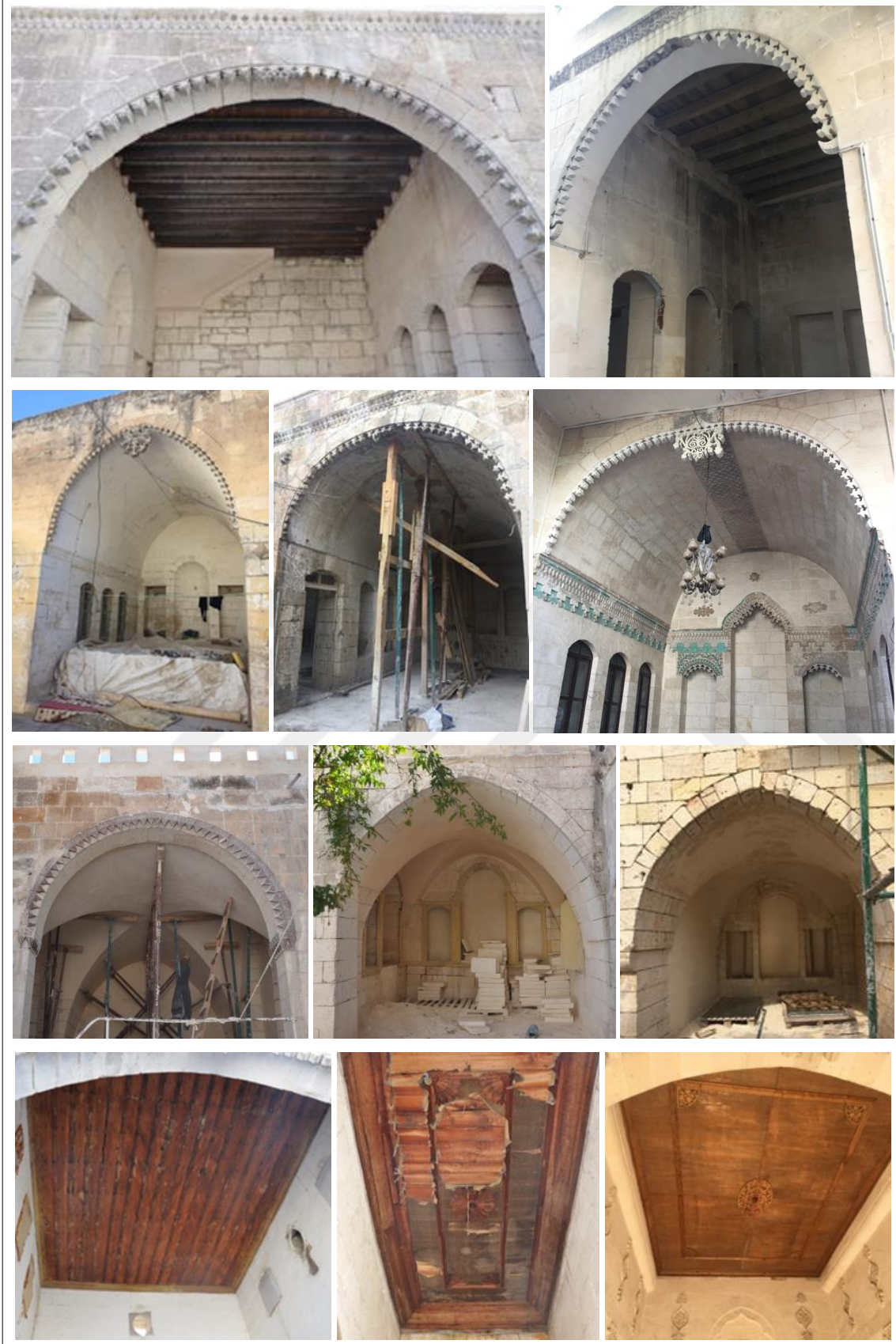
Ahşap kaplama tavanların boyalı ve süslemeli olan örneklerinin yanında genellikle koruyucu sürülerek doğal bırakılmış olanları da yapılır. Ahşabın doğal bırakıldığı bu tavanlarda ortada ajur tekniği ile yapılmış bir ahşap göbek süslemesi bulunabilir.

Zemin kattaki eyvanlarda genellikle tonoz veya ahşap kirişli tavan kullanılırken, birinci katlardaki eyvanlarda ahşap tavan kullanılır (Şekil 5.74.).



Şekil 5.73. Düz ahşap kaplama tavanların üzerinin kumaş gerilerek kaplandığı, üzerine çıtalarla ve ajur tekniği ile çeşitli süslemelerin yapıldığı tavanlar

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.74. Eyvan üst örtüler

5.6.2.3. Tekne Tavan

Tekne tavan tekniğinde öncelikle, düz tavan yapılır gibi kirişlemenin altına ana zemin oturtulmaktadır. Bu ana zemin üzerine, yanlarda kademeli kat kat pervazlar çıkılarak, tekne kenarı gibi odanın duvarlarına açılan bir görünüm verilmektedir. Bu sebeple bunlara “*tekne tavan*” denir (Şekil 5.75.). Tekne tavanlarda, pervaz ile tavan zemini arasındaki yükseklik farkı en az 15–20 cm kadardır. Tekne tavan kaliteli işçilik ve fazla malzeme gerektiğinden genellikle iyi gelirli ailelerin evlerinde ya da evin başodalarında uygulanmıştır. Uygulama alanı düz tavanlar kadar yaygın olmayan tekne tavanların en çok kenar pervazlarında ve göbeklerinde süslemeler bulunur (Yıldırım ve Hidayetoğlu 2015).

Geleneksel Urfa evlerinde tekne tavanlar; *bağdadi tekniğinde yapılan (bağdadi sıva) tekne tavanlar* ve *ahşap tekne tavanlar* olarak ikiye ayrılmaktadır. Tekne tavan bağdadi tekniği ile veya ahşap (kumaş kaplı tekne tavan) ile yapılır. Tekne tavanlarda kullanılan kavisli pervazlar sac, bağdadi sıva veya ahşap ile yapılır. Bağdadi tekniğinde yapılan tekne tavanlarda kenarlardan kavislenen pervazdan içeriye doğru tavan daraltılarak dikdörtgen veya kare bir platform oluşturulur, sonra kare, dikdörtgen veya kubbe (elips) şeklinde tavanlar yapılır. Tekne tavanlarda bağdadi tekniği ile yapılanlar kalem işi bitkisel motifli bezemeler ile süslenirken ahşap tekne tavanlar çıtalarla ve ajur tekniği ile süslenir (Şekil 5.76.). Kalem işi bitkisel bezemelerde kıvrım dal ve çiçek motifleri yoğunluktadır. Ahşap tekne tavanlarda çeşitli ahşap işlemlerin yapıldığı ve oymalı ahşap çıtaların çakıldığı süsleme çeşitleri bulunur.



Şekil 5.75. Bağdadi tekniğinde yapılan tekne tavan



Şekil 5.76. Ahşap tekne tavanlar

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



5.7. Damlar

Geleneksel Urfa evlerinde en yaygın kullanılan üst örtü düz toprak damdır (Şekil 5.77.). Kullanılmayan damlar sıkıştırılmış toprak ile örtülüp tamamlanır. Kış aylarında loğ taşı ile loğlanarak toprak sıkıştırılırdı. Aşağıya yağmur sularının inmesi engellenirdi. Kullanılan damlar ise taş kaplanır (Şekil 5.78.).



Şekil 5.77. Toprak dam



Şekil 5.78. Taş dam döşemesi

Geç dönem evlerde alaturka kiremit kaplı kırma çatılar veya çinko levha/sac “*tutya*” kullanılmıştır. Toprak dam olan bazı eski evlerde ise üst örtü kırma çatıya dönüştürülerek yine kiremit veya çinko levha/sac malzemesi ile kaplanmıştır.

Üst örtüyü dam ve kırma çatı olarak ikiye ayırabiliriz.

5.7.1. Düz Dam

Damlar evin çatı kısmını oluşturur. Zemin kattaki açık mekân gereksinimi avlu tarafından karşılanırken, üst katta avlunun yerini dam almaktadır. Dam, günlük işlerin yapıldığı, mevsimlik yiyeceklerin kurutulduğu, geceleri yatılan ve yaz aylarında yoğun olarak kullanılan açık mekânlardır (Dalkılıç 2004).

Damlarda baca veya çörtenler bulunabilir. Bazı dam kenarlarında taş örgü parapetler bulunur. Parapetlerin arasına açılan süslemeli oyuklardan kışın yağın kar aşağıya atılırdı. Urfa evlerinde saçak bulunmamaktadır. Cephelerin bitiş hizalarında kornişler bulunmaktadır.

Damların altına tonoz veya kirişli üst örtüler yapılır. Kirişlerin üzeri genellikle toprak dam olurken, tonozların üzeri toprak dam veya kesme taş döşeme yapılır. Tonozların üzerindeki damlarda da kullanılanlar kesme taş kaplanırken, kullanılmayan damlar toprak olarak bırakılır. Kirişlerin üzerine fazla yük binmemesi için taş kaplama tercih edilmezdi.

Üst katlarda genellikle daha hafif üst örtü olan toprak dam veya kırma çatı tercih edilir. Kırma çatıların altlarında kirişler veya ahşap tavan kullanılır. Alt katlarda kullanılan dam veya döşemenin altında tonoz üst örtüsü kullanılır.

Damların altındaki kirişler yalın bırakılabileceği gibi ahşap kaplama da yapılabilir. Kırma çatının altındaki tavan kirişleri ahşap kaplama tavan veya tekne tavan yapılabilir. Dam ve kırma çatıların altlarındaki tavanlar farklılaşmaktadır. Damların altında üst örtü olarak zemin katta tonoz, üst katlarda ise kirişli tavanlar veya ahşap kaplama tavanlar bulunur. Kırma çatıların altında da çeşitli tekniklerde yapılan ahşap tavan uygulamaları görülmektedir.

Damların yapılışı; Damların yapılış tekniği altlarında bulunan üst örtüye göre (tonoz veya ahşap direkler) farklılaşmaktadır.

5.7.1.1. Altında Tonoz Bulunan Toprak Dam Örtüsü

Tonoz üzerine toprak dam yapılırken yanlardaki boşluklar moloz taşlar ile doldurulur. Üzerine elenmiş toprak ve su karıştırılarak elde edilen çamur harç serilir. Eskiden bu çamur harç içerisine kül kireç de karıştırılabiliirdi. Bu karışıma bağlayıcılığın artması ve çatlakların oluşmaması için öğütülmüş saman ilave edilirdi. Karışım döküldükten 1-2 gün sonra *loğ taşı*¹⁴ ile loğlama¹⁵ işlemi uygulanırdı (Şekil 5.79.). Loğlama işleminden önce çamurun kalkmaması için üzerine saman serpilirdi. Bazı iyi gelirli ailelerde tonoz üzerindeki damlarda taş döşeme yapılırdı. Taşların altına kül kireç ve çamur karışımından oluşan harç serilip taşlar bu harcın üzerine dizilirdi. Kullanılan damlar taş kaplama yapılırken, kullanılmayan damlar toprak bırakılırdı.



Şekil 5.79. Loğ aleti ve loğ taşları

¹⁴ Loğ taşı; 60-70 cm. uzunluğunda, 20-25 cm çapında silindirik şeklindeki büyük taşlara denilmektedir.

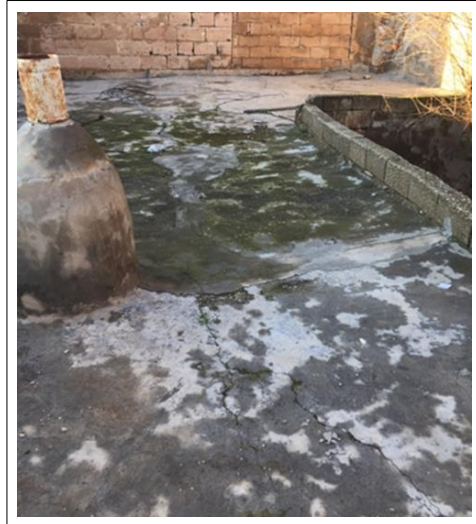
¹⁵ Loğlama; loğ aleti ile toprağı sıkıştırma işlemine denilmektedir.

5.7.1.2. Altında Ahşap Kirişli (Direkli) Tavanlar Bulunan Toprak Dam Örtüsü

Genellikle üzeri toprak dam olarak kullanılır, aşağıya fazla yük bineceği için taş kaplanmazdı. Ahşap mertekli mekânların üzerindeki damlarda döşemede şap¹⁶ kullanılırdı (Şekil 5.80.). Ahşap kirişlemelerin üzeri yaklaşık 10-15cm genişliğinde, 2-3 cm kalınlığında ahşap kaplama malzemesi (ahşap ince levhalar) ile çivilenerek kaplanırdı (Şekil 5.81.). Bu ahşap kaplamanın üzerine şap malzemesi serilirdi.

Şap malzemesi kül kireç harcı ve çamur harcı olmak üzere iki şekilde yapılırdı. Eskiden bol miktarda bulunan kül kireç ile su karıştırılarak (başka herhangi bir malzeme eklemekten) akışkan bir harç (şap) yapılırdı. Ahşap kaplama malzemesinin üzerine 2,5-3 cm serilen şap malzemesi master teraziye getirilirdi. Master çekildikten sonra biraz kuruyunca *melle*¹⁷ (*mala*) ile perdahlanıp düzgün bir yüzey elde edilirdi. Biraz kuruması beklenip loğlamadan önce üzerine toprak atılırdı. Bu şekilde damın şapı atılmış olurdu. Bir diğer şap yapımında; elenmiş toprak ve su karıştırılarak akışkan bir çamur harç (şap) hazırlanırdı. Çok fazla sulu olmayan bu harç ahşap kaplama malzemesinin üzerine 2,5-3 cm serilip melle (*mala*) yardımıyla düzeltilirdi. İçerisine genellikle samanda katılırdı. Böylece çatlamasının önüne geçilirdi. İnce serilmesinin sebebi yine çatlamasını engellemektir.

Şap yapıldıktan sonra suyunu çekip kuruması için 1-2 gün beklenip sonra loğlanırdı. Çamurun kalkmaması için loğlamadan önce üzerine saman, elenmiş siyah kum, kireç veya toprak serpilirdi.



Şekil 5.80. Şap ile yapılmış dam döşemesi

¹⁶ Şap; iç mekânlarda ve damlarda kullanılan zemin kaplama malzemesidir. Ayrıca zeminin yalıtımını sağlamak amacıyla yapılır. Damlarda suyun alttaki mekâna geçmesini engeller.

¹⁷ Melle; Urfa'da *Mala* aletine verilen isimdir. Üçgen şeklinde yassı demirden yapılan ve tahta bir sapı olan alettir. Harç malzemelerinin sürülmesinde kullanılır.



Şekil 5.81. Toprak damların altında kullanılan ahşap kirişli tavanlar

Ahşap kaplamanın üzerine yağmurdan korunması için bazı yerlerde bitki sapları (ahşap kaplamanın üzerine ince ve kaba yonga, hasır veya sazlık) koyulup bunların da üzerine 20-25 cm çamur harç serilir ve sonra loğlanırdı. Bunlar, tavanda kullanılan ahşabın suyla olan temasını kesmek için kullanılırdı. Bazı evlerde kirişlerin üzerine tahta çakılmadan direkt bitki sapları, ağaç dalları ve incir yaprakları serilip, üzerine 20-25 cm çamur harç atılıp, daha sonra loğlanırdı. Ahşap kaplama malzemesinin üzerine harç serilmeden önce kireç atılırdı. Bunun sebebi kirecin ahşabı beslemesi (koruması) ve çürümelerini önlemesidir. Aynı zamanda toprağın aşağı inmesini engellerdi.

Ahşap kirişlerde daha çok dut ve kavak ağacından elde edilen 15–25 cm çapındaki ahşap kirişler (direkler) kullanılmaktadır. Boyları 5.50-6 m arasında değişen bu kirişler genellikle dikdörtgen veya kareye yakın formda olan odaların kısa kenarları boyunca yaklaşık 20–40 cm aralıklarla atılır. Bazı mekânlarda kirişler arasında aralık bırakılmaz. Ahşap kirişler beden duvarları üzerine yaklaşık 35-40 cm oturmaktadır. Bu ahşap kirişlerin başları duvarların bitimi ile üst örtü arasına harç ile yerleştirilip sabitlenir. Üzeri ahşap tavan ile kapatılabilir.

Eskiden yağmur yağdıktan sonra da toprağı sıkıştırmak için belirli aralıklarla loğlama işlemi yapılırdı. Toprak damda her sene 2-3 cm harç ile dam sıvanıp loğlanırdı. Böylece çeşitli sebeplerle eksilen malzeme yerine koyulurdu. Bu sıkıştırma işlemi her mevsim geçişlerinde tekrarlanırdı.

Geleneksel Urfa evlerinde damlar dış duvar ile aynı yüzeyde son bulmaktadır. Bitiş cephe silmeler ile belli edilir. Bazı damların etrafına bir sıra parapet yapılır. Damlarda *toprak koru* denilen silmelerin üzerine atılan 10-15 cm yüksekliğinde bir parapet geçilir. Böylece toprağı aşağıya dökülmesi önlenir. Ayrıca yağmur suyunun uzaklaştırılıp dış duvarlara zarar vermemesi için kireç taşından çörtlenler yapılır.

Dam ve terasları sınırlayan taş korkuluklar, silmeden itibaren 75–90 cm yükseklikte yapılır. Bu taş korkuluklar bir-iki sıralı kornişin dışa taşmasından sonra aralıklı örülmüş düzendedir. Urfa'da yaygın olarak kullanılan taş korkuluklar "*lokmalı korkuluk*" ve "*zikzak korkuluk*" olarak adlandırılan korkuluk çeşitleridir. Bu korkulukların daha alçak tutulana, tek sıra veya iki sıra taştan yapılanları da bulunur. Bazı damların etrafında parapet yoktur.

5.7.2. Çatı

Üst katlarda eyvan, oda ve çardaklarda üst örtü olarak genellikle tonozla göre daha hafif olan kırma çatı kullanılmaktadır. Kırma çatılar genellikle çinko levha/sac kaplamadır (Şekil 5.82.). Bazı evlerde kiremit kaplama olanları da görülmektedir. Bunların altında ahşap tavan

veya ahşap kirişler kullanılır. Üst katlarda çıkma yapan odalarda ve eyvanlarda da kırma çatı yapılmış, altında ahşap tavanlar kullanılarak konsola binen yük azaltılır.

Geç dönemlerde yapıldığı bilinen kırma çatılı mekânlarda iç kısımda açıklık ahşap makaslar ile geçilir. Makasların altında yastık kirişler (bırakma kirişi) bulunur. Bu makasların altına iç mekânda tavan çakmak için 5x10 cm'lik ince kirişler (ızgaralar) atılır. Bunlar tavan kaplama elemanlarını taşıyan taşıyıcı kayıtlardır. Kirişlerin (ızgaraların) üzerine 1-2.5 cm kalınlıkta, genellikle çam keresteden olan tavan ahşabı (tavan kaplaması) üstten çakılıp ahşap tavanlar yapılmaktadır.



Şekil 5.82. Çinko levha/sac kaplanmış kırma çatı

5.8. Konsollar

Konsollar çıkmaların ve gezeneklerin altında yer almaktadır. Konsollarda tek taşlar kullanılmaktadır. Bu taşların eni 25-35 cm aralığında değişmektedir. Üst katlarda oda veya

eyvanlar bindirmeli taş konsollarla sokağa çıkma yapılmaktadır. Mekânı büyütmek amacıyla sokağa taşan bu odalar ve eyvanlar evlerin sokak cephelerinin vurgulanan zengin bölümleridir.

Çıkma ve gezeneklerde taşın boyu bir metreye varabilen konsolların yapımına elverişli olmadığından, taş parçaları birbiri üzerinden kaydırılarak (kademelendirilip üst üste bindirilerek oluşturulan bingiler) istenen uzunlukta bindirmeli konsollarla çıkmalara yapılır. Taşıyıcı strüktürün çözümü için çıkmaların konsollarındaki kullanılan çeşitli şekillerde süslenmiş kemerler, strüktür ve süslemenin bir arada düşünüldüğünü göstermektedir (Akkoyunlu 1989).

Genellikle her bir taş bingi 20 cm çıkma yaparak beş sırada bir metre çıkma yapılır. Kullanılan en uzun taş yaklaşık 130-140 cm olup 30-40 cm'lik bir kısım içeride bırakılıp duvara saplanır. Konsollarda kullanılan taşların uzunluğu 170 cm'yi bulabilmektedir. Urfa'da en fazla 4-5 tane basamaklı çıkmalara yapılır. Çıkmalarda kullanılan ahşap hatıllar genellikle dut ağacından tercih edilir.

5.8.1. Gezenekler

Geleneksel Urfa evlerinde üst katlardaki dolaşımı sağlamak için avluya konsol çıkan ve taş bingilerle taşınan gezenekler bulunmaktadır. Gezeneklerin altındaki konsollarda tek taşlar kullanılmıştır. Tek taşların 60-70 cm'lik kısmı duvara veya döşemenin altına saplanarak gezenek döşemesi taşınır. Gezenek döşemeleri tek taşlardan yapılır (Şekil 5.83.). Konsol olarak yapılanlarında büyük bir kısmı yapının duvarına ve döşeme altına girerek taşınır, altında duvar olan gezenekler ise duvardan destek alır (Ek-17).

Geleneksel Urfa evinde incelenen bir örnekte 90 cm genişliğindeki gezenek döşemesi tek parça yaklaşık 130 cm'lik taşlardan oluşmaktadır. Bu taşlar yaklaşık 35-40 cm yapının döşemesinin altına girmektedir. Altında duvar olduğu için ağırlığın bir kısmı bu duvar tarafından taşınıyor ve gezenek taşının döşemenin altına çok fazla girmesine gerek görülüyor. Gezeneklerde kullanılan döşeme ve konsol taşlarının duvara saplanma miktarı, saplandığı duvarın kalınlığına ve altında duvar olup olmamasına göre değişmektedir (Şekil 5.84.).

Geleneksel Urfa evinde incelenen bir örnekte 115 cm genişliğindeki gezenek, yapının döşemesine ve devamındaki eyvanın döşemesine saplama olarak yapılmıştır. Altında duvar olmadığı için yaklaşık 50 cm kadar duvara saplanmaktadır (Şekil 5.85.). Diğer bir örnekteki gezenek 125 cm konsol olarak çalışmaktadır. Tamamen yapıya saplanarak taşınmaktadır. Yaklaşık olarak 40-50 cm duvara saplanmıştır. Altında herhangi bir duvar bulunmamaktadır. Yan tarafındaki merdivenden başlayarak tamamen konsol olarak çalışmaktadır (Şekil 5.86.). Bir başka örnekte avlu kotundan yarım kot yükseklikte olan eyvanın önündeki gezeneğe altı taş

basamak ile çıkılmaktadır. Gezenek döşemesinde tek taşlar kullanılmıştır. Döşemenin bir kısmı yapıya saplanmış olup sütunlarla taşınmıştır (Şekil 5.87.).



Şekil 5.83. Gezenek taşları



Şekil 5.84. Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği



Şekil 5.85. Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.86. Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği



Şekil 5.87. Geleneksel Urfa evinde bir gezenek örneği

5.8.2. Çıkmalar

Geleneksel Urfa evlerinde üst kattaki bazı eyvan ve odalar sokağa bindirmeli konsollarla çıkma yapmaktadır (Şekil 5.88.). Yapı parselleri düzgün olmadığı için üst katlarda düzgün mekânlar elde edebilmek amacıyla sokağa çıkmalar yapılmıştır. Bunların altında bulunan taş konsollarda kullanılan süslü kemerler cephelerde zengin bir görünüm oluşturur. Çıkmalar bazı evlerde sokağın üzerini örtecek uzunlukta yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan çıkmaların altında bulunan sivri kemerli tonozlu yapılar kabaltıları meydana getirir.

Çıkmaların yapım tekniği taşların birbiri üzerine kaydırma tekniğidir. Çıkmalar taş konsolların taşıdığı, iç kısımları hafif malzemeye doldurulmuş taş bingilerin ve ahşap hatılların/ metal profillerin oluşturduğu bindirme tekniği kullanılan taşıyıcı sistemlerdir. Taşıyıcı sistemi taş bingilere oturtulan yığma sistemden olarak tanımlanabilir (Ek-3 ve Ek-21).

Taşıyıcı ana duvarın içine, en az 1/3'ü kadar yerleştirilen birkaç sıralı taş bingiler ve son sırada atılan ahşap hatıl çıkmaların ana taşıyıcı sistemi oluşturmaktadır Her taş bir diğerrinin üzerine 15-25 cm kaydırılır. Yan yana 50-60 cm aralıklarla yerleştirilen taş bingiler kemerlerle birbirlerine bağlanır. Çıkmaların ağırlığı kemerler aracılığı ile iki yandaki taş bingilere (basamaklara) dağıtılır. Bu basamakların sayısı genellikle üç olup bazı evlerde beşe kadar artabilir. Çıkmaların döşemelerinin üzerine tek sıra taş duvarlar örülür. Bitim sırasından sonra çıkmaların üstü ahşap saçak veya toprak dam ile tamamlanır.

Çıkmalarda planlanan pencereler evlerin birbirini görmeyeceği şekilde yapılmıştır. Çıkmalarda pencereler genellikle iki yan tarafa birer tane açılırken uygun durumlarda ön tarafta da üç tane açılırdı.

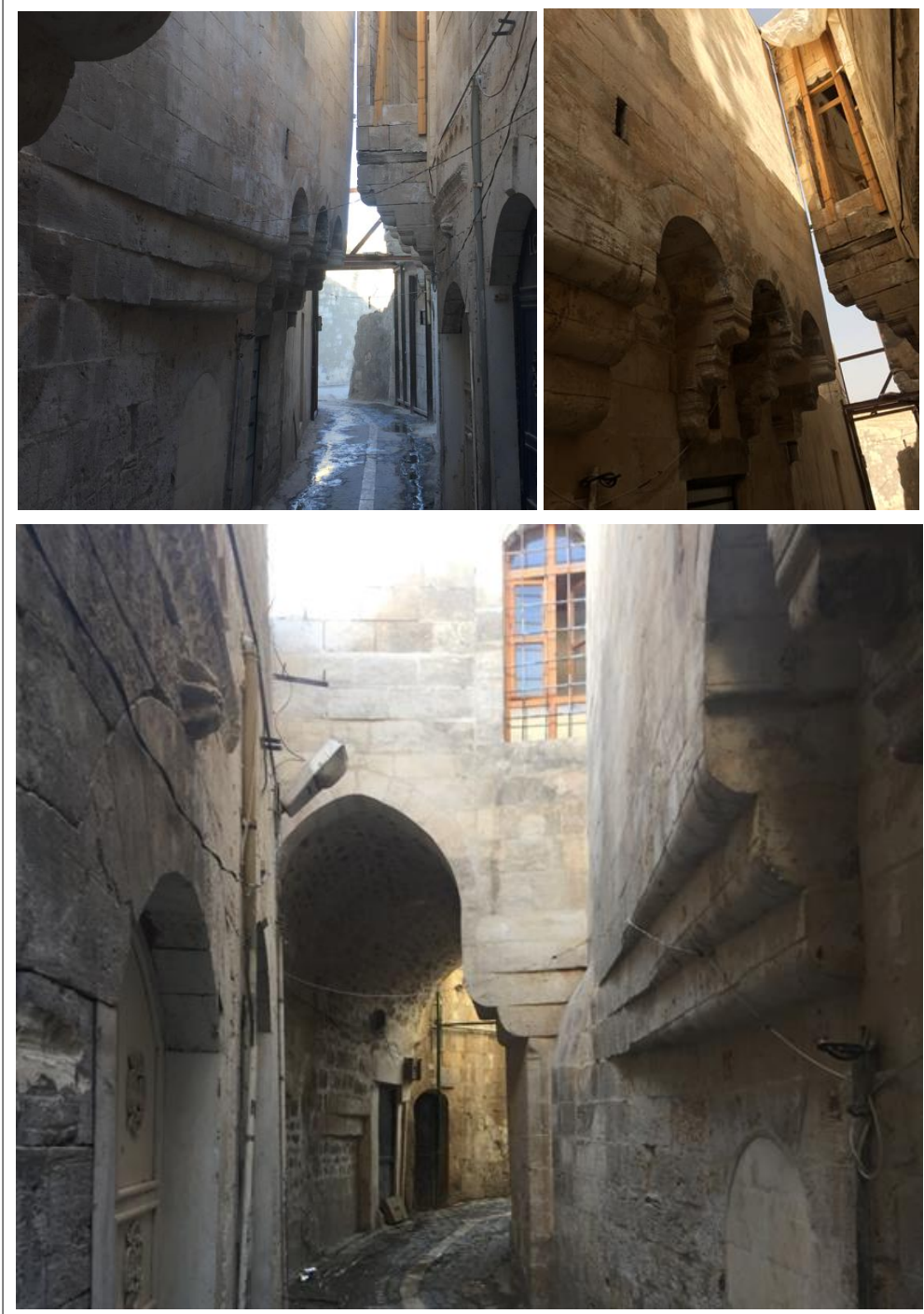


Şekil 5.88. Çıkma

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ







5.9. Merdivenler

Geleneksel Urfa evlerinde merdivenler genellikle avludan farklı kattaki mekânlara bağlantıyı sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Avlu ile birinci kat arasında, avlu ile bodrum kat arasında, birinci kat ile dam arasında ya da avludan yarım kot yukarıdaki gezeneğe ulaşımı sağlamak amacıyla farklı tekniklerle yapılmış merdivenler bulunmaktadır. Avluda bulunan genellikle üstü ve bir tarafı açık olan taş merdivenlerden bazılarında metal korkuluklar kullanılırdı.

Farklı kotlar arasında bağlantıyı sağlayan merdivenler çeşitli tekniklerle yapılmıştır. Bu merdivenler altında bulunan duvara taşıtılan merdivenler, yanında bulunan duvara saplanıp konsol olarak yapılan merdivenler ya da bazı özenli evlerde yarım kemer üzerine oturan merdivenler şeklindedir (Şekil 5.89.).

Geleneksel yapılarda avluda bulunan merdivenler avlu duvarına, komşu yapının avlu duvarına veya yapının taşıyıcı duvarına saplanarak yapılırdı. Birinci kattan veya zemin kattan dama çıkan merdivenlerin taşıtılmasında yan taraflarında bulunan sağır duvarın kalınlığından veya altlarında bulunan duvarlardan destek alınırdı (Ek-18).

Yapılarda merdivenlerin basamak sayısı kat yüksekliklerine göre değişir. Merdivenlerdeki basamaklar tek parça taş veya birden fazla taş kullanılarak yapılmıştır. Basamakların alt tarafı düz veya çeyrek daire motifleriyle oyularak süslenir. Merdiven kol genişliği 90-120 cm olarak yapılır. Basamak genişliği 25-30 cm arasında değişir. Bazı basamaklar bir duvarın üzerinde ve 15-25 cm çıkma yapacak şekilde yapılmıştır. Avlu ile bodrum arasında yapılan merdivenler birkaç taş basamaktan oluşur.

Geleneksel Urfa evindeki bir örnekte altında avlu kapısı bulunan mekânı kullanabilmek için şekildeki gibi bir merdiven tasarlanmıştır. Bu örnekteki merdiven üç farklı duvar ile taşınmaktadır. Altında kendisini taşıyan tek sıra duvarın yanı sıra yan tarafında 25-40 cm saplandığı 70 cm'lik çift sıra duvar bulunmaktadır. Böylece bu merdiven hem alttan hem de üstten desteklenerek yapılmıştır (Şekil 5.90.). Bir başka örnekte basamakları işlemeli olan merdiven yaklaşık olarak 20 cm duvara saplanmış konsol olarak çalışmaktadır. Bu duvarların kalınlığı 72 cm, yükü basamakların kendisi taşımaktadır. Merdiven 90 cm genişliğinde, 100 cm yüksekliği 25 cm, basamak genişliği 27 cm ölçülmüştür. Korkuluk bulunmamaktadır (Şekil 5.91.). Diğer farklı iki örnekteki merdivenlerden birincisinde merdivenin altında içi moloz taş dolgu olan duvar bulunmaktadır. 95 cm genişliğinde olan merdiven basamakları altındaki duvarın üzerine oturmaktadır. Taşlar duvara saplanmamakta ve altında bulunan duvar tarafından taşınmaktadır (Şekil 5.92.). İkinci merdivende basamaklar yine duvara saplanarak kendisini taşımaktadır. 3 taştan oluşan sahanlık duvara saplanarak aynı şekilde kendisini taşımaktadır. Yaklaşık 130-140 cm'lik bu taşlar 45-50 cm duvara saplanmıştır. Merdivenin genişliği 92 cm ölçülmüştür (Şekil 5.93.).



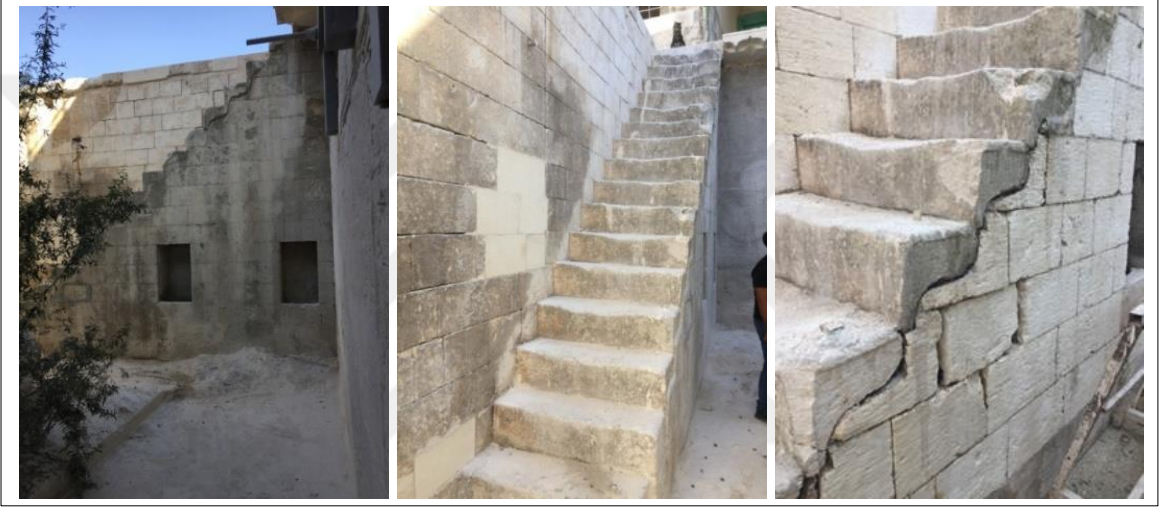
Şekil 5.89. Yarım kemer üzerine oturmuş merdiven



Şekil 5.90. Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği



Şekil 5.91. Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği



Şekil 5.92. Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği



Şekil 5.93. Geleneksel Urfa evinde bir merdiven örneği

5.10. Kapılar

Kapılarda yapı malzemesi olarak ahşap kullanılmıştır. Kapılar ince uzun ahşap parçaların dikey yönde bir araya getirilip kuşaklarla birleştirilmesiyle oluşur. Kapılarda metal aksamlar ile ahşap bir arada kullanılır. Ahşap olarak meşe, dut veya çam ağacı kullanılmıştır.

Kapıların yapımında kullanılan çakma tekniği haricinde herhangi bir teknik kullanılmamıştır. Bu durum avlu ve oda kapılarının çoğunda geçerlidir. Kapılar ahşap parçaların bir araya getirilip dövme demir ve kuşaklarla birleştirilmesi ile çakma tekniğinde yapılmıştır. Geleneksel Urfa evlerinde kapılar *avlu kapıları* ve *oda kapıları* olarak ayrılmaktadır. Avlu ve oda kapıları tek veya çift kanatlı olabilmektedir.

5.10.1. Avlu Kapıları

Geleneksel Urfa evlerinde sokak cepheleri sağır bir duvardan ibaret olmasına karşın genellikle kemerli olan avlu kapıları oldukça görkemli yapılmıştır (Şekil 5.94.). Bazı evlerde avlu kapıları kemerli bir niş içerisinde bulur. Niş içerisinde yer alan kapılar basık kemerlidir. Bazı avlu kapıları ise basık kemerli olup üzerinde kapı genişliğinde mukarnaslı bir korniş, kitabe veya rozet bulunabilmektedir.

Avlu kapılarının yapım tekniği; ince uzun ahşap parçalarının dikey yönde yan yana getirilip, arkadan ortalama 4-5 tane yatay yönde kalın ahşap kuşakların atılması ve bunların dövme çiviler ile çakılmasıdır. Ahşap malzemeden yapılan avlu kapıları, dış yüzeylerinin hava koşullarından etkilenmemesi için demir veya çinko levha/sac malzemesi ile kaplanmaktadır. Bu metal kaplama malzemesi ahşap üzerine metal kuşaklar ile çevrenir ve ön kısımları dövme çiviler ile çakılır.

Avlu kapılarının hemen hepsinin ön yüzünde kapı tokmakları veya halkaları bulunmaktadır. Bunlar demirden dövme veya dökme olarak yapılabildiği gibi döküm olarak tunç (pirinç) malzemeden de yapılırdı. Kapı tokmakları halka veya el şeklindedir. Kapı tokmakları dış ile iç arasındaki iletişimi sağlamak için kullanılırdı.

Yüksek gelirli ailelerin evlerinde avlu kapıları iki kanatlı “*çenetli*” olup, yük ve hayvan girişi göz önünde bulundurularak ortalama 175-195 cm arasındaki genişlikte yapılmıştır. Bazı evlerde dış kapılar yaklaşık 220-270 cm yüksekliğinde yapılmış, üstte iki sıra kemerle geçilmiştir. Bazı evlerdeki geniş avlu kapılarında, insanların geçebilmesi için, tek kanatın içerisinden ayrı bir kanat açılır. Bu kapılara “*enikli kapı*” denir (Şekil 5.95.). Tek kanatlı avlu kapıları ortalama 90-125 cm genişlikte ve 175-240 cm yükseklikte yapılmıştır.



Şekil 5.94. Geleneksel Urfa evlerinde kullanılan avlu kapıları

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ





Şekil 5.95. Avlu kapıları (Enikli kapı)

- a. Çift kanatlı avlu kapısının içinden açılan kanat
- b. Tek kanatlı avlu kapısının içinden açılan kanat

5.10.2. Oda Kapıları

Genellikle basık kemerli açıklığın içerisinde yer alan ahşap malzemeden tek veya çift kanatlı olarak yapılan elemanlardır (Şekil 5.96.). Oda kapıları ince uzun ahşap parçaların bir araya getirilip arkadan ahşap kuşaklarla birleştirilmesiyle oluşturulur. İncelenen oda kapılarının; uzun ince ahşap parçalarının dikey yönde yan yana getirilerek, arkadan ortalama 4-5 tane yatay yönde kalın ahşap kuşakların atılması ve bunların dövme çiviler ile çakılması ile yapıldığı görülmektedir.

Oda ve aralık kapılarının tek kanatlı olanları 70-95 cm arasında genişlikte, 170-240 cm arasında yükseklikte değişen ölçülerde olurken, iki kanatlı olanları daha geniş (90-125 cm) yapılmaktadır. Kapı halkaları ve kulplar oda kapılarının itilip çekilmesine yardımcı olması için kullanılır.

Oda kapılarının ahşap kanatları sade olabildiği gibi bazı yüksek gelirli ailelerin evlerinde, özellikle başodalarında, ahşap kapı kanatları ince işçilikli olarak oldukça süslemeli yapılırdı.



Şekil 5.96. Oda kapıları

5.10.2.3. Avlu ve Oda Kapısı Detayları

Çift kanatlı ve tek kanatlı avlu ve oda kapılarında, sürgüler ve kancalar bulunur. Bu eklentilerin yapımında metal levha ve profiller kullanılmıştır. Geleneksel Urfa evlerinde kapıların hareket etmesi için menteşe kullanılmıştır. Kapının alt ve üst kısmı, genellikle kapı kanadına monte edilmiş bir metal aksamın (kapı mili) zeminde taş yüzeye, üst tarafta ise ahşap lentoda yapılan kapı yuvasına yerleştirilmesi ile kapının açılıp kapanması sağlanmıştır. Yan taraflarda da kapı mili duvara yerleştirilmiştir (Şekil 5.97-98.). Avlu kapılarının dış yüzeyi hava koşullarından etkilenmemeleri için çinko levha/sac malzemesi ile kaplanmıştır. Kaplama malzemesi metal kuşaklar ile çevrelenmiş ve dövme çiviler ile çakılmıştır.



Şekil 5.97. Geleneksel Urfa evindeki bir avlu kapısı detayı

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.98. Geleneksel Urfa evindeki bir oda kapısı detayı

5.11. Pencereleler

5.11.1. Oda Pencereleleri

Geleneksel Urfa evlelerinde kapalı yaşama mekânlarının dışa açılan kısımları olan pencereleler genellikle basık kemerli ya da düz atkılı olarak yapılmıştır. Pencereleler zemin katta avluya, üst katlarda ise hem avluya hem sokağa açılır. Avluya bakan cephelelerde, eyvana açılan odalarda, konsol çıkma yapılan oda ve eyvanlarda pencereleler açılmıştır. Böylece hem dışarı ile görsel ilişki kurulmuş hem de içeriye ışık ve hava girmesi sağlanmışır.

Urfa'da pencerelelere “*taka*” adı verilir. Geleneksel Urfa evlelerinde pencereleleri genellikle 2-3-4 sıralı olarak düzenlenmiştir. İki pencere arasındaki mesafe genellikle 25 cm bırakılmışır. Bazı yerlerde bu mesafe 40 cm'ye kadar çıkmaktadır. Oda pencerelelerinin boyutları; 75-90 cm genişliğinde, 150-190 cm bazen 2 metre yüksekliğindedir. Genellikle 1/2, 1/2,5 ve 1/3 oranında olan pencereleler kemerli/atkılı ve demir korkulukludur (Ek-2). Cephelelerde çoğunlukla ikili ve üçlü guruplar halinde yerleştirilmiştir (Ek-12). Her bir pencere üzerine bulunan tepe penceresi ile bütünleşen bir tasarım oluşturmaktadır (Şekil 5.99.).

Pencerelelin özgün ögesi, iki kanatlı ahşap kepenklerdir (Ek-11). Cam ve doğramanın geç tarihlerde ortaya çıktığı görülür. İki ya da dört parçası açılan kanatlı pencereleler yaygın olarak kullanılmışır. Pencereleler genellikle orta eksenden açılan iki kanat şeklindedir. Büyük cam elemanlar yerine, bölünmüş cam yüzeyler kullanılır. Genellikle açılan kanatların üstünde ve altında sabit bölüm bulunur. Bu bölümlerde de daha küçük parçalara bölünmüş cam yüzeyler kullanılır. Pencerelelerin ahşap doğraması dış cepheye yakındır. Pencere doğramaları duvarın dış yüzündeki 15-18 cm kalınlığındaki dişe oturtulur. Bazı evlerde çıkma yapan oda pencerelelerinde ve eyvana açılan oda pencerelelerinde düşey sürme pencereleler kullanılmışır.



Şekil 5.99. Oda pencereleri ve Tepe pencereleri

5.11.2. Tepe pencereleri (Havalandırma Takaları)

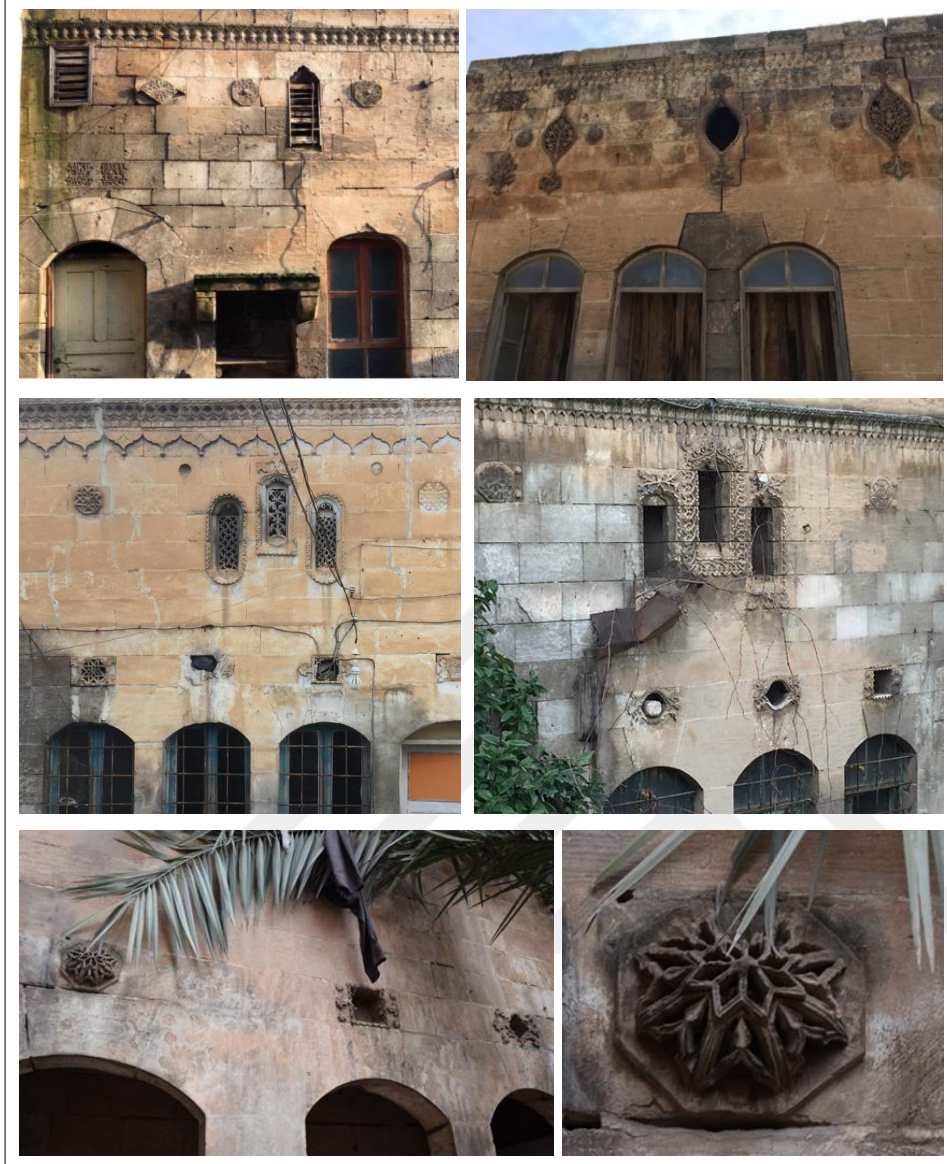
Avlu cephelerinde oda pencerelerinin üzerinde belirli bir kompozisyona göre dizilmiş *tepe pencereleri (havalandırma takaları)* bulunmaktadır. Bunlar kare, madalyon, eğrisel veya çeşitli geometrik şekillerde tasarlanmış olabilmektedir (Akkoyunlu 1988).

Tepe pencereleri oda pencerelerine göre daha küçük boyutlarda olup genellikle cam ve doğrama bulunmamaktadır (Şekil 5.100.). Ön kısımlarında taşın çeşitli bitkisel ve geometrik bezemelerle işlenmesi ile elde edilen taş kafesler bulunmaktadır. Bazı evlerde üst pencerelerin önünde ahşap çitler ile yapılan kafesler kullanılır. Oda pencerelerinin üst kısımlarında belirli bir ritim halinde tekrar eden bu tepe pencerelerinin aralarında, sadece estetik amaçla ve tekrarın devamlılığını sağlamak için, üst pencereyle aynı/benzer motiflerden kabartma şeklinde yapılmış ve işlevsel olmayan bezeme elemanları bulunur. Bunlara “*kör taka*” denilmektedir (Şekil 5.101.). Havalandırma pencereleri yüksek tavanlı olan Urfa evlerinde içeriye ışık ve hava girmesini sağlamaktadır.



Şekil 5.100. Tepe pencereleri (Havalandırma takaları)

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.101. Tepe pencerelerinde kullanılan taş oymalı kafes süslemeleri ve kör taka süslemeler

5.11.3. Bodrum Pencereleeri

Bodrum pencereleri oda pencerelerine göre daha küçük boyutlarda olup, tek taş lentolu veya basık kemerli olarak yapılmıştır. Genellikle ahşap kepenkler kullanılan pencerelerin bazılarının önünde demir pencere şebekeleri kullanılır (Şekil 5.102.).



Şekil 5.102. Bodrum pencereleri

5.11.4. Kim O Takası (Gezenek Takası)

Sokak kapısına gelenin kim olduğunu öğrenmek amacıyla gezenekten sokağa açılan küçük pencerelere “kim o takası” denilmektedir. İnsanın başını kolayca sokup çıkarabileceği genişlikte ve insan boyu yüksekliğindedir (Şekil 5.103.). Bazı evlerde kemerli bazılarında ise duvar içerisinde boşluk şeklinde yapılmıştır (Akkoyunlu 1989). Birçok geleneksel Urfa evinde bulunan kim o takalarından bazısının önünde ahşap kafes kullanılmıştır (Ürer ve Gürbıyık 2013).



Şekil 5.103. Kim o takası (Gezenek takası)

5.12. Ocaklar ve Bacalar

Geleneksel Urfa evlerinde mutfaklarda bir veya birden fazla sayıda ocaklar bulunmaktadır. Bu ocaklar tek bacaya bağlanmıştır. Kesme taştan yapılan ocaklar dikdörtgen planlıdır. (Şekil 5.104.)



Şekil 5.104. Ocak ve Baca

5.13. Badgir (Rüzgâr Yakalayıcıları)

Geleneksel Urfa evlerinde rüzgâr yakalayıcılar; doğal yollarla havalandırma sağlama amacı ile tasarlanmış eski bir geleneksel yapı bileşenidir. Urfa’da rüzgâr yakalayıcı için yaygın olarak “*badgel*” adı kullanılır. Geleneksel Urfa evlerinde sıcak dış ortam koşullarına karşı eyvanları havalandırmak ya da soğutmak amacıyla kullanılan badgeller fonksiyonel ve mimari bir sanat ögesi olarak kullanılırdı (Şekil 5.105.).

Badgellerin çalışma prensibi; açıklıkları yardımıyla ortamdaki sıcak havayı dışarı atarak ve dışarıdaki temiz havayı basınç farkı ile içeri alarak havalandırmayı sağlamaktır. Bacayı andıran badgellerin bir ucu damın üstünde diğer ucu ise alt katta eyvandaki nişlerde bulunur. Damdaki badgelin baş kısmından içeriye giren rüzgâr ile nişler içerisindeki dikey kanallar aracılığıyla hava akışı oluşur. Rüzgâr hızının artması ile kanallar aracılığıyla içeriye aktarılan hava miktarı artarak soğutma sağlanırken, rüzgârın olmadığı veya az olduğu durumlarda ise içerideki ısınan havanın dışarı aktarılması ile tek yönlü soğutma devam eder (Melikoğlu 2018). Badgeller yapısal olarak; baş, havalandırma kanalı ve niş olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Birbirleri ile bağlantılı olan bu üç bölüm Urfa'ya özgü detaylara sahiptir. Mihrap nişine benzer bir forma sahip olan badgelin baş kısmı binanın damından ortalama 1,5 metre yükselir. Üstü kavisli yarım kubbe ile örtülüdür. İkili badgeller rüzgâr yönüne göre konumlandırıldıklarından dolayı doğu yönünde bulunan genellikle kuzeye, batıdaki ise kuzeybatıya veya batıya yönlendirilmiştir (Melikoğlu 2018).



Şekil 5.105. Rüzgar yakalayıcı (Badgir)

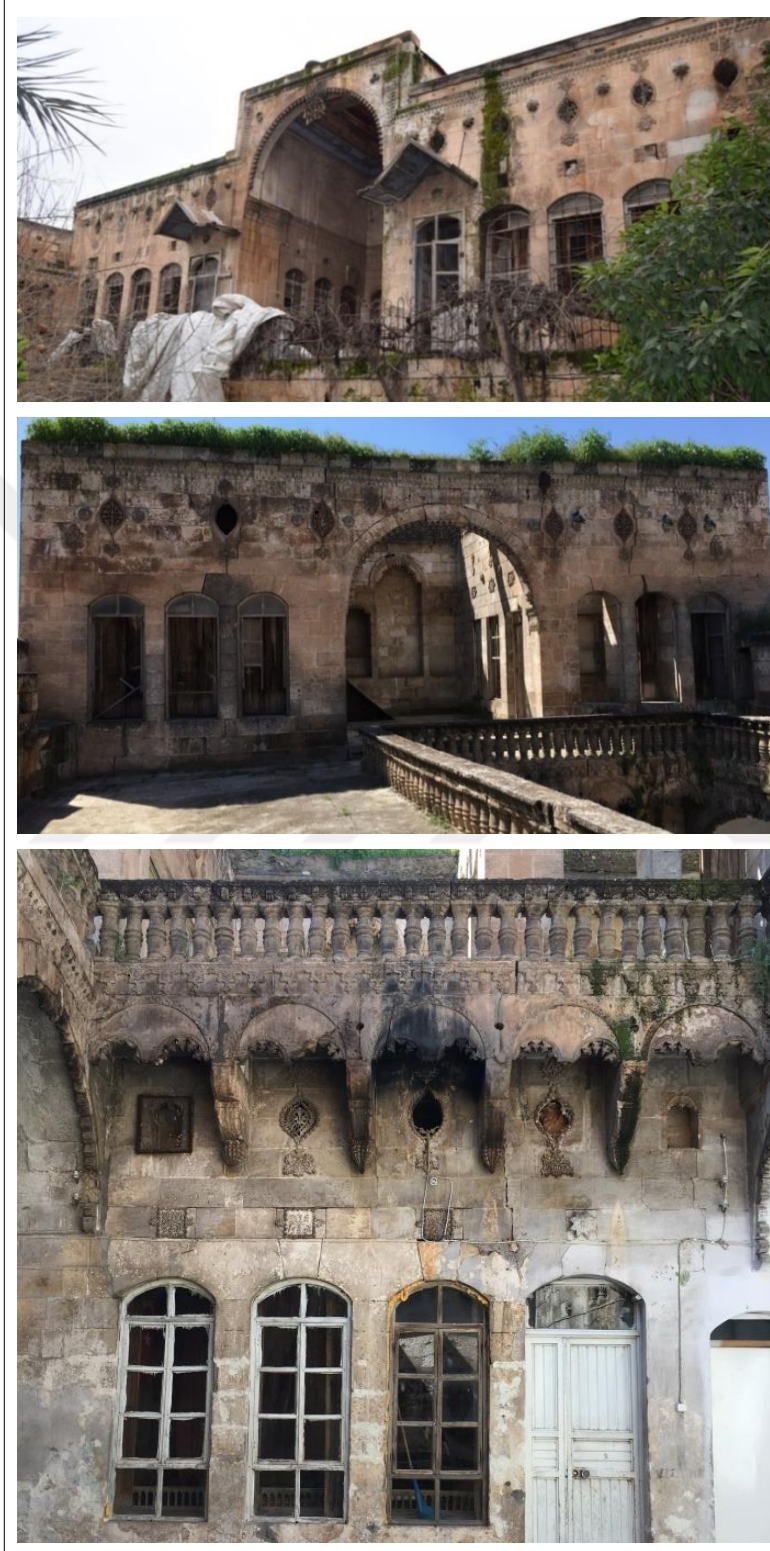
5.14. Bezemeler

5.14.1. Taş Bezeme

Taş; geleneksel Urfa evlerinde bezeme amacı ile iç ve dış mekânlarda kullanılan en önemli süsleme yapı malzemesidir (Şekil 5.106.). Kireç taşı ocaktan yeni çıkarıldığında küçük boyutlu desenler çıkarmaya uygun olduğundan dolayı istenilen ince işçilikte motiflerin taşla işlenmesi mümkündür. Bu durum geleneksel Urfa evlerini zengin taş bezemelerin sergilendiği özgün birer yapı örneği haline getirmiştir (Şekil 5.107.).

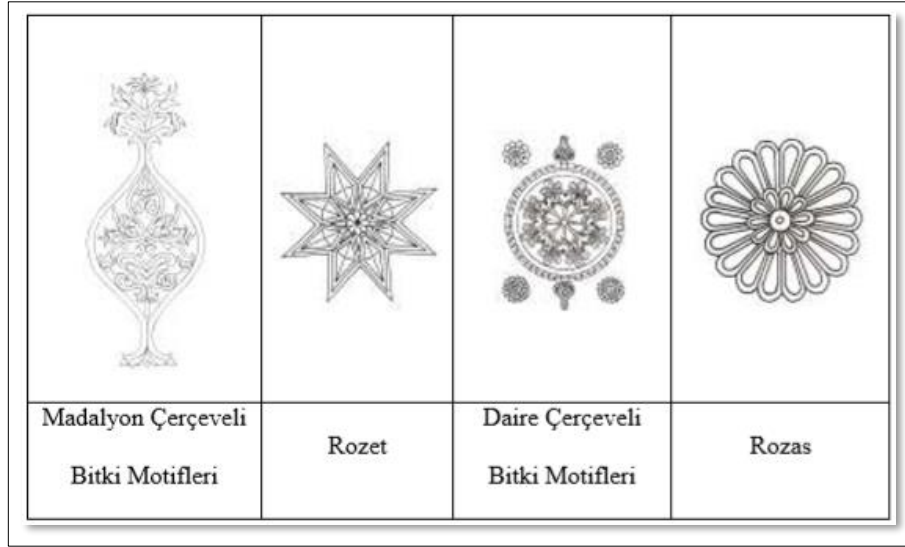
5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Geleneksel Urfa evlerinde süsleme amacıyla iç ve dış duvarlarda kullanılan taşların damarsız, boşluksuz ve lekesiz (kahverengi leke)¹⁸ olanları tercih edilmektedir.



Şekil 5.106. Geleneksel Urfa evlerinde avlu cephesi süslemeleri

¹⁸ Üst tabakalarında bazı yerlerinde kurtlu taş denilen kahverengi lekeli taşlara rastlanması istenilmeyen bir durumdur. Ustalar kemer yapımı gibi özel yerler için yarasız ve kutsuz taş isterdi. Bunun için taş ocağında bir iki tabaka aşağıya inilirdi.



Şekil 5.107. Geleneksel Urfa evlerinde cephede kullanılan bazı taş süslemeleri (Akkoyunlu, 1989)

İyi gelirli ailelerin evlerinde taş süslemeler oldukça zengin kullanılmıştır. Geleneksel Urfa evlerinde kapılar, pencereler, havalandırma ve kuş takalarında özenli taş bezemeler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle avlu cephelerindeki kornişler, rozetler, kabaralar, madalyon/çerçevesi ve çerçevesiz bitki motifleri dikkat çekicidir (Şekil 5.108.).

Eyvan duvar, niş ve kemerleri, bazı avlulardaki gezeneklerin altlarında kullanılan taş konsollar ile bazı evlerin avlu kapılarının üstlerinde özgün taş süslemeleri yoğun olarak görülmektedir.

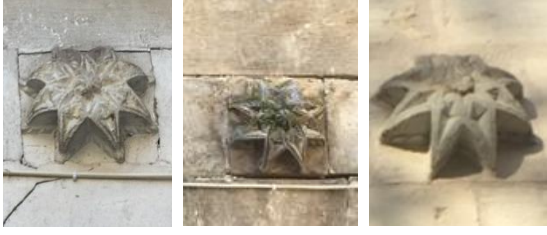
Urfa mimarisinde kullanılan taş üzerine işlenmiş çeşitli *bitkisel motifler*, *rozetler*, *rozalar*, *mukarnaslar*, *kabaralar*¹⁹ ve *kabara tarzı rozet/rozalar süslemelerinin* avlu cephelerinde bulunması Urfa'ya hasır (Şekil 5.109.) (Akkoyunlu 1989).

Urfa'da taş süsleme sanatı teknikleri olarak kakma, kabartma, şebekeli oyma, çizikleme ve negatif oyma teknikleri kullanılmıştır (Kürkçüoğlu 2002).

Urfa'da çeşitli taş bezeme elemanları kullanılmıştır. Kabaralara avluya bakan cephelerde ve havalandırma pencerelerinin aralarında rastlanmaktadır. Genellikle dilimli bir düzenlemeye sahip olan kabaraların stilize çiçek motifleri ya da geometrik formlardan meydana geldiği görülmektedir. Avlu cephelerinde bulunan bağımsız bitkisel süslemeler bazen kare, eşkenar dörtgen (baklava dilimi) ve çokgenlerle çerçevelenmiştir. Palmetler, bitkisel süslemeler ve geometrik geçmelerden meydana gelen dairesel ya da elips şeklindeki madalyonlar bazen iki yanına palmet motifleri eklenip zenginleştirilerek kullanılmıştır (Ürer ve Gürbıyık 2013).

¹⁹ Bezemede kullanılan küre ve koni kesitli taş süslemelerine verilen addır.

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Rozet



Rozas



Kare çerçeveli bitkisel süsleme



Çokgen çerçeveli geometrik bezeme



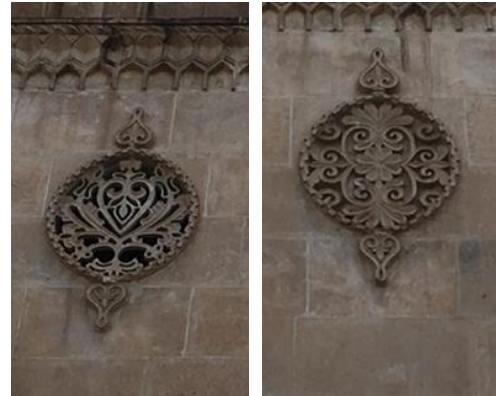
Çerçevesiz bitki motifleri



Baklava dilimi çerçeveli bitkisel süsleme



Madalyon çerçeveli uçları palmetli bitki motifleri



Daire çerçeveli bitkisel süsleme

Şekil 5.108. Geleneksel Urfa evlerinde görülen bazı taş süsleme örnekleri



Şekil 5.109. Kabara (kabara tarzı rozet ve rozaslar)

Geometrik çerçeveli ve geometrik bezemeli süslemelerde, baklava dilimi çerçeveli bitkisel süsleme/geometrik bezemelerde, uçlarda palmetler, dört kenarlarında ise küçük kabaralar görülebilmektedir.

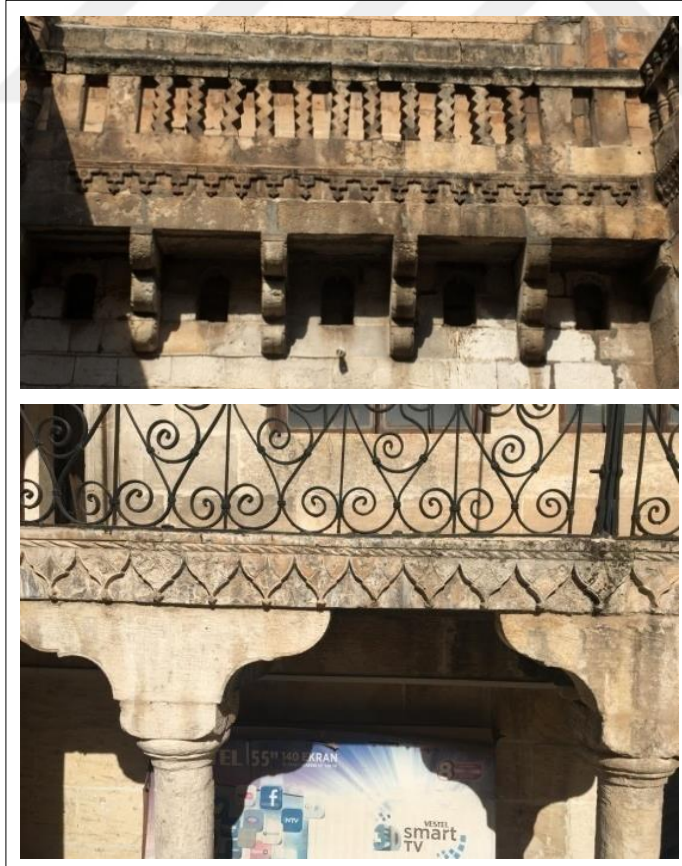
Avlu cephesi süslemeleri; avlu cepheleri oldukça özenli olup taş süslemenin en zengin görüldüğü yerlerdir. Genel olarak, kornişler, rozetler, rozaslar, kabaralar, madalyonlar ve çerçeveli/çerçevesiz bitki motifleri gibi taş süsleme elemanları avlu cephelerinde özenli biçimde kullanılmıştır. Bitkisel ve geometrik süslemelere sahip kitabe levhaları ile madalyon, rozet ve kabaralar cephelerde yer alan önemli süsleme öğeleridir.

Avlu cephelerinde oda pencerelerinin üstlerinde kare, dikdörtgen, dairesel, yıldız, elips veya madalyon çerçeveli değişik formlara sahip, küçük boyutlu ve süslemeli tepe pencereleri (havalandırma takaları ve kör takalar) bulunmaktadır. Bu üst pencerelerde çeşitli bitkisel motiflerin taş üzerine oyularak yapıldığı “*taş oyma kafesler*” ile en küçük ayrıntılara kadar ince taş işçiliğinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca avlu cephelerinde kullanılan kuşların yuva yapması için yapılmış kuş takaları zengin taş süslemelerinin diğer örnekleridir (Şekil 5.110.).



Şekil 5.110. Avlu cephelerinde kullanılan “matar” kuş takaları

Geleneksel Urfa evlerinde dam kenarlarında saçak yoktur. Gezeneklerde (Şekil 5.111.) ve duvarların üst hizasında kornişler bulunmaktadır (Şekil 5.112.). Bu kornişler düz profilli korniş, çift sıralı mukarnaslı korniş ve çift sıralı mukarnaslı kornişin altında palmet motiflerinin dikey şekilde tekrarlanması ile oluşan korniş olmak üzere üç çeşittir (Akkoyunlu 1989). Cephelerde alınlık hizasındaki mukarnaslı silmeler/kornişler ile dairesel hatlardan meydana gelen damla motifler dikkat çekici süsleme elemanlarıdır. Eyvanlarda üzengi hizasında duvarları çepeçevre dolaşan mukarnaslı korniş süslemeleri diğer önemli süslemelerdir (Şekil 5.113.).



Şekil 5.111. Gezenekte kullanılan uçları palmetli, yarım madalyon şekillerin tekrarlarından oluşan korniş örnekleri



Şekil 5.112. Korniş çeşitleri **a.** Tavan döşeme alınlığı hizasındaki yarım madalyon şeklindeki korniş **b.** Çift sıralı mukarnaslı korniş **c.** Çift sıralı mukarnaslı kornişin altında palmet motiflerinin dikey şekilde tekrarlanması ile oluşan yarım madalyon korniş

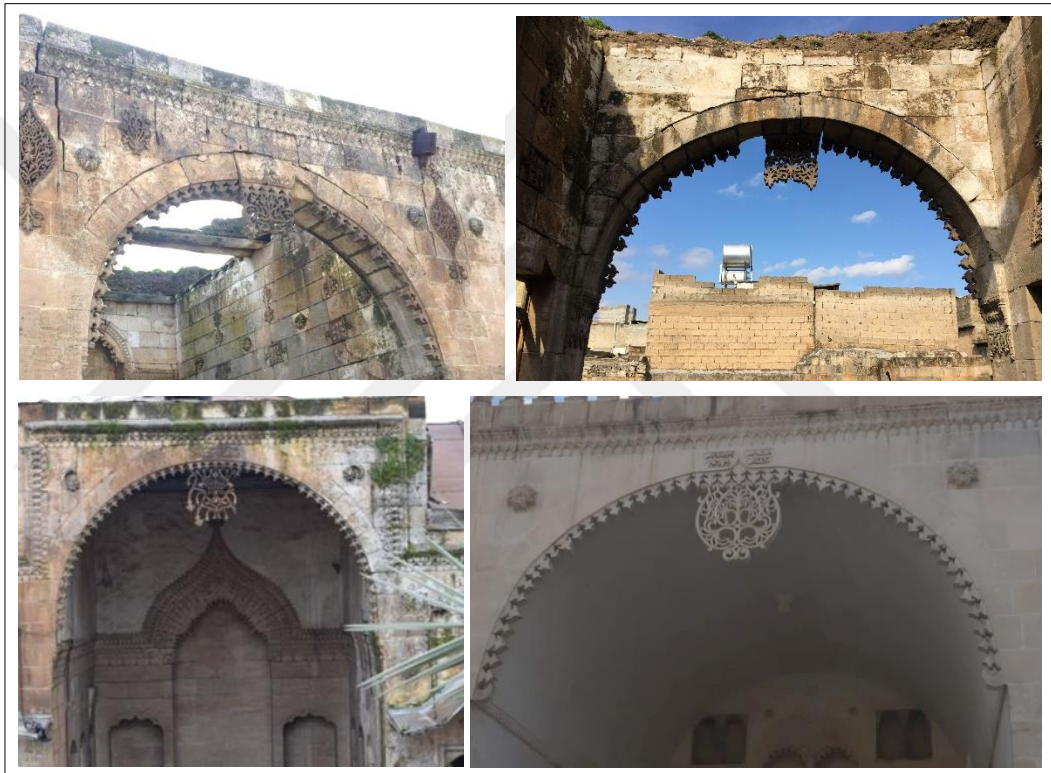
5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ



Şekil 5.113. Eyvanda üzengi hizasında duvarları çepeçevre dolaşan mukarnaslı korniş süslemesi (eyvanın içindeki nişlerin üzerini ve eyvanın kenarlarını çepeçevre dolaşan korniş)

Gezenek altlarında kullanılan taş konsollar ve bazen buralarda tasarlanan *sakallı kemer motifleri*, damın etrafında kullanılan tamamen taştan yapılan *lokmalı ve zikzak korkuluklar* cephede taş süslemelerinin oluşturduğu bir diğer güzel örneklerdir.

Eyvan kemerlerinin iç kenarlarında dış şeklinde yapılan motiflere “*palmet*” denilmektedir. Eyvan kemerlerinin dış köşelerinde ve kilit taşlarında yer alan palmet motifli sarkıt düzenlemeler bulunmaktadır. Eyvanlarda kullanılan bu palmet motifli kemerlere halk arasında “*sakallı kemer*” denilmektedir. Kemerlerde kilit taşlarından aşağı doğru sarkan, zengin palmet kompozisyonlarının oluşturduğu sarkıt taş süslemeye “*şebekeli oyma*” denilmektedir (Şekil 5.114-115.).



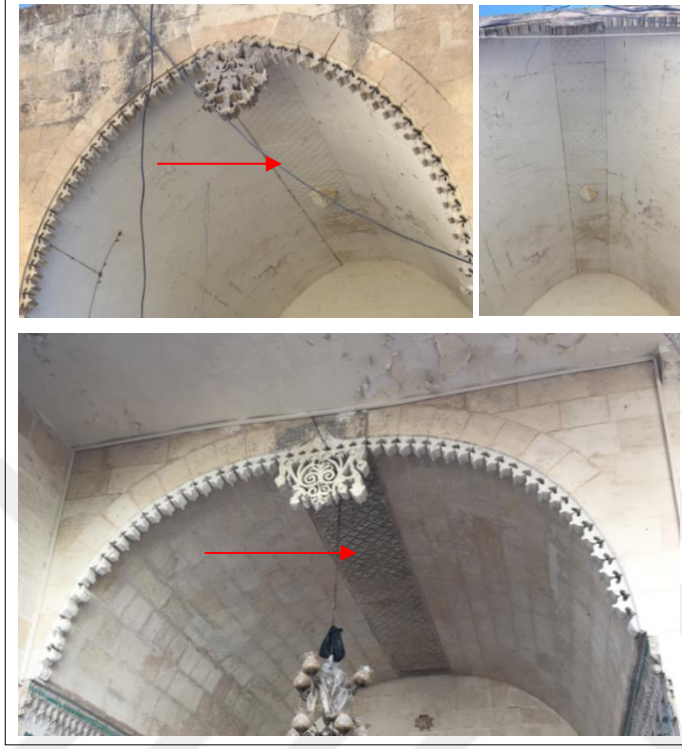
Şekil 5.114. Eyvan kemerlerinde kullanılan “*palmet motifi*” ve ortasından sarkan “*şebekeli oyma*” süslemesi



Şekil 5.115. Şebekeli oyma

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Geleneksel Urfa evlerinde bazı eyvan tonozlarının ortasında yer alan ve tonoz boyunca devam eden geometrik motiflerden oluşan süslemeler bulunmaktadır. Bu süslemelere halk arasında “*hayat ağacı*” denilmektedir (Şekil 5.116.).



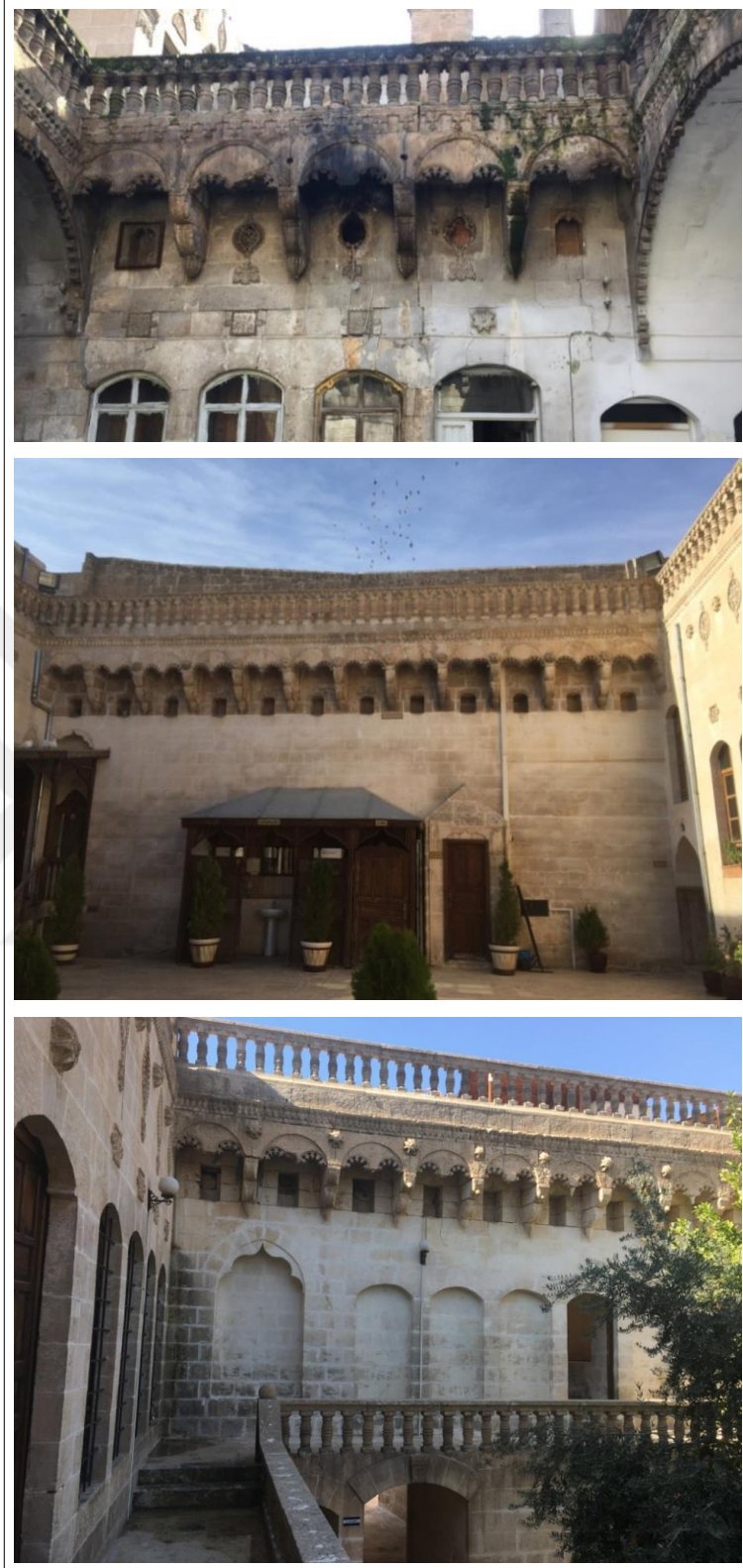
Şekil 5.116. Eyvan tonozlarının ortasında yer alan “*hayat ağacı*” süslemeleri

Bazı evlerde avlu kapılarının üzerinde *yarım madalyon süslemeleri* (Şekil 5.117.) kapının her iki yanında *rozetler taş süslemeleri* ve bunların üzerinde de kapı genişliğinde *mukarnaslı korniş süslemeleri* bulunabilir. Bunlar avlu kapılarındaki taş süslemelerin güzel örneklerini oluşturmaktadır.



Şekil 5.117. Yarım madalyon çerçeve içerisine yazılmış kitabe ve bitki motifi örnekleri

Sakallı kemer motifli taş çıkarmaların oluşturduğu gezenekler ve kuş takaları bulunmaktadır (Şekil 5.118.).



Şekil 5.118. Sakallı kemer motifli taş çıkmaların oluşturduğu gezenekler ve kuş takaları

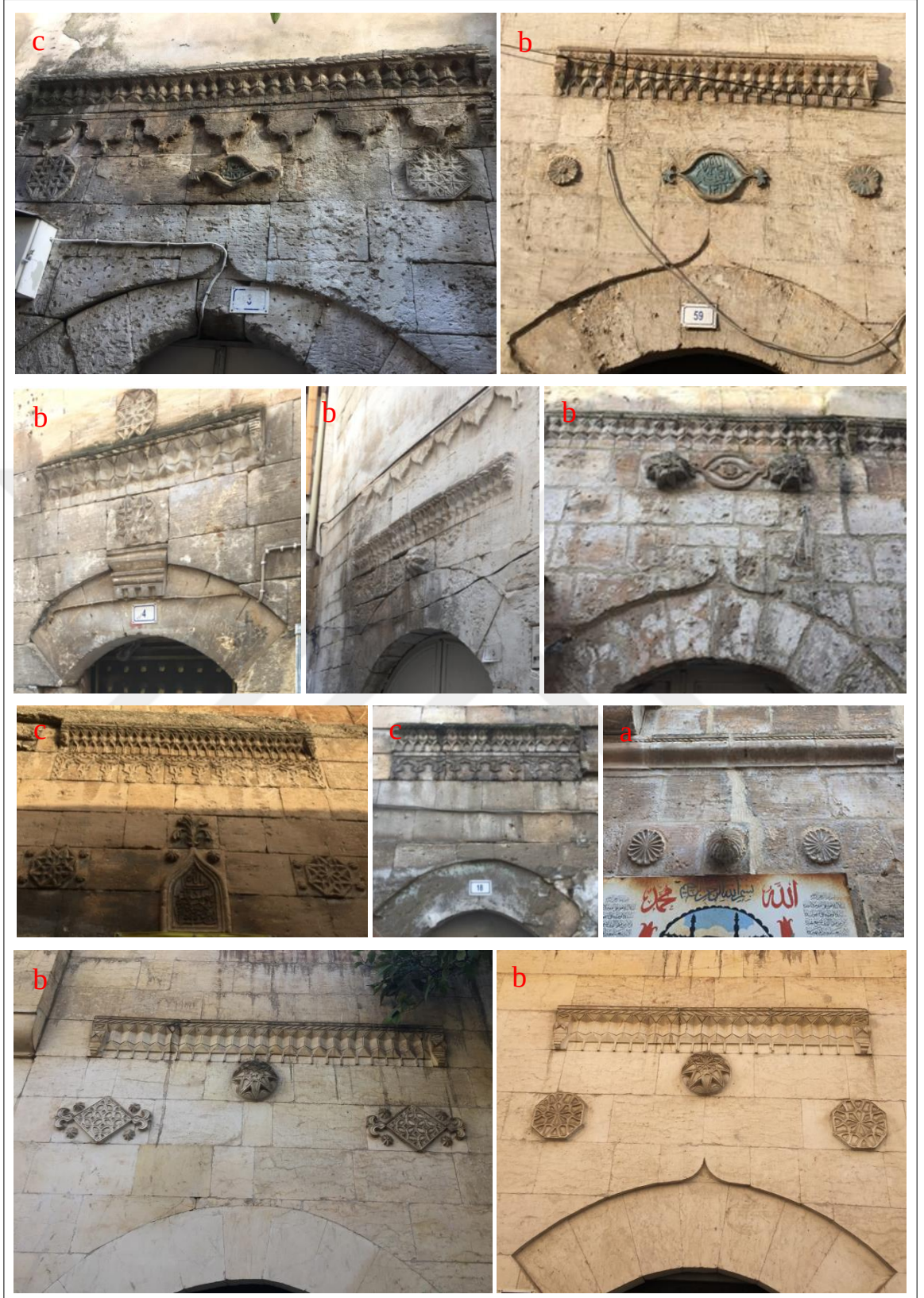
5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Pencere süslemeleri hem cephedeki konumları hem de kemer ve söve süslemeleri ile geleneksel Urfa evlerinde önemli süsleme elemanlarıdır. Dikdörtgen şekilli pencerelerde süsleme söve, kilit taşı ve tepelikte yoğunlaşmıştır. Kemerli pencereler genel olarak basık, kaş ve dilimli kemerli düzenlemelere sahiptir. Bu pencerelerde süslemeler daha çok üstlerinde bulunan tepe pencereleri ile sağlanır. Dikdörtgen şekilli pencerelere göre daha sade olan bu pencerelerde süsleme daha çok sövelerde yoğunlaşır (Şekil 5.119.) (Ürer ve Gürbıyık 2013).



Şekil 5.119. Pencerelerde süslemeler

Avlu kapıları, çok fazla süslemeli yapılmamasına rağmen kilit taşı, kapı açıklığı üzerindeki korniş süslemeleri ve yüzeysel bir saçak oluşturan tepeliği ve bunların üzerinde yer alan kitabe levhaları, madalyonlar, rozetler, kabaralar vb. süsleme elemanları ile görsel bir etki oluşturmaktadır (Şekil 5.120.) (Ürer ve Gürbıyık 2013).



Şekil 5.120. Avlu kapılarının üstlerinde kapı genişliğinde kullanılan taş süslemeler **a.** Düz profilli korniş, **b.** Çift sıralı mukarnaslı korniş **c.** Çift sıralı mukarnaslı kornişin altında palmet motiflerinin dikey şekilde tekrarlanması ile oluşan korniş

5. GELENEKSEL URFA EVLERİNDE YAPIM TEKNİKLERİ

Avlularda serinleme amacıyla yapılan çeşitli formlarda taş işçiliğinin sergilendiği nitelikli havuzlar bulunmaktadır. Ayrıca kuyularda avluların önemli bir taş mimari elemanıdır (Ek-19 ve Ek-20) (Şekil 5.121-122.). Avlu duvarlarında farklı amaçlar için işlevsel ve estetik süslemeler yapılmıştır (Şekil 5.123.).



Şekil 5.121. Geleneksel Urfa evlerinde avluda bulunan özenli taş süslemeler ile yapılan kuyular



Şekil 5.122. Avluda kullanılan havuzlar



Şekil 5.123. Taş süslemeler ile yapılan geleneksel havalandırma ve ışık sistemi

5.14.2. Ahşap Bezeme

Ahşap, geleneksel Urfa evlerinde taştan sonra en fazla kullanılan yapı ve süsleme malzemesidir. Bazı oda ve eyvan tavanlarında, dolap ve niş kenarlarında süsleme malzemesi

olarak kullanılmıştır. Özellikle iyi gelirli ailelerin evlerinde başodaların kapı kanatları, pencere kepenkleri, tavan ve duvarlarında ahşap süsleme özenli olarak yapılmıştır. Ahşap süslemesi Urfa'lı ve Mardinli ahşap ustaları tarafından yapıldı.

Urfa'da ahşap oymacılığı sanatına “*neccarlık*” denilmektedir. Neccarlar “*ince neccarlar*” ve “*kaba neccarlar*” olarak ikiye ayrılmaktadır. Kaba neccarlar kaba ürünler üretirken, ince neccarlar işlemeli kapı ve pencere kanatları üretti (Kürkçüoğlu 2002).

Bazı geleneksel Urfa evlerinde oda kapı ve pencere kanatları, özellikle meşe ve ıhlamur ağacı üzerine çeşitli bitkisel motifler işlenerek ve oyularak farklı süslemeler elde edilmiştir. Motiflerin oyma tekniğinde işlendiği bu parçalar, aralarındaki düz kayıtlarla birbirine bağlanmıştır (Akkoyunlu 1989).

Kapı ve pencere kanatlarındaki süslemelerde simetri esası göz önünde tutulmuştur. Urfa'daki ağaç eserlerde ağaç işçiliği tekniklerinden oyma, geçme, kafes, muşarabiye ve kakma teknikleri uygulanmıştır (Kürkçüoğlu 2017).

Kapı ve pencere kanatlarındaki süslemeler ev sahibinin gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir. İyi gelirli ailelerin evlerinde ahşap elemanları oymalı ve renkli kalem işleriyle bezemelidir. Özellikle başoda kapılarında, bitkisel bezemeli *kündekari* tekniğine benzeyen yoğun süsleme uygulamaları bulunmaktadır. Sade tutulmuş kapı ve pencere kanatlarının yanında, kapı ve pencere kanatlarında oyma ve kabartma teknikleri ile oluşturulmuş düz ve yuvarlak yüzeyli, bitkisel motifli ahşap süsleme teknikleri kullanılmıştır. Kapı ve pencere kanatlarındaki ahşap süslemelerde genellikle bitkisel motifler kullanılmış, sarmaşık motifini andıran kıvrım dal ve yapraklara ağırlık verilmiştir (Ürer ve Gürbıyık 2013). Başodalarda kullanılan bazı özenli ahşap kapıların iki tarafında kitabeler bulunmaktadır. Üzerindeki ahşap bezemeye “*çark-ı felek*” denilmektedir.

Ahşap malzeme üst örtülerde saçak olarak da kullanılmaktadır. Dekoratif olarak yapılmış uçları palmet motifli ahşap saçak sarkıtları yapının ahşap malzemeli süsleme elemanları arasındadır.

5.14.3. Metal Bezeme

Geleneksel Urfa evlerinde hem işlevsel hem de süsleme amaçlı kullanılan yapı malzemesi olan metal, ağırlıkla demirdir. İyi gelirli ailelerin evlerinde metal elemanlar daha süslemeli ve özenli yapılmıştır.

Dövme demirden yapılmış pencere, merdiven ve gezenek korkulukları ile dövme demir, tunç ve pirinç malzemeli döküm tekniği ile yapılmış kapı tokmakları, yapılarda metal malzemenin süsleme amacıyla kullanıldığı başlıca alanlardır.

Geleneksel uygulamalarda avlu kapıları ahşap malzeme ile yapılıp, dış yüzeyi ise doğal şartlardan etkilenmemesi amacıyla ince sac türü metal malzeme ile kaplandığı görülmektedir. Bu uygulamada amaç hem ahşabı dış hava koşullarından korumak hem de süsleme yapmaktır. Sac kaplanmış avlu kapılarının üzerinde küçük metal kabarıklarla (iri başlı çivi) özellikle ay-yıldız motifinin işlendiği süslemeler görülmektedir. Bazı örneklerde ise kabara ve metal şeritlerle yatay ve dikey olarak kapı hatlarının vurgulandığı görülmektedir (Ürer ve Gürbıyık 2013).

Dövme demir veya tunç malzeme ile döküm tekniği ile yapılmış kapı tokmakları da yapılarda metal malzemenin hem işlevsel hem de süsleme amacıyla kullanıldığı başlıca alanlardır (Ürer ve Gürbıyık 2013).

Geleneksel uygulamalarda dairesel kıvrımlardan meydana gelen, “*demircağa*” adı verilen merdiven ve gezenek korkulukları avluda metalin süsleme elemanı olarak kullanıldığı elemanlardır. Sokağa bakan üst kat pencerelerinde görülen ve güvenlik amacıyla yapılan demir korkuluklar (pencere şebekeleri), geleneksel Urfa evlerinde görülen diğer bir zengin demir süsleme elemanlarıdır. Genellikle kıvrımlı hatlardan (S motifi kullanılarak) yapılan metal süslemeler pencere, merdiven ve gezenek korkuluklarında görülmektedir (Ürer ve Gürbıyık 2013).

5.14.4. Kalemîşi Bezeme

Çok yaygın bir kullanıma sahip olmayan kalemîşi süslemeler daha çok birkaç özel yapının elips ve daire şekilli bağdadi teknikle yapılmış tekne tavanında ve bazı giriş açıklıklarında kaşımıza çıkmaktadır. Kalemîşi süslemeler Urfa’daki tavan uygulamalarında bitkisel bezeme ağırlıkta olup kıvrım dal ve çiçek motifleri yoğunluktadır (Ürer ve Gürbıyık 2013).

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

Urfa'daki geleneksel yapıların yapımında kullanılan teknikler ve malzemeler konusunda sınırlı bilgiye sahip olunması ve çoğu durumda bunların kullanımlarının terk edilmesi bu bilgilerin unutulmaya yüz tutmasına sebep olmuştur.

Urfa'da yakın zamanda yapılan ve yapımı devam eden bazı restorasyon uygulamalarında, kullanılan malzeme ve yapım tekniklerinin geleneksel tekniklere ve malzemelere uygun olmadığı, yapıların özgünlüğünü bozacak uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Bazı özgün ile uyumsuz modern yapı malzemeleri üzerine taş kaplama yapılarak özgün ile uyumlu restorasyon yapıyormuş görüntüsü veren uygulamalar, yapının kimliğine ve özgün taşıyıcı strüktürüne zarar vermektedir. Restorasyonda harç ve sıva malzemelerine kireç yerine beyaz çimentonun kullanılması bir diğer uygulama hatasıdır. Geleneksel ve bilimsel restorasyon kurallarına tamamen aykırı olan bu restorasyon uygulamaları, geleneksel evlerin özelliklerini ve sonraki nesillere ilettikleri bilgileri kaybetmesine yol açmaktadır (Dalkılıç ve ark. 2018).

6.1. Yapı Malzemeleri

6.1.1. Taş

Geleneksel Urfa evlerinde yapılan restorasyon uygulamalarında kullanılan kireç taşları, günümüzde aktif olarak çalışan Akçakale yolu üzerindeki taş ocaklarından ve Gaziantep yolu üzerindeki Evren Sanayi Bölgesi'nde bulunan taş ocaklarından çıkarılmaktadır.

Günümüzde kireç taşı modern betonarme yapılarda taşıyıcı olmayan duvarların yapımında ve kaplama malzemesi olarak kullanılırken, yığma yapılarda taşıyıcı olarak kullanılmaktadır. Urfa'daki restorasyon uygulamalarında kullanılan kireç taşı düşey ve yatayda taşıyıcı, harç ve sıvalarda agrega ve yapılarda önemli bir süsleme elemanı olarak kullanılmaktadır.

Arkeolojik çalışmalar ve önemli keşifler sonucunda odak merkezi haline gelen Urfa'da kireç taşından yapılmış tarihi yapıların ve geleneksel evlerin korunması önemli bir konu haline gelmiştir. Tarihi yapıların bulunduğu yerlerde yapılan betonarme yapıların iç ve dış yüzeylerinin kireç taşı ile kaplanarak tarihi yapı dokusu verilmesi gerekliliği oluşmuştur. Bu yapılarda kullanılan kireç taşları dikkat çekmeye başlamış, yurtdışından ve yurtiçinden kireç taşına olan ilgi artmıştır. Bunların sonucunda kireç taşının ayrıntılı özelliklerinin standartlara göre bulunması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Turgut ve ark. 2006).

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

Günümüzde ocaktan çıkarılan kireç taşları birer özgün süsleme elemanı haline getirilirken üzerine şablonlarla çizilen motifleri işleyebilmek için tarak ve keski (murç/kalem) aletlerinin yanı sıra zımpara makinesi ve spiral makinesi de kullanılmaktadır (Şekil 6.1-2.).



Şekil 6.1. Zımpara makinaları ve kullanılan çeşitli uçları



Şekil 6.2. Spiral makinaları ve kullanılan çeşitli uçları

6.1.1.1. Taş Atölyesi

Bu bölümde Urfa’da aktif olarak çalışan taş atölyeleri incelenerek, atölyelerin geneli hakkında bilgi verilmiştir. Taş atölyelerinde yapılan işlemler hakkında atölye işletme sahipleri ve taş ustalarıyla yapılan görüşmelerin sonuçları anlatılmıştır.

Günümüzde taş ocaklarından makineler ile çıkarılan taşlar yine çeşitli makineler yardımıyla düzeltilmektedir. Ocaktan çıkarılan taşların geçirdiği aşamaların incelendiği Demir Doğaltaş Atölyesi Urfa’nın batısında Akabe Yolu üzerinde bulunan 2 yıllık bir taş kesme ve yontma atölyesidir (Şekil 6.3.). Atölyede farklı işlevleri yerine getiren 4 ayrı makine ile taşlara çeşitli işlemler uygulanıp istenilen boyutlara getirilmektedir. Bu makineler; Yarma makinesi, Este makinesine, Yan kesme makinesi ve Tepe kesme makinesidir. Bu atölyede üretilen taşlar genel olarak Bitlis, Erciş, Silifke, Mardin ve Antep’e yollanmaktadır.



Şekil 6.3. Demir Doğaltaş Taş Atölyesi

Ocaktan çıkarılan blok taşlar kamyonlar yardımıyla atölyelere getirilir. Ocaktan gelen yaklaşık 33x48x85-90 (30x45x100) cm ebatlarındaki bu blok kireç taşlarının boyu 2 metreye kadar çıkabilmektedir. Atölye alanında bulunan vinç yardımıyla blok taşlar araçtan indirilir. İndirilen blok taşlar, Forklift makineleri yardımı ile atölye içerisine taşınır. Ayrıca daha küçük boyutlarda ocaklardan çıkarılan taşlar, atölyeye getirilerek daha basit kesim makinelerinde istenilen boyutlarda kesimler yapılmaktadır.

Taş atölyesinde kullanılan makineler incelendiği zaman; *yarma makinesi* ile kaba ölçülerde kesim yapılmaktadır (Şekil 6.4.). Bu makinelerde 35x48x45 cm boyutlarında kesilen

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

taşlar çeşitli restorasyon işlerinde kullanılmaktadır. Burada kesilen taşlar başka kentlerdeki restorasyon uygulamalarında da kullanılmaktadır. İnceleme sırasında burada işlenen taşların Bitlis Kalesi'nin ve Silifke Kalesi'nin restorasyonunda kullanılmak üzere Bitlis'e ve Mersin'e gönderileceği bilgisi verilmiştir.



Şekil 6.4. Yarma makinesi ile çalışan işçiler

Ocaktan getirilen taşlar duvar kaplamalarında kullanılmak üzere 7x27x85 cm boyutlarına getirilebilmek için sırasıyla *este makinesi*, *yan kesme makinesi* ve *tepe kesme makinesi* ile kesilmektedir.

Taşlar ilk olarak forklift yardımı ile *este makinesine* yerleştirilir (Şekil 6.5.). Este makinesi ile taş aynı anda hem alttan yatayına hem de üstten düşeyine kesilir. Taşların kalınlığı 7 cm'ye getirilir. Este makinesinde kesilen dikdörtgen boyutlu taşların eğri, kırık olan kısımları yan kesme makinesi ile düzeltilip yanları 27 cm olarak ayarlanır. En son tepe kesme makinesi ile boyu 85 cm olarak kesilip kırıkları alınır (Şekil 6.6.).



Şekil 6.5. Este makinesi ile çalışan işçiler



Şekil 6.6. Yan kesme makinesi ve Tepe kesme makinesi ile çalışan işçiler

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

Günümüzde kireç taşından yapılan evlerde kullanılmak üzere üretilen taşlar farklı ölçülerde hazırlanmaktadır. Bu taşlar briket üzerine kaplama yapılacak olan taşlar, briket yerine sadece kesme taş ile örülen duvarlarda kullanılan taşlar ve moloz dolgulu duvarlarda kullanılan taşlar olmak üzere üç çeşittir. Briket kullanılmadan sadece kesme taş ile örülen duvarlardaki taşlar 20x27x48 cm boyutlarında hazırlanmaktadır. Bu duvarların yapımında beyaz kum ve beyaz çimento harcı kullanılmaktadır. İki yüzü kesme taş ve ortası moloz dolgu ile yapılacak olan duvarlarda kullanılan taşlar 15x15x10 cm boyutunda üretilmektedir (Şekil 6.7.).



Şekil 6.7. Kullanıma hazır hale gelen taşlar

Taş atölyelerinde taş kesme makineleri ile kesilen taşların iç kısımlarında gizli damar veya çatlak varsa o an farkına edilememektedir. Bu durum taş kesme makinalarının dezavantajı olup yapıda kullanıldıktan sonra taşta açılma ve çatlamlar olup yapı zarar görmektedir.

6.1.2. Ahşap

Günümüzde geleneksel Urfa evlerinde yapılan restorasyon uygulamalarında geniş bir kullanım alanına sahip olan ahşap taştan sonra en fazla kullanılan yapı ve süsleme malzemesi olma özelliğini korumaktadır.

Urfa'da ahşap kaynağı olarak çoğunlukla dut ağacı, kavak ağacı ve meşe ağacı kullanılmaktadır. Ahşap malzemenin kaynağı Urfa ve yakın çevresinden sağlanmaktadır. Yapılarda restorasyon uygulamaları için kullanılan ahşap yapı ve süsleme malzemeleri genellikle Kastamonu ve Adana'dan getirilmesinin yanı sıra Urfa'da bulunan ahşap ustaları tarafından ahşap atölyelerinde de hazırlanmaktadır

6.1.3. Metal

Günümüzde geleneksel Urfa evlerinde yapılan restorasyon uygulamalarında demir ve çinko levha/sac gibi metal yapı malzemeleri kullanılmaya devam etmektedir. Gezenek ve pencere korkuluklarında genellikle iyi durumda olan mevcut malzemelerin bakım ve onarımı yapılarak tekrar kullanılmaktadır. Kullanılamayacak durumda olanlar Urfa'da demir atölyelerinde demir ustaları tarafından yeniden üretilmektedir. Restorasyon uygulamalarında çatılarda ve avlu kapısı kaplamalarında ise yeniden üretilen çinko levha/sac malzemeleri kullanılmaktadır.

6.2. Bağlayıcı Malzemeler ve Yapı Harçları

Günümüzde restorasyon uygulamalarında horasan harcı, hidrolik harç, derz dolgusu, moloz dolgu harcı ve kendir sıvası gibi çeşitli harçlar ve bağlayıcı malzemeler kullanılmaktadır. Bunlar kullanıldıkları yerlere ve işlevlerine göre farklılık göstermektedir (Şekil 6.8-9-10.).

Horasan harcı; Eski yapılarda taşları birbirine bağlamak için kullanılan horasan harcı, geleneksel yapıların restorasyonunda da kullanılan bir yapı malzemesidir. Horasan, kırıldıktan sonra toz haline getirilen kiremit ve tuğla gibi pişmiş killere denilir. Horasan harcı, söndürülmüş kireç (macun kireç), kireç taşı tozu ve pişmiş toprak (elenip kum haline getirilen kiremit veya tuğla kırıkları) malzemenin karıştırılması ile elde edilmektedir. Horasan harcı bağlayıcı ve taşıyıcı bir malzemedir. Bu harç içerisine keçi kılı veya kendir ipi doğranıp katılabilmektedir.

Günümüzde horasan harcına bazı yerlerde beyaz çimento katılmaktadır. Ustalar ile yapılan görüşmeler sonucunda restorasyon uygulamalarında horasan harcının kesme taş ile ortaya koyduğu uyumu çimentonun gösteremediği görüşü ağırlık kazanmıştır.

Hidrolik harç; bu harç sertleşmeyip gevrek kaldığı için yapının esnemesine olanak sağlamaktadır. Bu durum yapıda kırılmaların önüne geçmektedir. Harç oranları; 600 kg tuğla\kiremit tozu, 300-400 kg elenmiş kum ve su karışımı ile oluşabilmektedir.

Derz dolgusu; genellikle moloz duvarlarda kullanılmaktadır. Yapılan derz dolgusunun oranları; doğal hidrolik kireç 250 kg (ton), tuğla tozu 350 kg (ton), kum (2 mm elek altı) 300 kg (ton), ince sıva veya derz kumu 350 m³ (m³) ve su 300 m³ (m³) olarak yapılabilir.

Moloz dolgu harcı; moloz dolgularda kullanılmaktadır. Günümüzde çimento, taş tozu (beyaz ince kum) ve su karıştırılarak elde edilen harç kullanılmaktadır. Çift sıralı duvarlarda sulu şekilde harç (şerbet) yapılıp taş dolgu üzerine dökülmektedir.

Kendir sıvası; günümüzde beyaz çimento ile kendir ipi karıştırılarak yapılmaktadır.

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI



Şekil 6.8. Sönmüş kireç/beyaz çimento, kum, kiremit tozu ve sudan oluşan harç



Şekil 6.9. Tuğla tozu ve macun (kaymak/sönmüş) kireç



Şekil 6.10. Derz yapımında kullanılan hidrolik kireç, kiremit tozu ve kum

Günümüzde bağlayıcı malzemeler ve harçlarda çeşitli kireç türleri kullanılmaktadır.

Kireç; restorasyon uygulamalarında çalışan eski taş ustaları günümüzde fabrikalarda üretilen kireçlerin eski üretilen kireçlere göre daha düşük kaliteli olduğunu belirtmektedir. Fabrikalarda kireç taşları öğütülürken araya yanmamış kireç taşlarının da girdiği için kalitenin düştüğünü düşünmektedirler. Eskiden yapı malzemesinde ağırlık kirece verilirken günümüzde çimento ağırlık kazanmaktadır.

Toz kireç; günümüzde fabrikalarda toz kireç üretiminde macun haline getirilen yanmış kireç taşları kurutulup tekrar öğütülmektedir. Bu şekilde malzeme bağlayıcılık özelliğini büyük oranda kaybetmektedir. Sadece harcı yumuşatmak için kullanılmaktadır.

Duvarlardaki kesme taşlar arasına yapılacak macun harçlarda, hazır satılan paketler içerisindeki toz kireç (söndürülmüş kurutulmuş fabrikasyon kireç) kullanılmaktadır. Bağlayıcılığı yoktur.

Sönmüş kireç (macun kireç\kaymak kireç); yanmış kireç taşlarının su içerisinde bekletilmesi ile elde edilmektedir. Günümüzde paketler içerisinde hazır olarak satılmaktadır.

Söndürülmemiş kireç; günümüzde paketlerde taş halinde söndürülmemiş kireçler satılmaktadır. Fıçılarda yanmış kireç taşları söndürülüp macun harçlar olarak kullanılmaktadır.

Urfa'da badanada kullanılan kireç beyaz renkli olan Kayseri-Erciyes kirecidir. Erciyes kireci temiz ve kaliteli bir kireçtir. Urfa'da badana kireci üretimi olmadığı için dışarıdan alınmaktadır. Badana yapılırken kireç ve su karıştırılarak kullanılmaktadır.

6.3. Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Yapım Teknikleri

Bu bölümde günümüz restorasyon uygulamalarında uygulanan yapım teknikleri temel, duvar, döşeme ve üst örtü başlıkları altında incelenmiştir.

6.3.1. Temel

Günümüz restorasyon uygulamalarında temel yapımına başlanırken eski yapının temel kalıntısı varsa kullanılır, yoksa ve tekrar temel yapılacaksa toprak kazılarak sert zemin bulunmaya çalışılır. Sert zemin bulunamazsa (kaya yoksa) toprak belirli genişlik ve derinlikte kazıldıktan sonra demirli beton dökülerek betonarme bir temel ayağı oluşturulur. Burada amaç temelde hatıl (temel ayağı) ile geniş bir zemin oluşturmaktır. Bunun üzerine yığma temel duvarı (moloz taş duvar) başlanır.

Temel duvarı yapılırken; temel kazıldıktan sonra temel çukurunun her iki tarafına ahşap kalıp kurulur. Temelin yan taraflarına yapılan ahşap kalıplar ile araya boşaltılan akışkan harcın yan taraflara dağılması önlenmektedir. Temelerde eski yapıdan çıkarılan taşlar veya yeni getirilen kesme taşlar kullanılır. Temel seviyesinden zemin seviyesine gelinceye kadar temel duvarı moloz taşlar ile çift sıra duvar tekniğiyle (yığma temel duvarı) örülür. Çift sıra duvar yapılırken duvarın iki yüzünün arasına moloz dolgu yapılmaktadır. Moloz dolgu; bir sıra moloz taş (hampara) bir sıra akışkan harç (akışkan çamur harç veya çimento harç) dökülerek veya toprak serilerek yapılmaktadır. Böylece duvar örgüsü ve moloz harç beraber yapılarak temel duvarı yükseltilmektedir.

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

Yapı duvarı başlangıcı; temel duvarı bitip üzerine kesme taş veya moloz taş ile çift sıra duvar örülmesi aşamasında, temel duvarının bitimine harç dökülüp tesviye edilerek düzgün bir yüzey oluşturulmaktadır. Bazı durumlarda ise ebatlı taşlar temel duvarının bitiminde kullanılarak çift sıra duvarlar için düzgün bir yüzey hazırlanır.

Ebatlı taşlar sık bir şekilde kullanılarak taşların uzun kenarı, duvar genişliği doğrultusunda, yan yüzeyleri birbirine değecek şekilde yan yana dizilip çift sıra duvara zemin hazırlanmaktadır. Ebatlı taşların kullanımı ile tıpkı temellerdeki gibi duvarlara ayak oluşturulmaktadır. Bu düzeltilen yüzeyin üzerine duvar örülmeye başlanır. Ebatlı taşlar kullanılarak yapılan temeller daha sağlam olmaktadır. Bu taşlar ağır oldukları için kayma riski bulunmamaktadır.

Temel bitim yüzeyi düzeltildikten sonra üzerine çift sıra duvar örülmeye başlanır. Bu örülen kesme taş veya moloz taş duvarda bağlantının temel ile doğru sağlanabilmesi için duvarların döşeme kotundan 2-3 sıra aşağıda kalması istenir. Normal kotun 2-3 sıra altından ebatlı taşlar ile örülmeye başlanan çift sıra duvarlar zemin kotuna ulaşılınca yaklaşık 15x25x50 cm boyutundaki kesme taşlar ile devam eder. Yukarı kısımlarda da duvarlar aynı eksende devam etmektedir.

6.3.2. Duvar

Günümüz restorasyon uygulamalarında kireç taşıyla yapılan taşıyıcı duvar kalınlıkları genellikle 40-70 cm olarak kullanılmıştır. Bu yapılarda 15-20 cm kalınlığında (derinliğinde) kesme taşlar kullanılmaktadır. Çift sıra duvarlarda araya 10-30 cm'lik bir moloz dolgu yapılmaktadır. Bölücü duvarlar ise 15-25 cm genişlik yeterlidir.

Tek sıra duvarlarda duvar örülürken kullanılan kesme taşların yanlarında şerbet kanalları açılmaktadır. Bu kanallardan şerbet (sıvı harç) harcı dökülür. Şerbet harcı taşların birbirini daha iyi tutmasını sağlamaktadır. Bu uygulama geleneksel ve yeni uygulamalarda kullanılmaktadır. Eskiden şerbet sıvı kireç harcı²⁰ olarak yapılırken, günümüzde siyah veya beyaz çimento, kum ve su karıştırılarak yapılmaktadır.

Eskiden çift sıra duvarların yapım tekniğinde taşın bir yüzü taraklanarak düzeltilirken diğer tarafı doğal bırakılıp duvar örülürdü. Böylece hem işçilik daha az olmakta hem de taş harç ile daha iyi bütünleşirdi. Günümüzde taşlar makineden bütün yüzeyleri düzgün olarak çıkmaktadır. Bu yüzden taşın bir yüzü kırılarak (murçlanarak) pürüzlü hale getirilmektedir.

Günümüzde çift sıra duvarların moloz dolgularında genellikle çimento, taş tozu (beyaz ince kum) ve su karıştırılarak elde edilen harç kullanılmaktadır. Akışkan şekilde yapılan bu sıvı

²⁰ Eskiden kum ve sönmüş kireç karışımı olan, oldukça sıvı olarak yapılan kireç harcına şerbet denirdi.

harç (şerbet) moloz taş dolgu üzerine dökülmektedir. Duvarlardaki moloz dolgular eskiden bir sıra moloz taş bir sıra harç şeklinde yapılırdı. Şimdi ise moloz taş tamamen döküldükten sonra harç su gibi yapılarak üstüne dökülüyor. Böylece harç taşların arasına girerek birbirini tutmaları sağlanıyor. Bazı çift sıra duvarların iç duvar kısmında yapılan moloz dolgularda ise harç olarak toprak (felhan) ve su ile karışımından elde edilen çamur harç kullanılmaktadır. Harç iki duvar arasına konulan moloz taşlara kat kat serilebildiği gibi, taşlar doldurulduktan sonra üzerlerine de boşaltılabilir. Bu şekilde taşlar birbirine daha iyi bağlanmaktadır.

Çift sıra duvarlarda kesme taşların iki yanına gerek görülmesi durumunda spiral makinesi ile kanallar (şerbet kanalları) açılarak şerbet harcı dökülmektedir.

6.3.3. Döşeme

Günümüzde restorasyon uygulamalarında döşemelerde kullanılan taşların ebatları yaklaşık olarak genişlik 25 cm, kalınlık 4-5 cm ve uzunluk 60 cm'ye yakın (serbest boy) değişken boyutlardadır. Avlu döşemeleri iç mekân döşemelerinden farklı olarak 5-12 cm kalınlıkta yapılmaktadır Ayrıca döşeme taşlarının aralarına şerbet girmesi için yaklaşık 1 cm derz bırakılması uygun görülürken, eski taş ustaları iç mekân döşemelerinde taşların birbirine sıfır derz olmasını doğru bulmaktadır.

Günümüzde döşemelerin yapılışı; zemin tamamen düz hale getirilerek tesviye edilir. Daha sonra harç malzemesi serilir. Döşemelerde harç malzemesi olarak sönmüş kireç (macun kireç), kum, hidrolik kireç su ile belli oranlarda karıştırılıp serilir. Harç düzeltildikten sonra üzerine döşeme taşları dizilir ve bu taşlar tokmaklanır. Taşların harcın içine girmesi sağlanır. Harç sertleşince döşeme taşlarının üzerine şerbet dökülmektedir. Döşemenin üzerinde kireç kullanılarak su gibi hazırlanan şerbeti gezdirilir. Şerbet döşemenin üzerine dökülüp iyice yayılır. Derzlere girmesi sağlanır. Şerbet kuruduktan sonra sık sık sulanır. Böylece harcın çatlaması engellenir. Döşeme ne kadar sulanırsa şerbet o kadar çabuk sertleşir. Kuruması bitince spiral aleti ile taşların üzeri silinir.

6.3.4. Üst Örtü

Günümüzde restorasyon uygulamalarında tonoz yapılacak oda içeresine tonoz hizasına kadar platform kurulur. 5x10 cm'lik veya 10x10 cm'lik ızgaralar geçilip kaplama tahtası çakılır. Kemerin kalıpları oturtulur. Tonozun kaburga tahtaları çakılarak tonoz kalıbı hazırlanmış olur. Platform çökmelere karşı yapılır.

Damların altında bulunan ahşap kirişli (direkli) tavanların üzerine yalıtım için sırasıyla yalıtım malzemesi (taş yünü), şap ve taş döşeme yapılmaktadır.

6. GÜNÜMÜZDE RESTORASYON UYGULAMALARINDA GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

Günümüzde şap çimento, kum ve su karıştırılarak yapılmaktadır. Şap yapımında horasan harcı veya sönmüş kireçte kullanılabilir.



7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilinen tarihi 12.000 yıllık bir geçmişe sahip olan Urfa kenti; Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan Göbeklitepe'nin keşfi, önemli arkeolojik sit alanlarına sahip olması ve çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapması ile günümüzde dünya çapında bilinen önemli bir odak merkezi haline gelmiştir. Bu durum Urfa'daki tarihi yapılara ve bu yapılardaki restorasyon çalışmalarına daha fazla önem verilmesine sebep olmuştur.

Urfa'da, tarihsel gelişim sürecinde farklı uygarlıklar ve kültürler hüküm sürdüğü için, ortak bir mimari yapı kültürü oluşmuştur. Bereketli topraklarının olması ve önemli bir geçiş güzergâhı olan İpek yolunun üzerinde bulunması birçok medeniyetin buraya yerleşmesine yol açmıştır. Buraya yerleşen her medeniyet kendi dini, etnik ve kültürel değerlerini yansıtan yapılar kente kazandırmıştır. Urfa, geleneksel kent dokusunun büyük ölçüde korunduğu bir kenttir.

Geleneksel Urfa evleri; iklim, jeolojik yapı ve malzeme gibi coğrafi faktörler ile farklı kültürlerin bir arada yaşaması, büyük aile yapısı, dinlerin ve yaşam tarzlarının etkisiyle ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen mimari bir biçimlenmeye sahiptir. Bunların sonucunda, bölgedeki diğer geleneksel konutlarda olduğu gibi; dışa kapalı, içe dönük avlulu plan düzenine sahip, yığma yapıım tekniği ile inşa edilmiş, taş malzemenin yoğun olarak kullanıldığı, açık – yarı açık – kapalı plan düzenine sahip mekânların bir arada olduğu bir plan düzeni oluşmuştur.

Geleneksel Urfa evlerindeki avlu, zerzembe, ahır, eyvan, gezenek gibi özelleşmiş mekânlar günlük yaşam ihtiyaçları ve iklim şartları sonucunda ortaya çıkmıştır. Urfa kültürünü ve yaşayış biçimini yansıtan bu yapıların yok olmasını engellemek ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, ancak bu yapıların yanlış kullanımlara karşı korunması ve geleneksel uygulamalarla modern uygulamaların harmanlanmasıyla yapılacak doğru restorasyon müdahaleleri ile mümkündür.

Zamanla geleneksel Urfa evlerinin mimari biçimlenmesi günümüz yaşam koşullarına karşı yetersiz kaldığı için, bu evlerin büyük çoğunluğunun sahipleri değişmiş veya terk edilmiştir. Bu evlerde yaşamak zorunda kalan düşük gelirli aileler ise kendi ihtiyaçlarından dolayı bilinçsiz betonarme eklentiler ve müdahaleler yapmışlardır. İhtiyaçlarından dolayı kuru mekanlar ıslak mekanlara dönüştürülmüş ve eyvanlara duvar örülerek veya çeşitli şekillerde yanlış uygulamalar ile kapatılmıştır. Geleneksel yapıım tekniklerine ve geleneksel malzemelere uygun olamayan boyamalar (duvar, ahşap tavan ve tonoz, ahşap pencere kepenkleri, duvar kaplamaları, ahşap korkuluklar vs.), zemin ve duvarların fayans kaplanması, eskiyen yapı elemanlarının yerine geleneksel evlere uygun olamayan malzemeler kullanılarak kapı ve pencerelerin değiştirilmesi bu yanlış uygulamalardan bazılarıdır. Yapıda kullanılan kesme

taşlarla uyumlu olamayan ve zarar veren çimento harçlı malzemelerle duvarların ve tonozların sıvanması birçok yapıda karşılaşılan bir sorun olmuştur. Taşıyıcı sisteme zarar verecek şekilde yapıdaki özgün kapı ve pencere boşlukları kapatılarak yeni kapı ve pencere boşluklarının açılması, eklentilerin yapılması ve toprak damların çimento dökülerek kaplanması diğer yanlış uygulanan tekniklerdir. Yapılarda yeni merdiven ve gezenek eklentileri karşılaşılan başka bir teknik sorundur. Kullanılmayan mekanlar ise bakımsızlıktan dolayı yapı ve malzeme bozulmaları ile karşı karşıya kalmaktadır.

Urfa'daki mimari yapı kültürünün oluşumunda en büyük paya sahip olan yapı ustaları, geleneksel Urfa mimarisini biçimlendiren ana faktörlerdir. Urfa'da geçmişte birçok taş ustasının Ermeni vatandaşlar olduğu ve bugün halen çalışan yaşlı taş ustalarını da yetiştirdikleri, yaşlı ustalarla yapılan görüşmeler sonucu belirlenmiştir. Bölgede, geçmişte nüfus dengelerinin değişmesi ve birçok taş ustasının göç etmesi, tecrübeli yapı ustalarının da sayılarının azalmasına neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak, bugün Urfa'da alanında uzmanlaşmış, geleneksel yapım tekniklerine hâkim, çok az sayıda yapı ustasının yaşadığı görülmektedir. Günümüzde yapılan restorasyon uygulamalarında çalışan taş ustalarının büyük çoğunluğunun Suriye'den Türkiye'ye göç eden Suriyeli taş ustaları olduğu görülmektedir.

Urfa'daki geleneksel yapılarda kullanılan geleneksel yapı malzemelerinin ve yapım tekniklerinin araştırılıp belgelenmesi, bu bilgilerin tarihi yapıların restorasyon uygulamalarında kullanılmaları açısından önemlidir. Urfa'da yapılan bu ve benzeri araştırmalar, malzemelerin geleneksel yöntemlerle üretimlerini ve yapım tekniklerini belgeleyerek, bugün artık kullanılmayan ve unutulmaya yüz tutmuş olan malzeme ve yapım tekniklerinin yeniden uygulanmasına katkı sağlayabilir. Günümüzde yapılan olumsuz restorasyon uygulamalarına karşın, bazı uygulamalarda, unutulmaya yüz tutmuş geleneksel yapım tekniklerinin uygulanması, bu tekniklerin kullanımının halen geçerli olduğunu göstermektedir. Bu geleneklerin kısmen de olsa bazı uygulamalarda yaşatılıyor olması bu bilgilerin tekrar geri kazanımına olanak vermektedir.

Bu araştırmanın en büyük katkısı, Urfa'da gün geçtikçe unutulmaya yüz tutan geleneksel yapım tekniklerinin, malzemelerin ve harçların geleneksel yöntemlerle elde edilmesinin bilimsel bir bakış açısı ile yeniden canlandırılması ve günümüzün restorasyon çalışmalarıyla harmanlanması olacaktır. Tarihi yapıların restorasyonu konusunda uluslararası anlaşmalar ve yönetmelikler göz önüne alındığında, bilinçli yapılan restorasyon uygulamalarında geleneksel teknikler kullanılarak, özgün biçim ve malzemeye uygun olarak yapılması gerekliliği görülür. Bugün Urfa'da geleneksel evlerde yapımı devam eden ve ileride yapılacak olan restorasyon uygulamalarında, çeşitli tüzük ve bildirilerde dile getirilen ve evren-

sel olarak kabul gören ana ilkeler göz önüne alınarak, ustaların ve işverenlerin bilinçlendirilmesi, yapıların özgün yapım tekniği ve malzemelerine bağlı kalınarak yapılması, korunması ve bunların sürdürülebilir olması en önemli amaç haline gelmelidir.





8. KAYNAKLAR

- Sözlü görüşme, Eski Taş Ustası Mustafa Hakkı Küçüköğlu, (Görüşme Tarihi: Kasım 2017- Mayıs 2019/Şanlıurfa).
- Adam, J.P. 1980. Roman Building Materials and Techniques. Taylor & Francis e-Library, p:720. London and New York.
- Akkoyunlu, Z. 1989. Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 354.
- Ahunbay, Z. 2017. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. YEM Yayın, 9. Baskı, Sayfa:210. İstanbul.
- Akbaş, G. 2015. Geleneksel Yapım Teknikleri ve Mekân İlişkisi: Uzungöl ve Taşkiran Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 97.
- Akman, S. 2003. Yapı Malzemelerinin Tarihsel Gelişimi. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi (THM)*, 4 (426): 30-36.
- Alioğlu, F. 1991. Geleneksel Yapı Elemanları. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 183.
- Alioğlu, F. 2000. Mardin Şehir Dokusu ve Evler. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Sayfa:158. İstanbul.
- Arun, G. 2005. Yığma Kâgir Yapı Davranışı. Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Arttırılması Çalıştayı, 17 Şubat 2005, Ankara.
- Bayraktar, A. 2005. Tarihi Yığma Yapıların Depreme Karşı Güçlendirilmesi. Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Arttırılması Çalıştayı, 17 Şubat 2005, Ankara.
- Başlılar Altun, S. 2008. Geleneksel Türk Evleri, Kullanılan Yapı Malzemeleri, Yapı Elemanları ve Yapım Sistemleri. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon. 251.
- Bekleyen, A., Dalkılıç, N., Özen, N. 2014. Geleneksel Mardin Evi'nin Mekânsal ve Isısal Konfor Özellikleri. *Türk Bilim Araştırma Vakfı Dergisi (TÜBAV Bilim)*, 7 (4): 28-44.

- Çavdar, E. 2009. Geleneksel Dursunbey Evlerinin Malzeme ve Taşıyıcı Sistemlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyonkarahisar. 158.
- Çelik, G. 2009. Construction Techniques of Four Traditional Ormana Houses. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 253.
- Çelik, K. 2016. Restoration of a Traditional Residential Building in Şanlıurfa. Yüksek Lisans Tezi, İzmir İleri teknoloji Enstitüsü Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir. 193.
- Dalkılıç, N. 1999. Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Plan, Cephe ve Yapı Öğeleri Tipolojisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 217.
- Dalkılıç, N. 2004. Midyat İlçesindeki Kültürel Zenginliğin Oluşturduğu Geleneksel Mekânsal Dizgenin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 393.
- Dalkılıç, N. ve Aksulu, I. 2004. Midyat Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3): 313-326.
- Dalkılıç, N. ve Halifeoğlu, M. 2006. Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 11 (1): 93-111.
- Dalkılıç, N. ve Halifeoğlu, M. 2010. Tarihi Yapıların Restorasyon Uygulamalarında Geleneksel Yapım Tekniklerinin Kullanımı: Mardin Tekke Cami- Şah Sultan Hatun Medresesi Restorasyonu. *Mimarlıkta Malzeme Dergisi*, 5 (17): 46-60.
- Dalkılıç, N. ve Aksulu, I. 2001. Diyarbakır Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi. *Gazi Sanat Dergisi*, 2 (2): 53-71.
- Dalkılıç, N., Dinç, E., Nabikoğlu, A. 2018. Geleneksel Mardin Mimarisinde Kullanılan Taş Malzeme ve Yapım Teknolojisinin Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Sürdürülebilirliğinin İncelenmesi. 4. Ulusal Yapı Kongresi ve Sergisi Yapı Sektöründe Yenilikçi Yaklaşımlar, 6-8 Aralık 2018, Antalya.
- Dalkılıç, N. ve Nabikoğlu, A. 2017. Traditional Manufacturing of Clay Brick Used in the Historical Buildings of Diyarbakır. *Frontiers of Architectural Research*, 6 (3): 346-359.

- Dinç, E. 2015. Geleneksel Mardin Mimarisinde Kullanılan Malzeme ve Uygulanan Yapım Tekniklerinin, Günümüz Restorasyon Uygulamalarında Sürdürülebilirliğinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır. 159.
- Diri, F. 2010. Construction Techniques of Traditional Birgi Houses. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 260.
- Eldem, S.H. 1984. Türk Evi Osmanlı Dönemi. T.A.Ç. Vakfı, 3 cilt, Sayfa:871. İstanbul.
- Ekinci, A. 2006. Müze Şehir Urfa. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:3, Sayfa:124 . Şanlıurfa.
- Eroğlu, C., Babuçoğlu, M., Köçer, M. 2012. Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep. ORSAM Ortadoğu Kitapları No:2, Sayfa:651. Ankara.
- Güzel, A. 2012. 1927 Tarihli Urfa Salnamesinin Tarihi Coğrafya Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1): 231-262.
- Hasol, D. 2016. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. YEM Yayın, Sayfa:522. İstanbul.
- Irgat Ergin, B. 2008. The Examination of Construction Techniques of Muğla Historic Houses. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.111.
- İnşaat Teknolojisi, Ahşap Tavan ve Döşemeler. 2011. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara.
- İnşaat Teknolojisi, Taşın Mimaride Kullanımı. 2013. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara.
- İnşaat Teknolojisi, Doğal Taşları Sınıflandırma ve Tespit Etme. 2013. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara.
- İnşaat Teknolojisi, Taş Duvarlar. 2014. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara.
- İlyas, A. 2017. 1927 Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Urfa Nüfusunun Genel Yapısı ve Özelliği. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12 (24): 143-157.

- Karaman, Ö.Y. ve Zeren, M.T. 2010. Geleneksel Türk Konutunda Kullanılan ve Kâgir Sistemi Destekleyen Ahşap Yapısal Elemanların Önemi ve Bozulma Nedenleri. **Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi**, 12 (2): 75-87.
- Karakul, Ö. 2015. Geleneksel Yapı Ustalarından Öğrenmek. **Yapı Dergisi**, Ekim (407): 168-172.
- Karakul, Ö. 2017. Botsa Köyü Geleneksel Konutlarının Yapım Teknikleri. **TAC (Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı) dergisi**, 2 (9): 40-47.
- Kapaklı, K. 2013. Halep Vilayet Salnamelerinde Urfa Sancağı 1303-1326 (1886-1908). Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Sayfa:460. Ankara.
- Karlıklı, Ş. 1998. Suyla Yeniden Doğan Kent: Şanlıurfa. Creative Yayıncılık, cilt:2, Sayfa: 359.
- Kılıç, E. 2010. Geleneksel Mardin Evlerine Ait Ahşap Kapıların Malzeme ve Yapım Tekniği Bakımından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 138.
- Kuban, D. 2010. Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler. Arkeoloji ve Sanat Yayınları,3. Baskı, Sayfa:281. İstanbul.
- Kurugöl, S. ve Küçük, S.G. 2015. Tarihi Eserlerde Demir Malzeme Kullanım ve Uygulama Teknikleri. 5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu, 1-3 Ekim 2015, Erzurum.
- Kurt, A.O. 2017. Anadolu’da İlk Tapınak: Göbeklitepe. **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, 21 (2): 1107-1138.
- Kürkçüoğlu, C. 1998. Şanlıurfa İslam Mimarisinde Taş Süsleme. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya. 745.
- Kürkçüoğlu, C. ve Sarıfakıoğulları, H. 2002. Adım Adım Şanlıurfa. Şanlıurfa Valiliği Kültür ve Turizm Yayınları, Sayfa:104. Şanlıurfa.
- Kürkçüoğlu, C. ve Kürkçüoğlu, S. 2017. Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları. ŞURKAV yayınları, Sayfa:159. Şanlıurfa.
- Kürkçüoğlu, C. 2011. Urfa “Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde...”. Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayını, Sayfa:778. Ankara.

Melikoğlu, Y. 2018. Geleneksel Yaşam Alanlarından Öğrenilen Sürdürülebilir Dersler: Şanlıurfa'nın Geleneksel Rüzgâr Yakalayıcıları. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır. 180.

Ören, S.I. 1996. Traditional Urfa Dwellings: An Investigation of Part of The Old Town Center. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 224.

Özyer, H.B. 2008. Construction Process And Techniques of Traditional Houses in Taraklı/Sakarya: An Introductory Model for Web-Based GIS Applications. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 166.

Özbudak, M. 2006. Geleneksel Yığma Taş Yapıların Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin incelenmesi: Beş konak Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 99.

Parvaresh, H. 2013. Mekânsal Kurgu Özellikleri Açısından İran, Yazd- Türkiye, Şanlıurfa Geleneksel Konutları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir. 123.

Sağiroğlu, Ö. 2017. Characteristics and Construction Techniques of Akseki Bucakalan Village Rural Dwelling. *International Journal of Architectural Heritage*, 11 (3): 433–455.

Solmaz, F. 2013. Construction Techniques of Traditional Houses in Nevşehir; Case Study on Ürgüp, Mustafapaşa and İbrahimpasha. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 188.

Şenocak, M. 2016. Akseki İlçesi Bucakalan Köyü'ndeki Mehmet Duruk Konutu Restorasyon ve Yeniden İşlevlendirme Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 382.

Şahinalp, M.S. 2005. Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya (Bölgesel Coğrafya) Anabilim Dalı, Ankara. 409.

Turan, G. 2009. Yeni İşlev Verilen Geleneksel Urfa Evlerinde Koruma Sorunları. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır. 181.

Tuncer, O.C. 1999. Diyarbakır Evleri. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Sayfa:574. Diyarbakır.

Turğut, P., Yeşilnacar, M.İ., Bulut, H. 2006. Yapı Malzemesi Olarak Urfa Taşı'nın Mekanik, Fiziksel ve Teknolojik Özelliklerinin Tespiti. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) projesi, Mühendislik Araştırma Grubu (MAG), Proje No: MAG-104I084, Şanlıurfa.

Ürer, H. ve Gürbıyık, C. 2013. Şanlıurfa Evlerinde Görülen Süslemelerden Örnekler. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Sayfa:193. İzmir.

Yıldırım, M. 2002. Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korunmasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması. Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 213.

Yıldırım, M. 2006. Diyarbakır Suriçi Geleneksel Evlerinde Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tasarım+Kuram Dergisi*, 3 (5): 87-94.

Yıldırım, K. ve Hidayetoğlu, M.L. 2015. Geleneksel Türk Evi Ahşap Tavan Süsleme Özelliklerinin ve Yapım Tekniklerinin Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, 12-13 Kasım 2015, Konya.

Yüksek, İ. 2015. Geleneksel Türk Konutunun Depreme Dayanıklılığı Üzerine Bir Çalışma. Uluslararası Burdur Deprem ve Çevre Sempozyumu, 7-9 Mayıs 2015, Burdur.

Yeşildal, N. 2008. Antalya, Ürünlü Köyü Sivil Mimari Örneği Yapıların Yapım Sistemlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. 276.

Yıldız, S., Rızvanoğlu, M.S., Cenak, C. 2017. Şanlıurfa Kültür ve Turizm Rehberi. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:5, Sayfa:358. Şanlıurfa.

Yıldız, S. ve Rızvanoğlu, M.S. 2012. Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:26, Sayfa:358. Şanlıurfa.

(http/1) Erişim: [<http://www.korumakurullari.gov.tr>]. Erişim Tarihi: 19.03.2019

(http/2) Erişim: [<https://www.mgm.gov.tr>]. Erişim Tarihi: 19.03.2019

(http/3) Erişim: [<https://www.sanliurfa.bel.tr>]. Erişim Tarihi: 19.03.2019

(http/4) Erişim: [<http://www.tuik.gov.tr>]. Erişim Tarihi: 19.03.2019

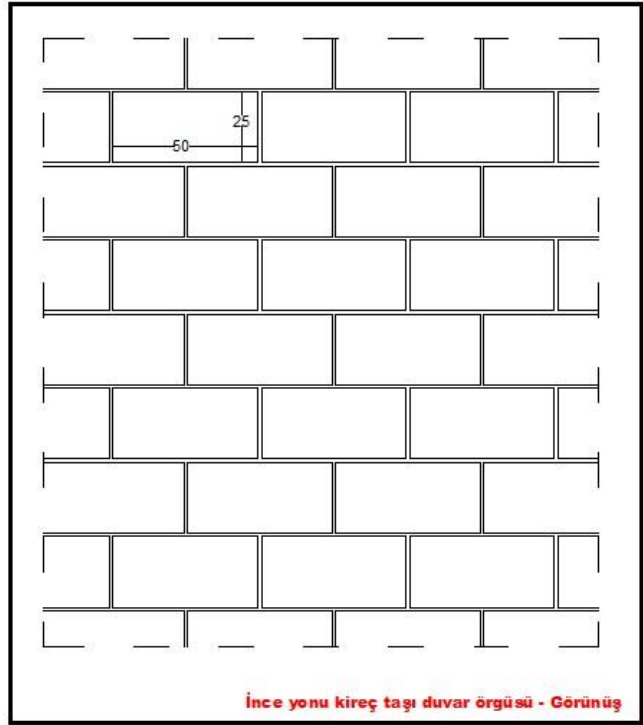
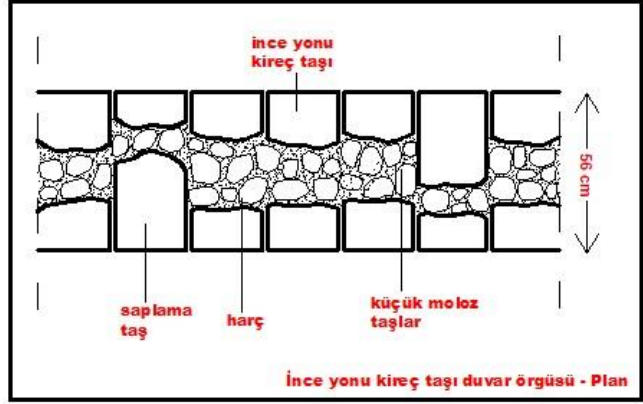
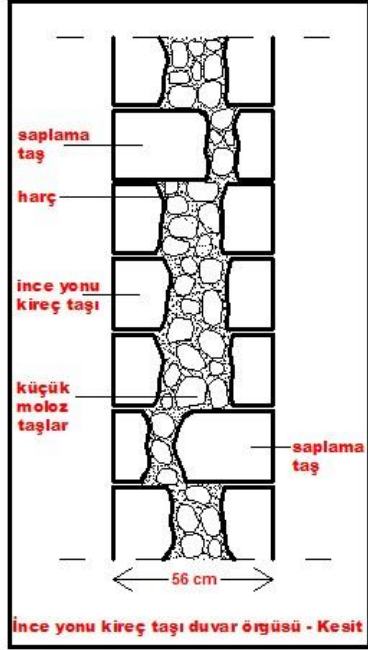
(http/5) Erişim: [<https://www.karacadag.gov.tr>]. Erişim Tarihi: 19.03.2019

EKLER



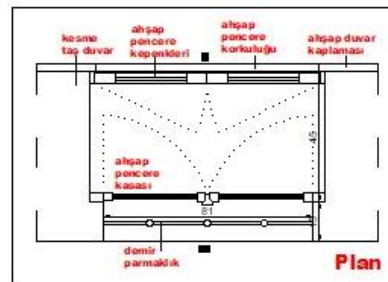
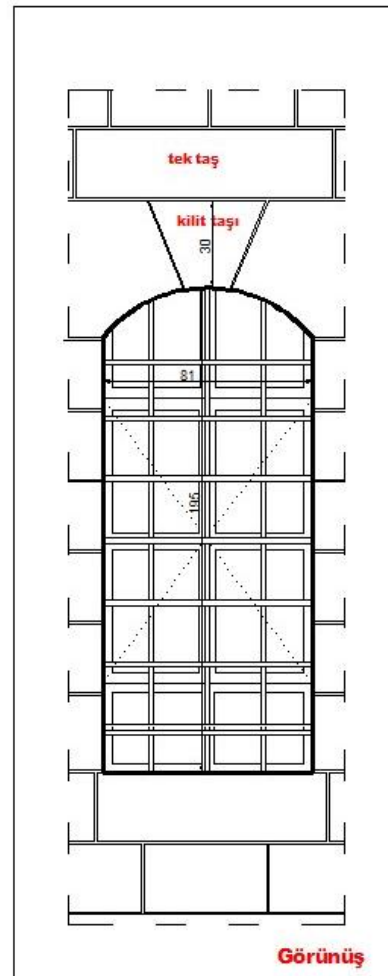
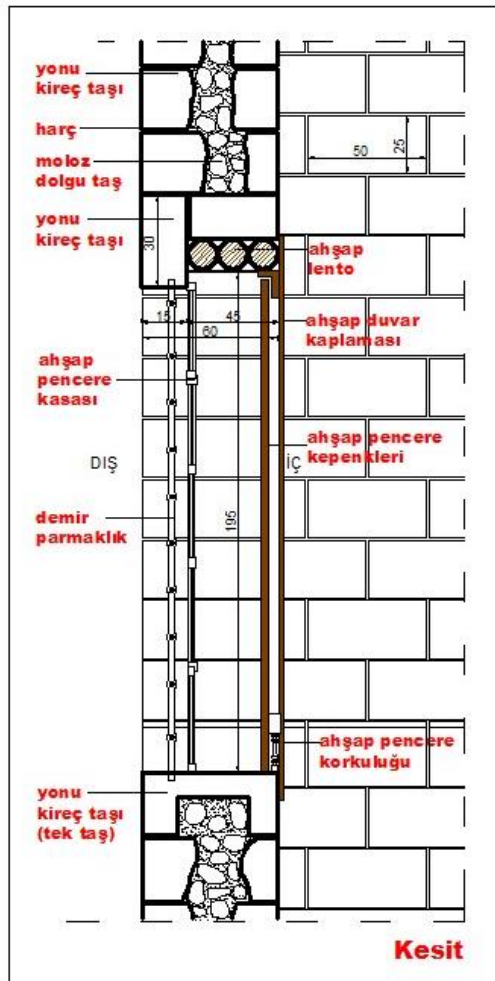


ÇİFT SIRA DUVAR DETAYI

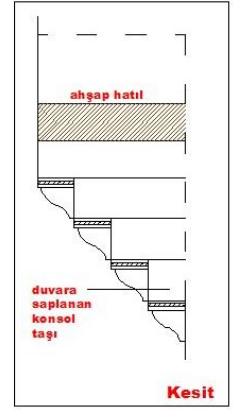
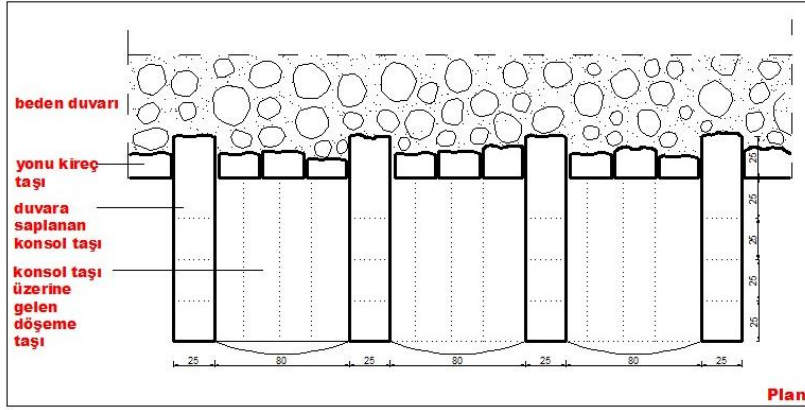
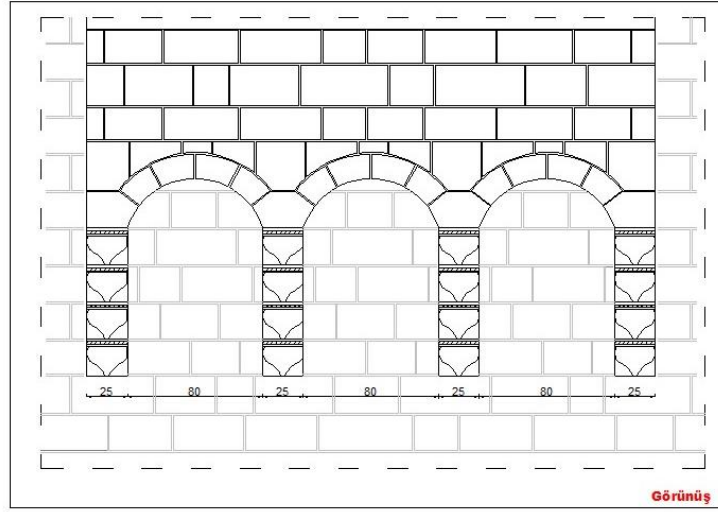


Geleneksel Urfa Evleri Detay Çizimleri (Ek-1)

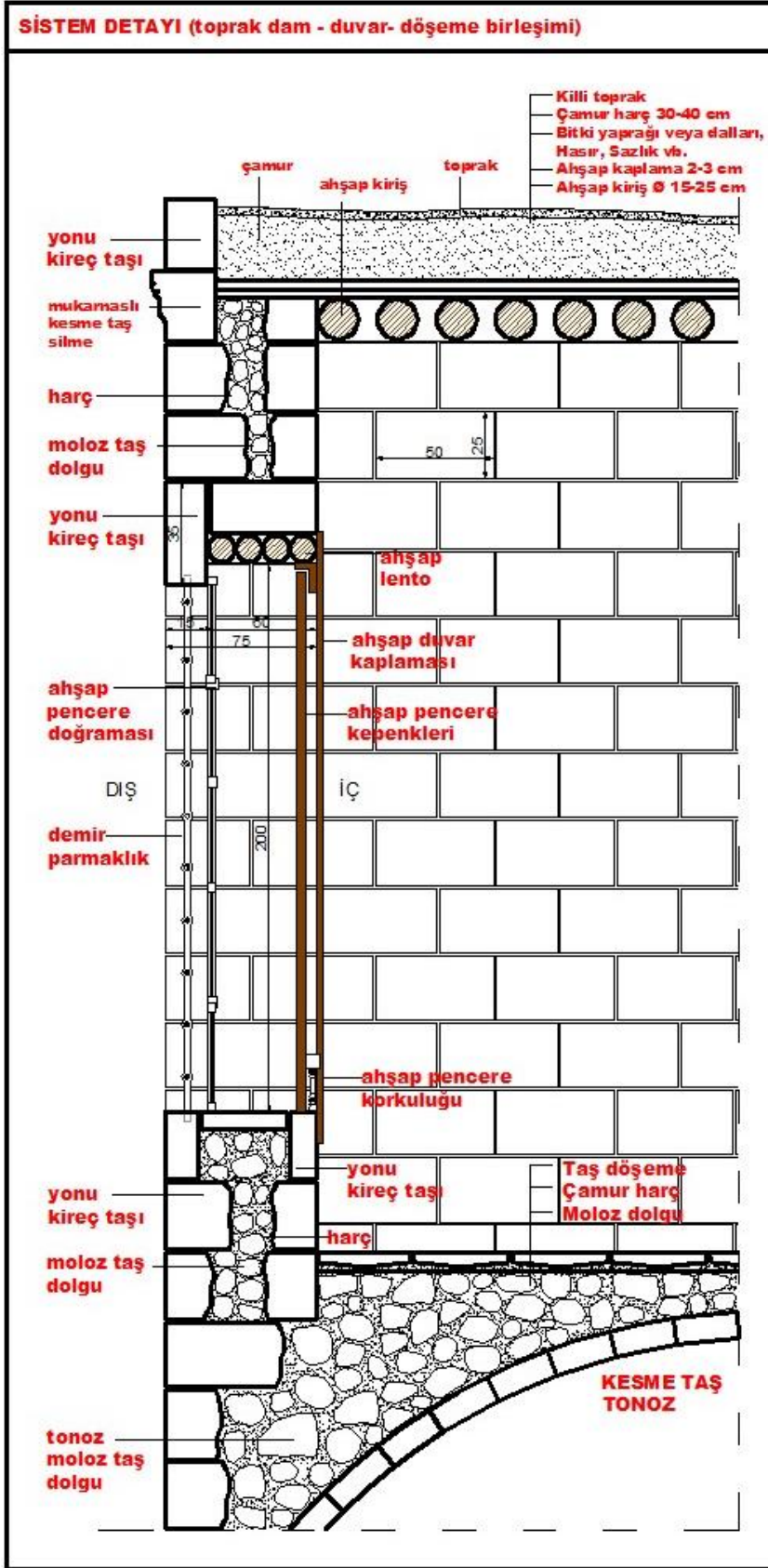
PENCERE DETAYI



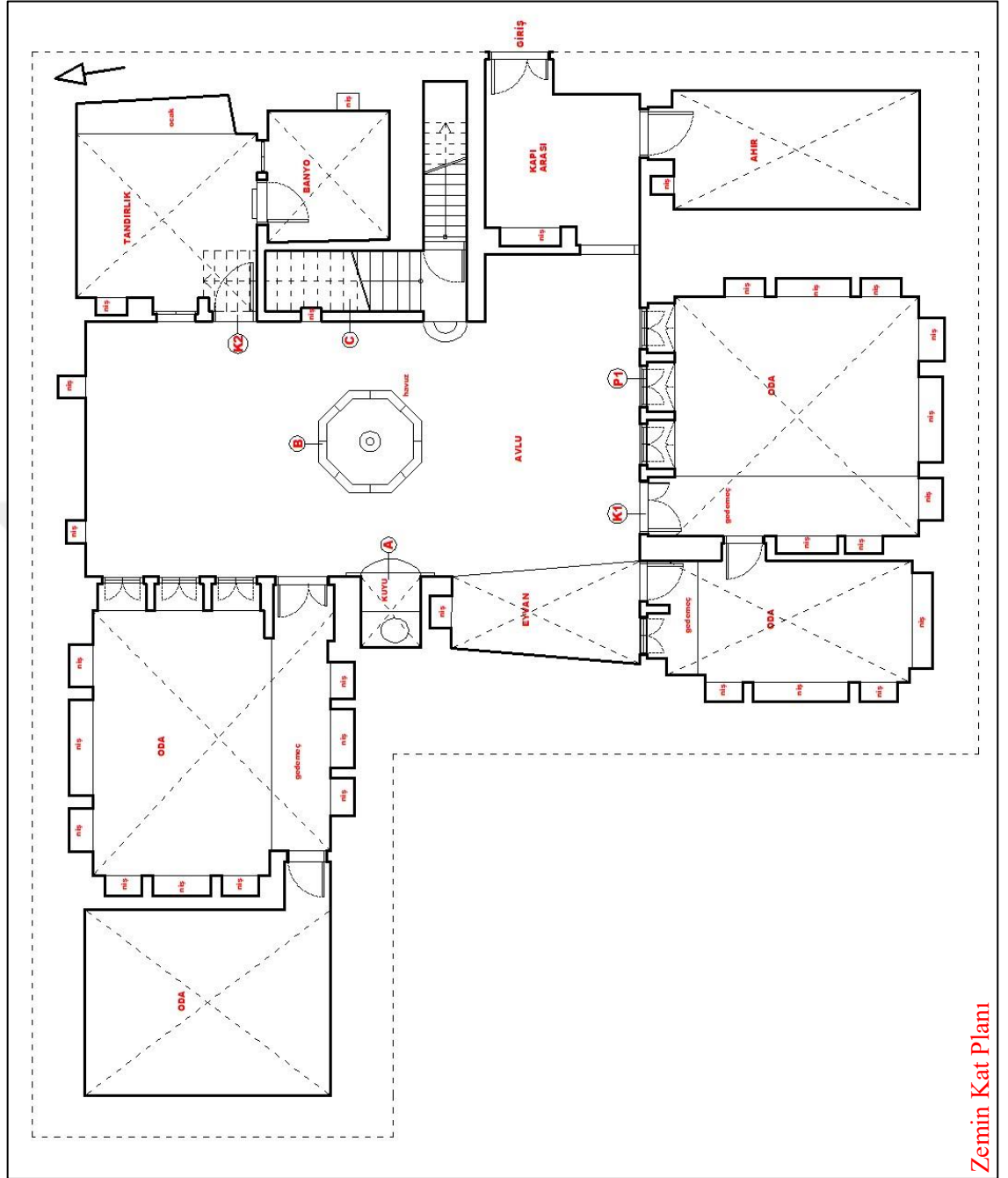
Geleneksel Urfa Evleri Detay Çizimleri (Ek-2)

TAŞ KONSOL DETAYI

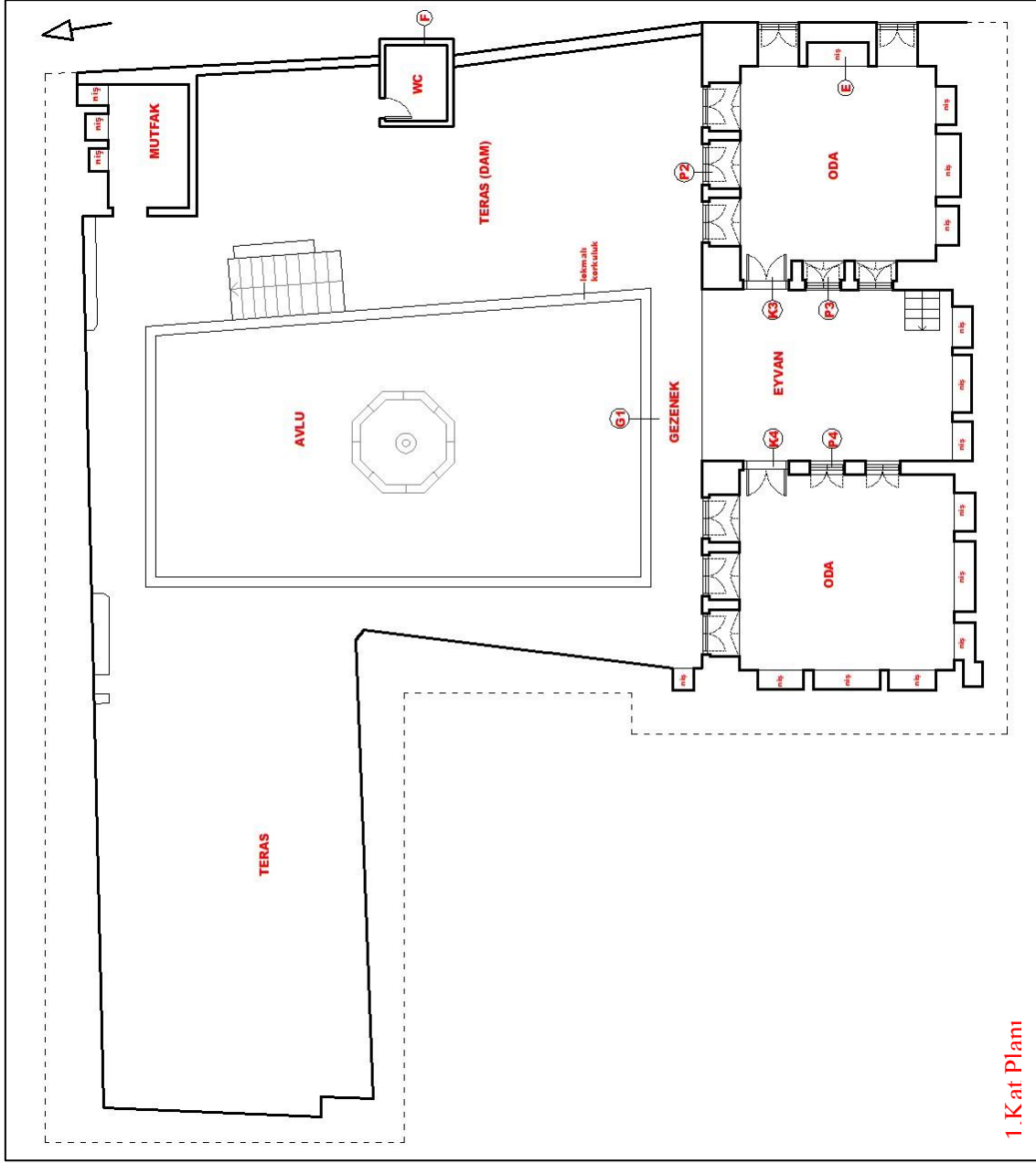
Geleneksel Urfa Evleri Detay Çizimleri (Ek-3)



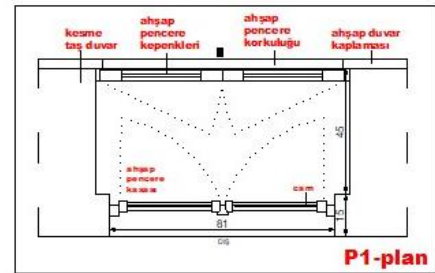
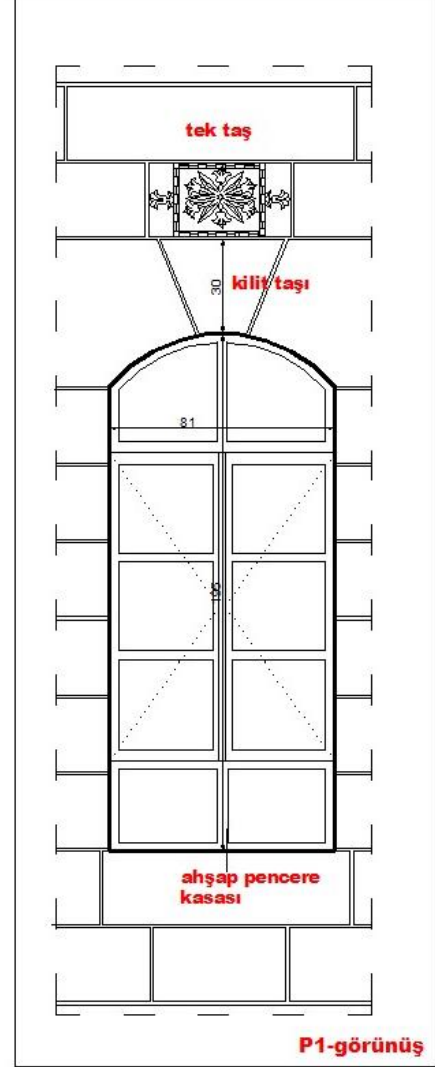
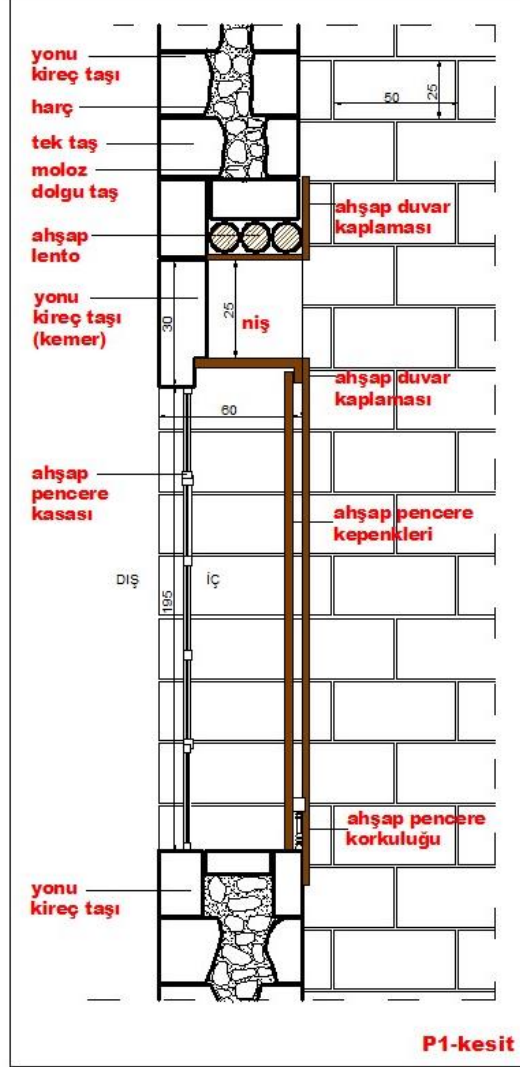
Geleneksel Urfa Evleri Detay Çizimleri (Ek-4)



Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-5)



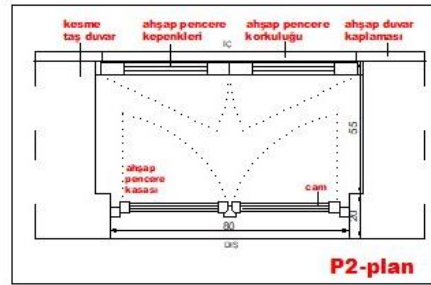
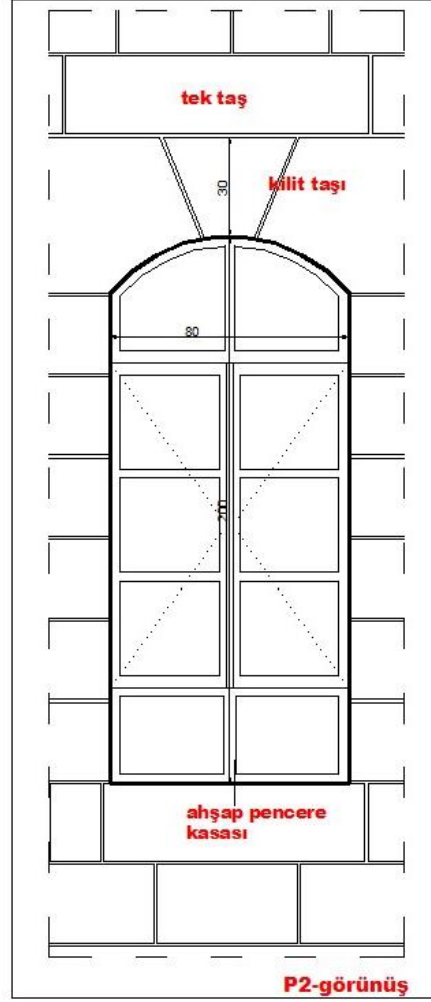
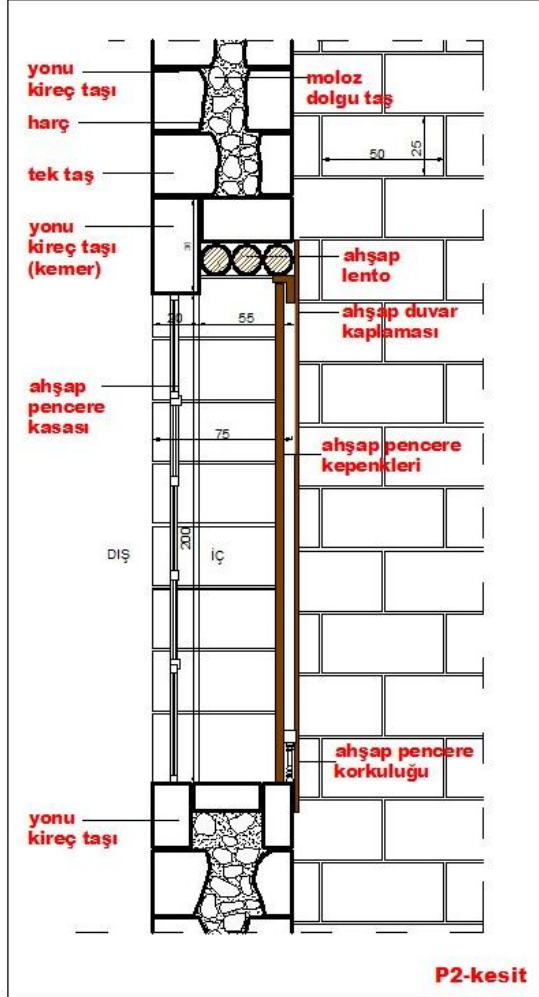
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-6)

PENCERE DETAYI - P1**MELEKLER EVİ**

Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-7)

PENCERE DETAYI - P2

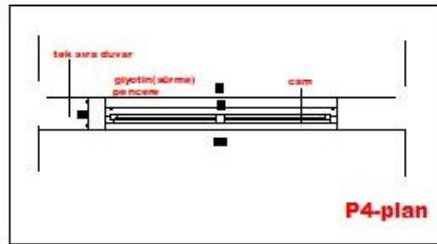
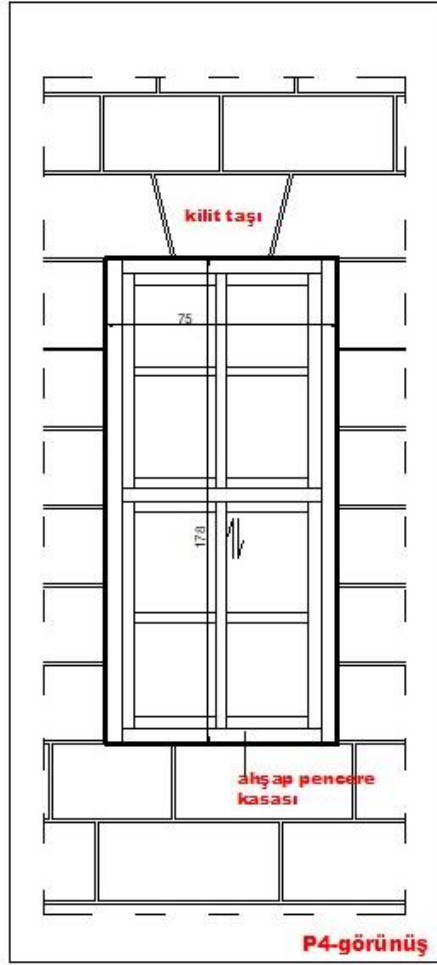
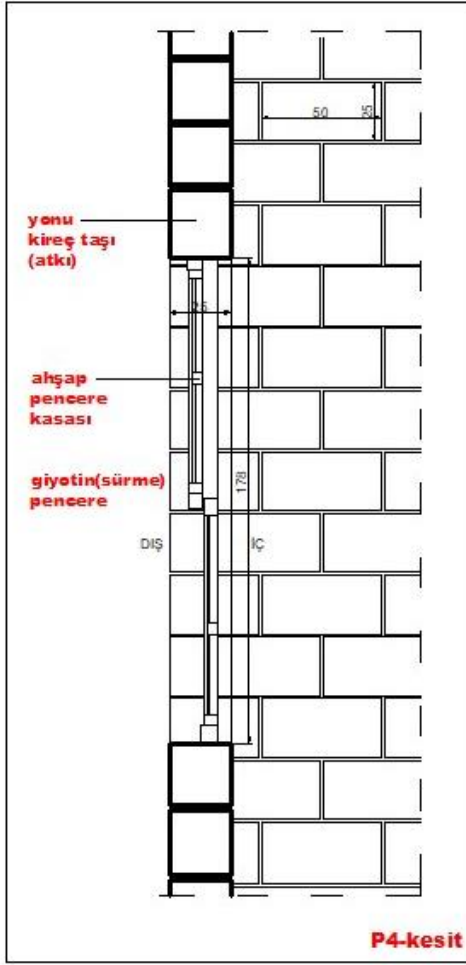
MELEKLER EVİ



Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-8)

PENCERE DETAYI -P4

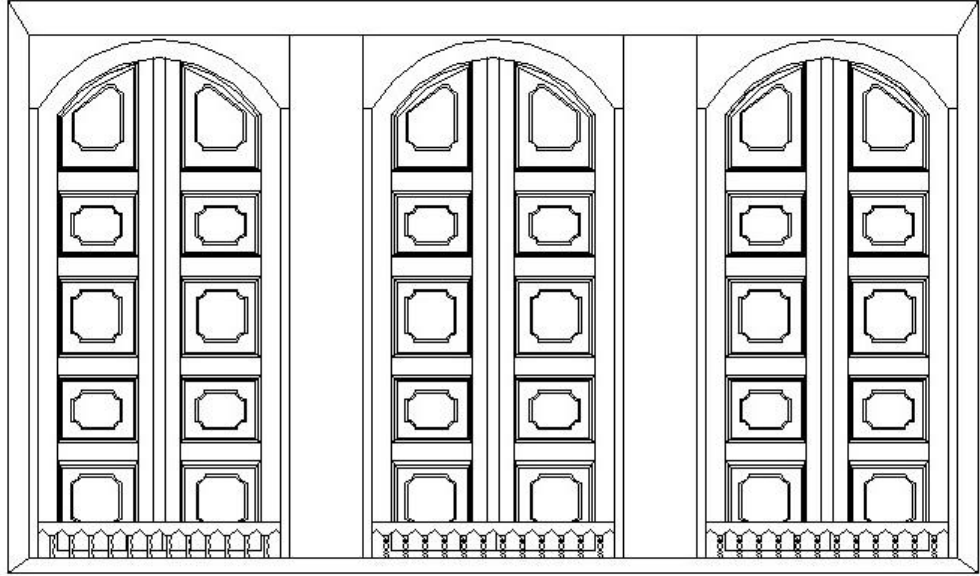
MELEKLER EVİ



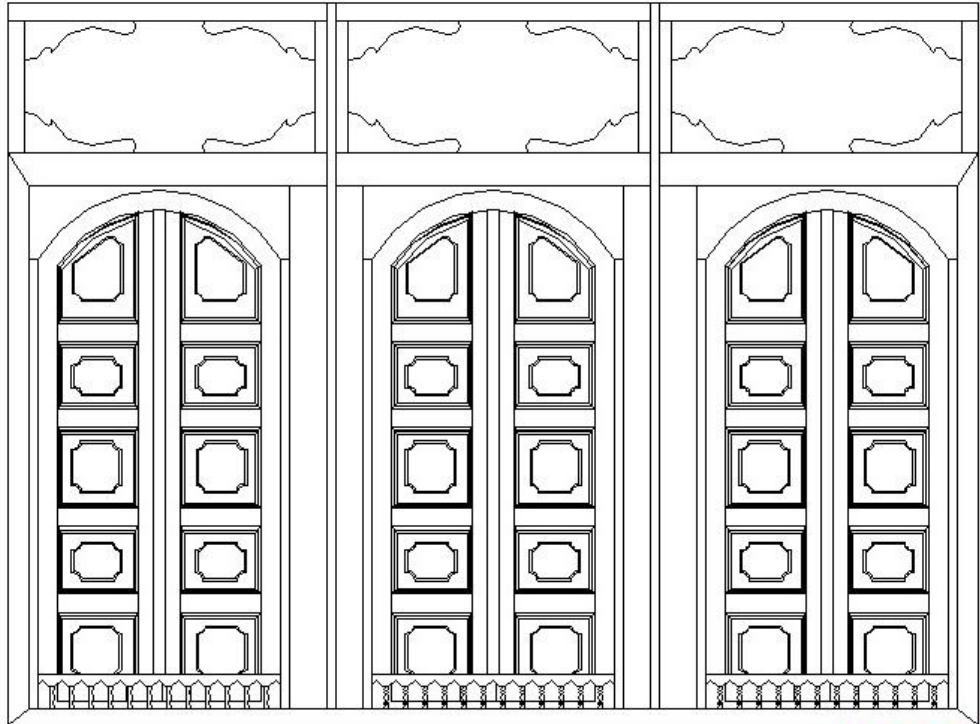
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-10)

AHŞAP PENCERE KEPENK DETAYI

MELEKLER EVİ

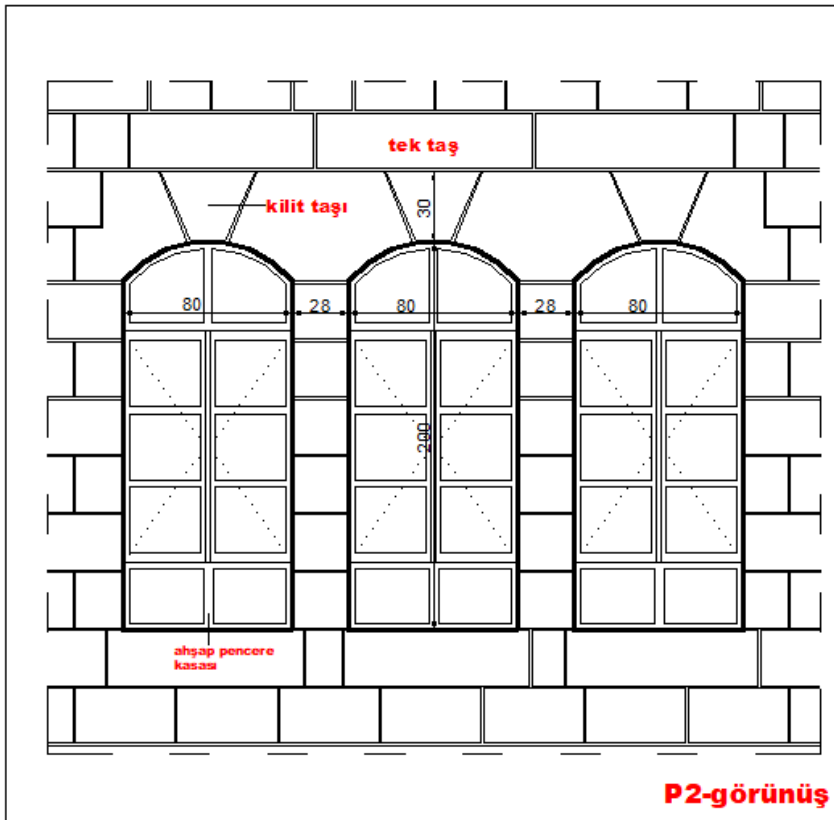
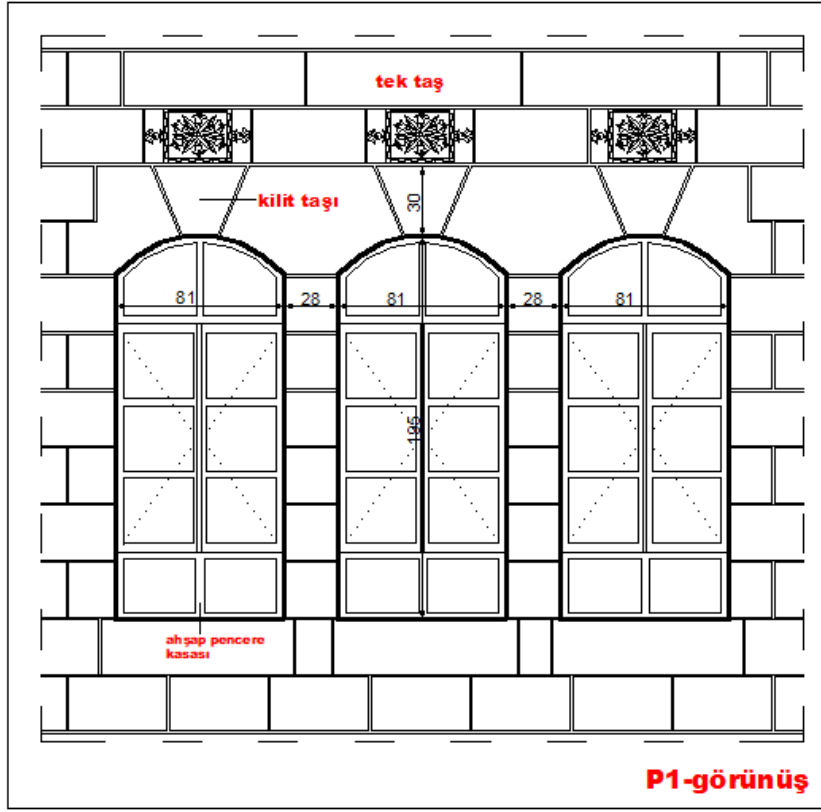


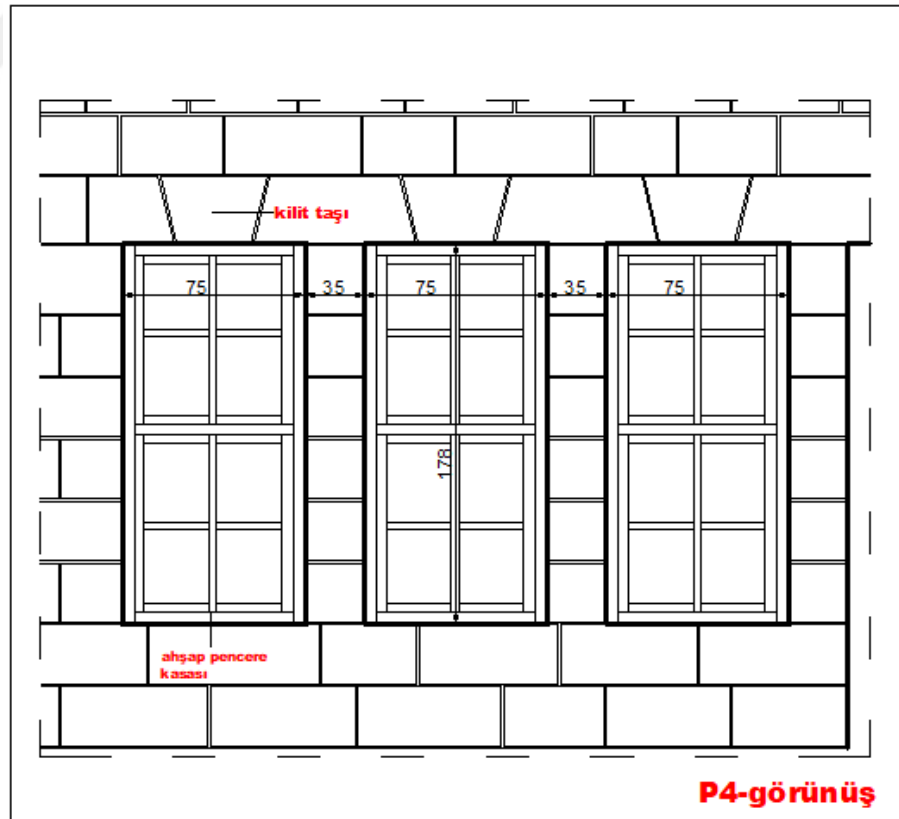
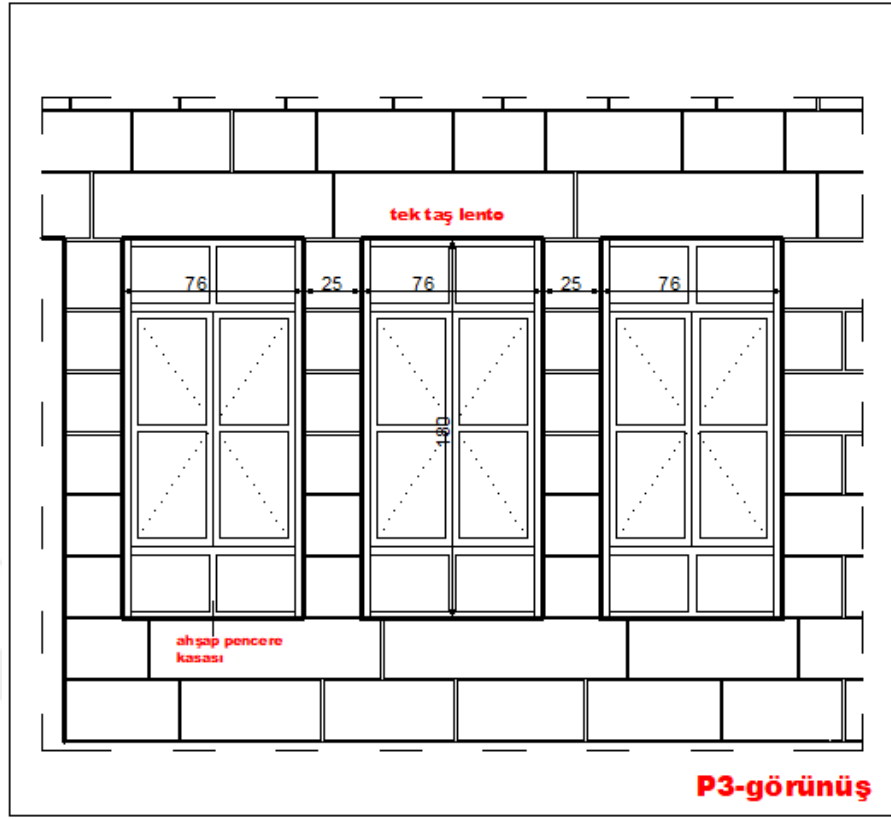
DETAY 1



DETAY 2

Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek11)

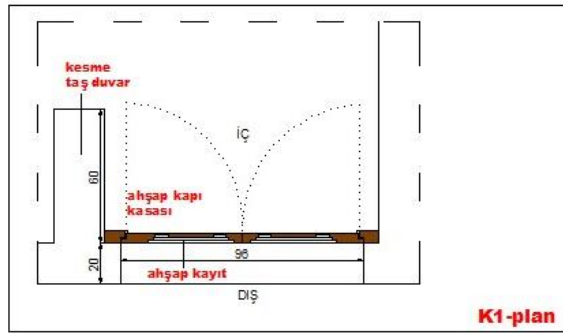
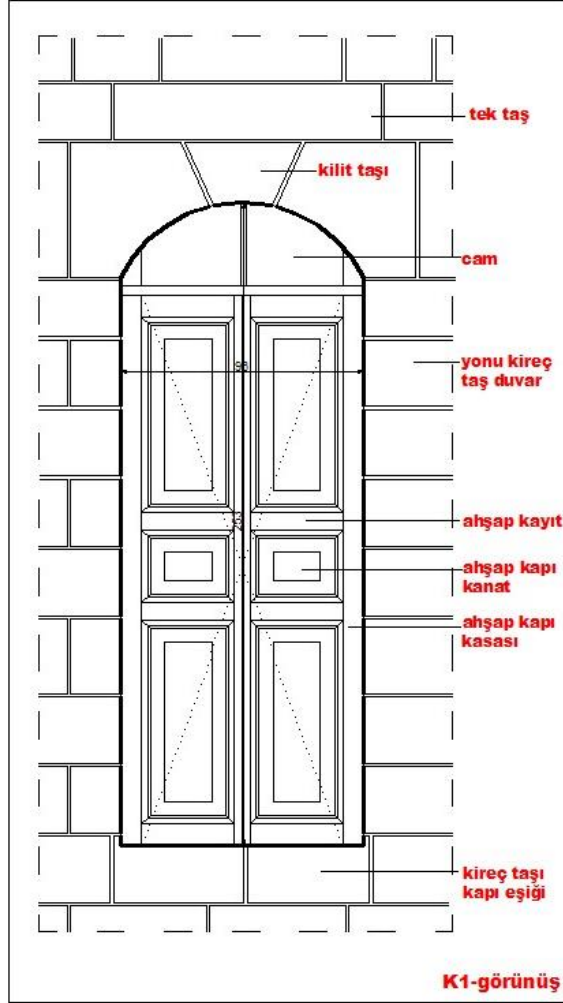
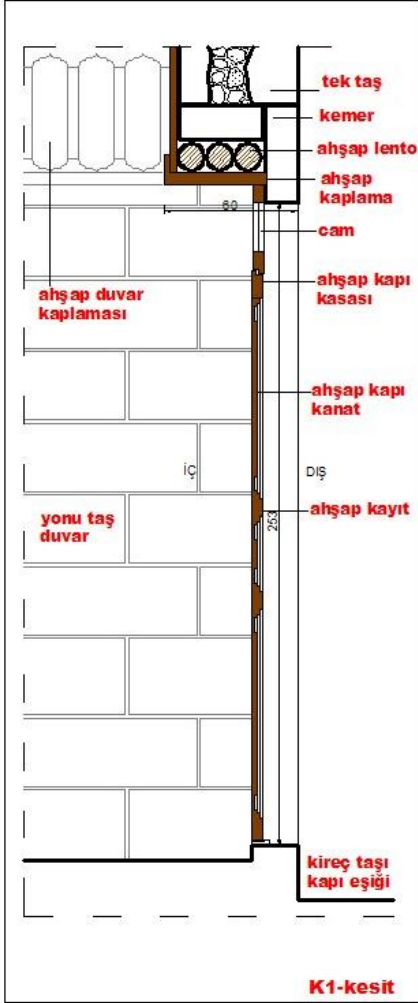




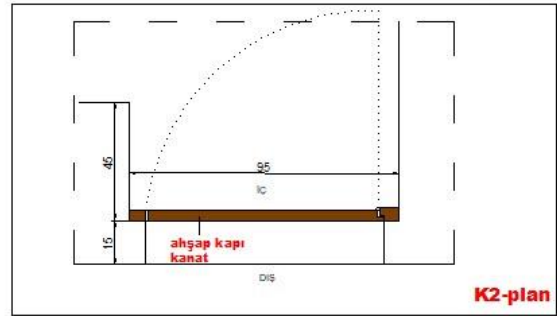
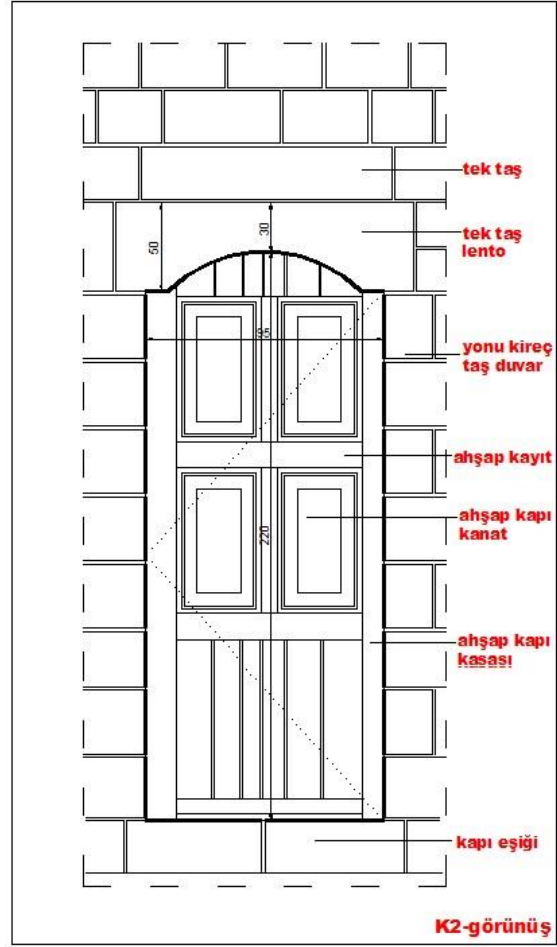
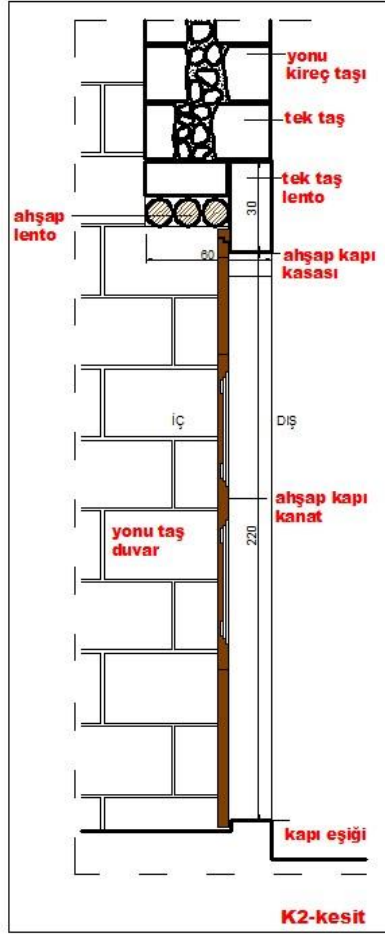
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-12)

KAPI DETAYI - K1

MELEKLER EVİ



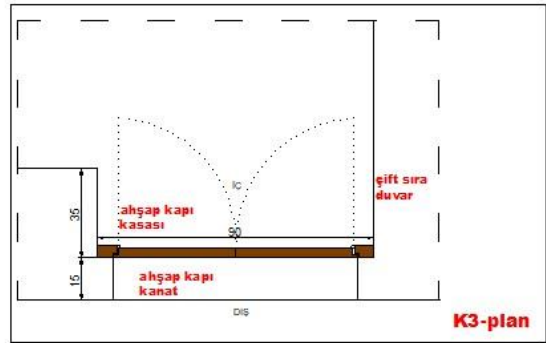
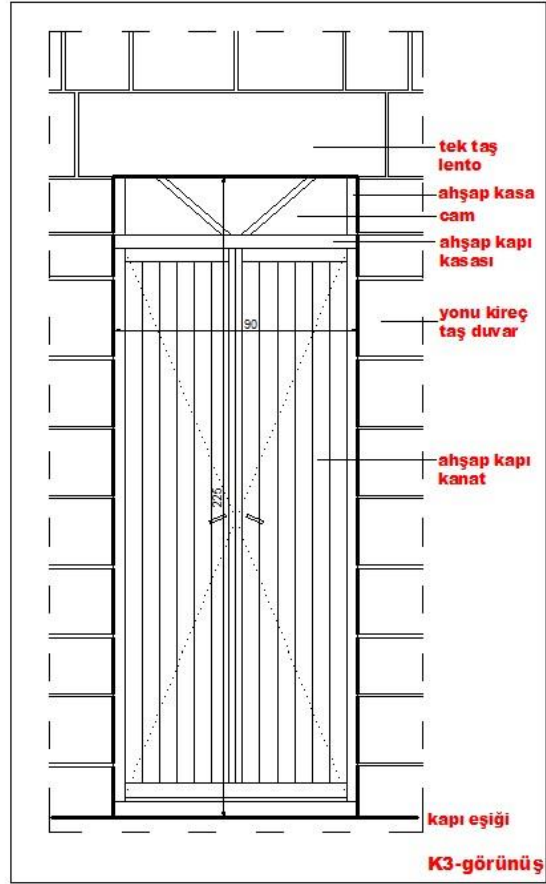
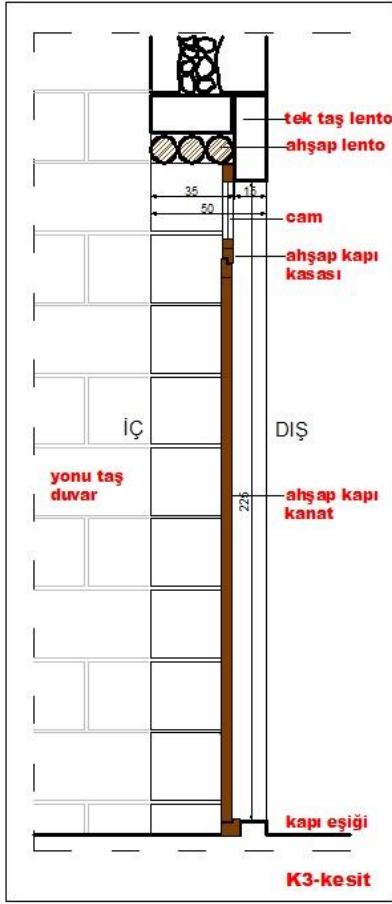
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-13)

KAPI DETAYI - K2**MELEKLER EVİ**

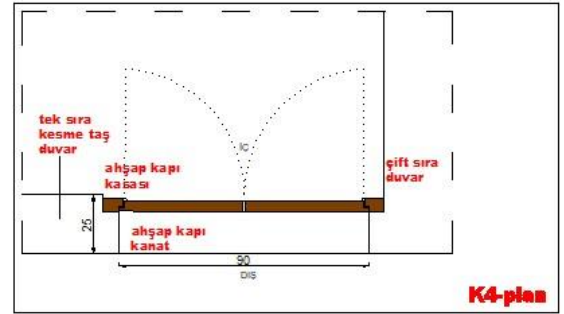
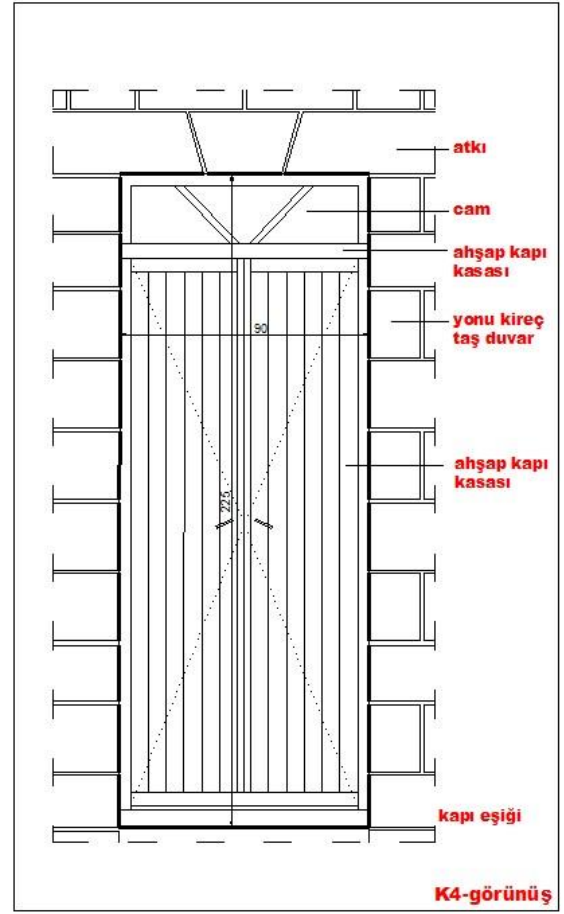
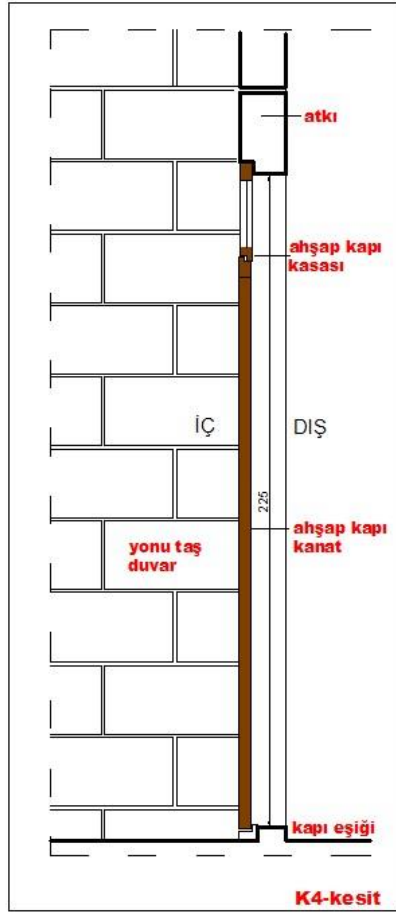
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-14)

KAPI DETAYI - K3

MELEKLER EVİ



Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-15)

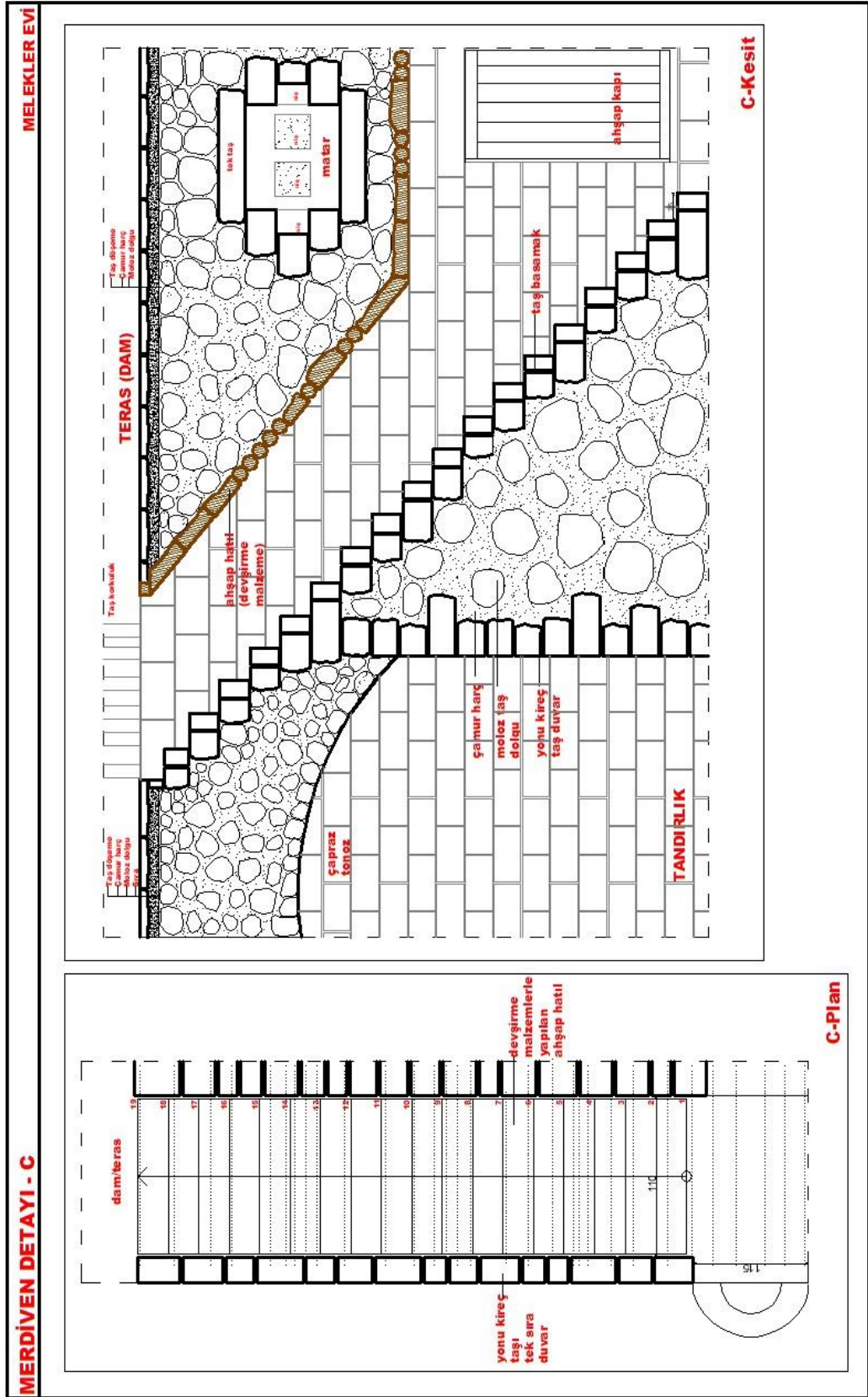
KAPI DETAYI - K4**MELEKLER EVİ**

Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-16)

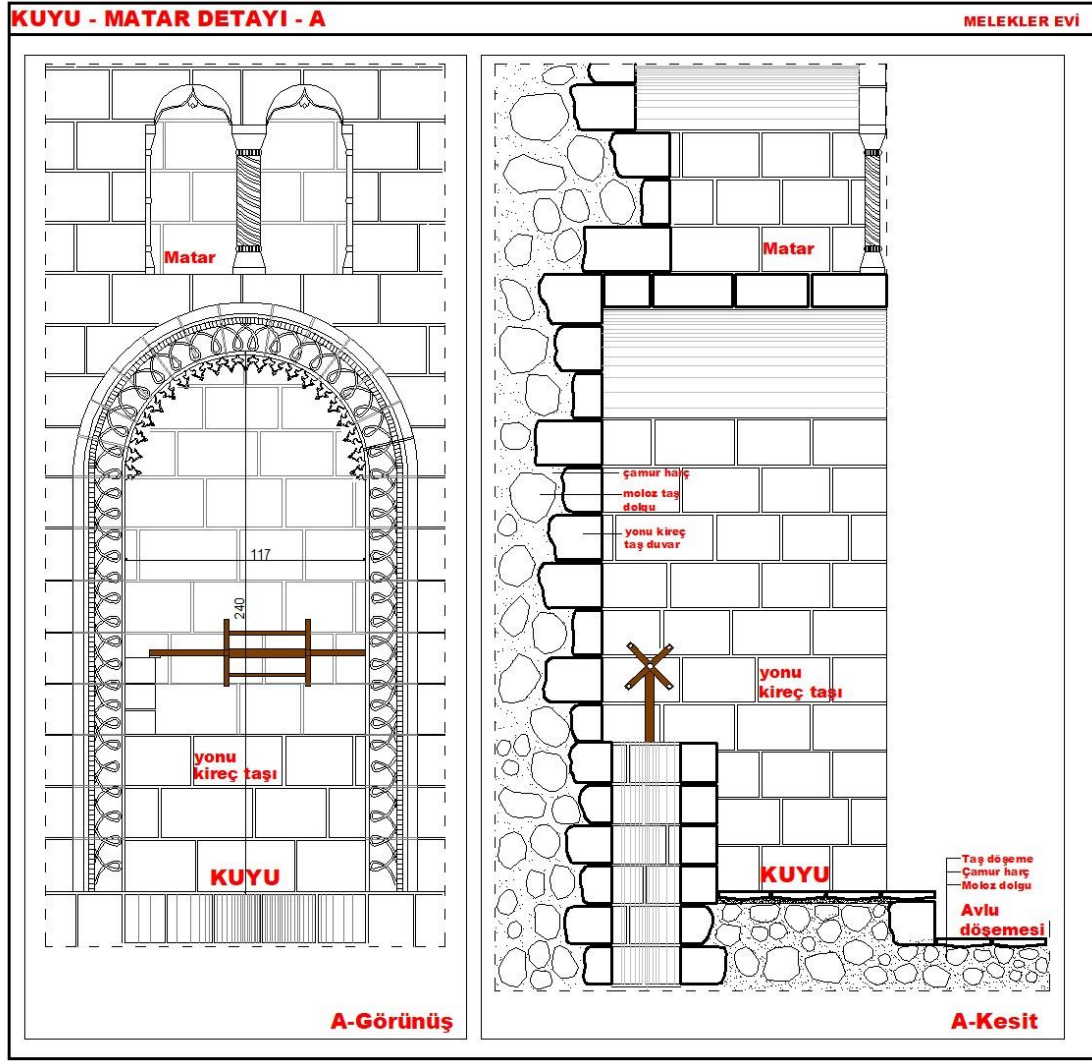
MELEKLER EVİ



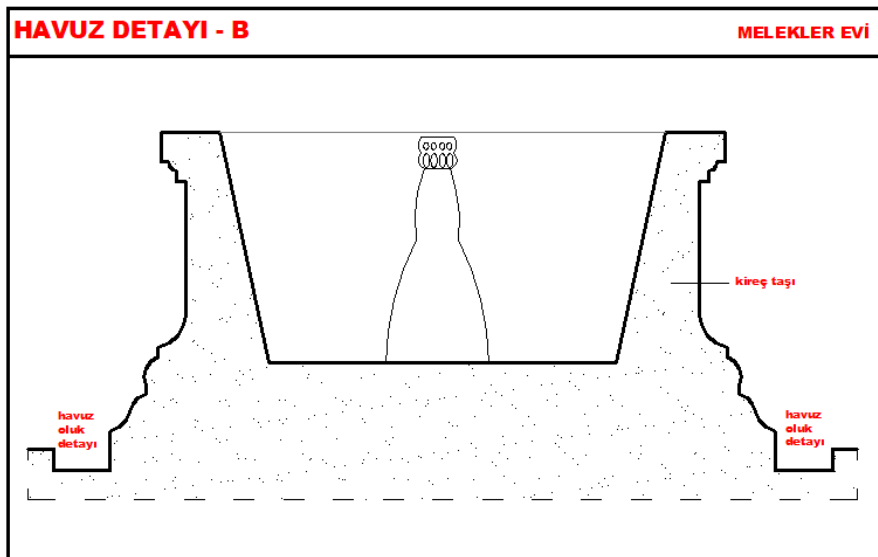
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-17)



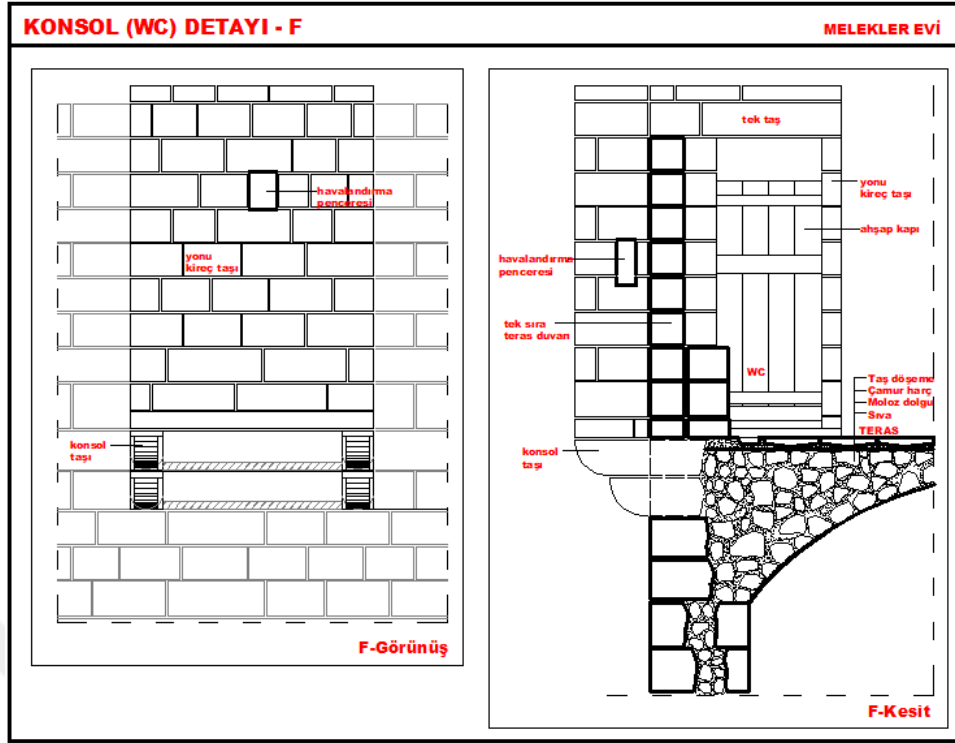
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-18)



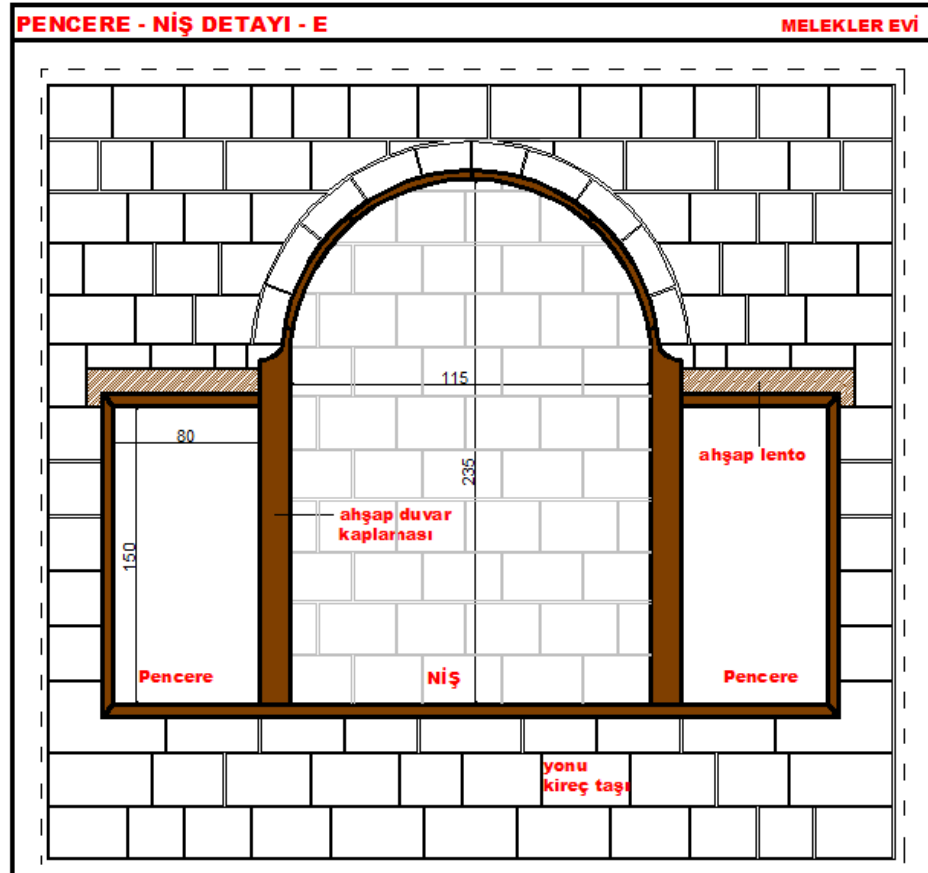
Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-19)



Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-20)



Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-21)



Geleneksel Urfa Evleri-Melekler Evi Detay Çizimleri (Ek-22)



ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Şeyda (İNCE) GAYBERİ

Doğum Tarihi : 3.11.1986

Çalıştığı Kurumlar : Kadir Has Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi

Proje Asistanlığı (2013-2014)

Bitlis Eren Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Araştırma Görevlisi (2015-2017)

EĞİTİMİ

Lise : Şanlıurfa Anadolu Lisesi, Şanlıurfa

Lisans : İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
(2008), İstanbul

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
(2013), Mersin

e-mail : seydaincegayberi@gmail.com



T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS ÇALIŞMASI İNTİHAL RAPORU FORMU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

ADI VE SOYADI	Şeyda GAYBERİ
ÖĞRENCİ NO	17808002
EĞİTİM – ÖĞRETİM YILI	2018-2019
YARIYIL	☐ Güz ☒ Bahar
ANABİLİM DALI	MİMARLIK
PROGRAM	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Tezsiz Yüksek Lisans (Dönem Projesi)
TEZ KONUSU	GELENEKSEL URFA EVLERİNİN YAPIM TEKNİKLERİ

İNTİHAL RAPORU BİLGİLERİ

RAPOR TÜRÜ	☐ Tez Savunma Sınavı Öncesi ☒ Tez Savunma Sınavı Sonrası
SAYFA SAYISI	247
BENZERLİK ORANI	%11
RAPORLAMA TARİHİ	4/7/2019

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler, sonuç ve tartışma kısımlarından oluşan toplam 247 sayfalık kısmına ilişkin, 4/7/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- ☐ Kabul/Onay sayfaları hariç,
- ☒ Kaynakça hariç
- ☒ Alıntılar hariç/dâhil
- ☐ Diğer

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Programlarda Tez Çalışması İntihal Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Şeyda GAYBERİ

Öğrenci

4/7/2019

Doç. Dr. Neslihan DALKILIÇ
Tez Danışmanı

4/7/2019

Doç. Dr. D. Türkan KEJANLI
Anabilim Dalı Başkanı